

**Entre Catalunya i Polònia:
Witold Gombrowicz i Gabriel Ferrater.
Correspondència inèdita (1965-1967)**

Zofia Stasiakiewicz

Màster en Iniciació a la Recerca en Humanitats

Director: Dr. Xavier Pla

Universitat de Girona

Curs 2011-2012

ÍNDEX

1. Introducció	3
1.1. Justificació personal	3
1.2. Justificació metodològica i objectius del treball	6
2. Witold Gombrowicz: entre forma i realitat	13
3. Els dies de Gabriel Ferrater	22
4. Correspondència inèdita	31
4.1. Transcripció de les cartes	40
4.1.1. Sèrie I. Correspondència. Ferrater, Gabriel / 1965-67	40
4.1.2. Sèrie II. Correspondència. Editorial Seix Barral / 1963-68	65
4.1.3. Sèrie III. Correspondència. Edicions 62 /1967	83
5. Conclusions	86
6. Apèndix	88
6.1. Text de la coberta de l'edició espanyola de <i>Pornografia</i> de Witold Gombrowicz, escrit pel traductor Gabriel Ferrater (Seix Barral, 1968)	88
6.2. Expedient de l'Archivo General de la Administración	89
6.3. Entrevista amb Josep Maria Castellet i Jordi Cornudella	98
6.4. Correu electrònic de Janet Rodney	102
6.5. Correu electrònic de Rita Gombrowicz	103
7. Bibliografia citada en aquest treball	104

1. INTRODUCCIÓ

1.1. JUSTIFICACIÓ PERSONAL

Gabriel Ferrater (Reus, 1922 – Sant Cugat del Vallès, 1972) va conèixer Witold Gombrowicz (Małoszyce, 1904 – Vence, 1969) el maig de 1965 a la residència dels Gombrowicz, a la Place du Grand Jardin, 36 de Vence (França). Hi va anar amb la seva dona, Jill Jarrell, per demanar personalment a l'escriptor polonès, en nom seu i en representació de l'Editorial Seix Barral, els drets de traducció castellana i edició de la seva novel·la *Pornografia* (1960). Finalment, l'obra es va publicar l'any 1968, un any abans de la mort del novel·lista polonès.

Avui coneixem aquests fets gràcies a la correspondència inèdita de tots dos escriptors i a testimonis de persones vinculades amb Gabriel Ferrater. Però, com és que el poeta català va traduir Gombrowicz, un novel·lista gairebé desconegut a l'Espanya dels anys seixanta del segle XX? Per què traduir una novel·la del polonès, i per què *Pornografia*? Com s'ho va fer Gabriel Ferrater per traduir el llibre directament del polonès?

Animada pel suggeriment del meu tutor a investigar el tema i encuriosida pel fet que la traducció, segons la coberta de la novel·la, s'havia fet del polonès, vaig començar la meva recerca. Era difícil de creure que Ferrater, tot i que era un lingüista excepcional i amb una intel·ligència insòlita, hagués après el polonès, per poder traduir la novel·la. Però, si tant d'esforç va posar per fer-ho, per què només va traduir una novel·la?

Després de consultar les obres de Gombrowicz traduïdes al català i al castellà i publicades els anys seixanta i setanta, vaig constatar que la traducció de *Pornografia* va obrir el camí a altres traduccions. En un inici es va preveure una edició de tres mil exemplars de la novel·la però finalment se'n van editar cinc mil, una xifra bastant alta tenint en compte el mercat literari català i espanyol els anys seixanta. Poc temps després van sortir *Kosmos* i *Transatlántico*, però aquests dos volums ja amb la traducció de Sergio Pitol. Totes aquestes dades inicials em van despertar l'interès pel tema de la traducció de la novel·la *Pornografia* de Witold Gombrowicz per part de Gabriel Ferrater, editada per Seix Barral l'any 1968. Aquests motius i les circumstàncies personals, el fet de ser polonesa i haver estudiat Filologia Hispànica i Catalana, responen a la necessitat de realitzar el projecte que es detallarà a continuació.

L'any 1965 Ferrater va decidir traduir al castellà l'última novel·la publicada de Gombrowicz: *Pornografia* (1960). *Ferdydurke* (1937), la primera novel·la de Gombrowicz, es va editar a l'Argentina per l'Editorial Argos l'any 1947, en una traducció col·lectiva, dirigida per Virgilio Piñera i Humberto Rodríguez Tomeu amb la col·laboració de Witold Gombrowicz. No va

ser fins l'any 1984 que l'Editorial Edhasa va publicar *Ferdydurke* a Barcelona. Anterior a aquesta edició va ser la publicació de *Ferdydurke* en català l'any 1968 en una traducció feta a partir de l'espanyola i editada per Edicions 62. És doncs comprensible que Gabriel Ferrater optés per l'última novel·la publicada, deixant de banda, de moment, *Transatlántico* (1953), *El matrimonio* (1953), *Bacacay* (1957) o *Yvonne, princesa de Borgoña, princesa de Borgonya* (1958).

En el present treball, he intentat respondre la pregunta sobre per què Gabriel Ferrater es va interessar tant per l'obra de l'escriptor polonès. Segurament, havia conegut la seva literatura en una traducció francesa i més possible encara alemanya, ja que el traductor va estar treballant a Hamburg per l'editorial Rowohlt Verlag com a lector. Devia assabentar-se de l'èxit de les obres de Gombrowicz a França i Alemanya i potser va decidir que era l'hora d'introduir-lo al mercat espanyol. Com comenta Janet Rodney, en el correu electrònic adjunt als apèndixs del treball, potser Ferrater veia algunes semblances entre ell mateix i Gombrowicz. Tots dos tenien problemes per publicar la seva obra sencera als seus països d'origen i, tot i que Gombrowicz ja feia molt de temps que no vivia a Polònia, sempre havia conservat el desig de poder ser publicat, sense censura, al seu país natal. Potser també tots dos escriptors compartien el sentiment d'inferioritat de les seves cultures respecte les de l'Europa Occidental. Tots dos intentaven mostrar en la seva obra literària l'existència d'una realitat potser oculta però tan legítima com les altres, com la "realitat oficial" en la que havien de viure. Com comenta Ricardo Cano Gaviria (1972: 73, 75-76) en un assaig sobre la novel·la *Pornografía*:

Gombrowicz –muy de acuerdo con el espíritu de la época pero de una manera insólita en literatura– apunta hacia la relatividad de las culturas civilizadas, las cuales, colocándose por encima del hombre, le imponen determinadas formas de acceder y de adaptarse a ella. (...) A este respecto puede resultar significativo el hecho de que Gombrowicz se encontró frente a Occidente (como ya lo ha explicado Sandauer) en una situación básicamente ambigua, en la medida en que la cultura polaca era una cultura civilizada pero al mismo tiempo, como tantas otras –Rusia, Noruega, Dinamarca, Suecia y España–, marginada, desde un punto de vista histórico, de las grandes corrientes espirituales que hunden sus raíces en el Renacimiento. Indudablemente el hecho de pertenecer a una cultura inferior dentro de las culturas superiores agudizó su hipersensibilidad hacia esta clase de problemas.

Efectivament, un dels temes principals de *Pornografía* és la relació entre la superioritat i la inferioritat, la vellesa o maduresa davant la joventut (sinònim d'una força insubordinada). No obstant això, Gombrowicz no considerava que existissin cultures superiors o inferiors. Segons ell, totes es componien dels mateixos elements que apareixien en una diferent configuració, eren els mateixos mecanismes de funcionament de les cultures però aplicats en un ordre diferent. La forma,

un altre tema recurrent a l'obra literària de Gombrowicz, estava concebuda com l'origen de l'ésser humà. Entre els mateixos homes, segons l'escriptor polonès, es creava la forma. A través de la ironia i de la paròdia Gombrowicz afrontava la realitat de l'època i del lloc on vivia creant una visió crítica però entretinguda del món que l'envoltava.

Tenint en compte tots aquests factors d'interès i l'extraordinària passió i curiositat de Ferrater per la literatura, resulta comprensible el seu interès per la producció de Gombrowicz i la seva iniciativa de traduir i intentar difondre l'obra del novel·lista polonès a Espanya. L'afinitat dels dos escriptors és evident en les cartes on, a banda d'intercanviar-se dades i detalls tècnics sobre la traducció i la publicació de la novel·la, comenten assumptes personals, preocupacions, dificultats i també els seus èxits. Ferrater, com a escriptor, lector, crític i traductor es va fascinar per l'obra de Gombrowicz tant des del punt de vista literari com lingüístic. L'estil de Gombrowicz s'escapava de tots els intents de classificació mitjançant una sintaxi complexa, sovint arcaïtzant. Alguns neologismes creats per l'autor van ser adoptats per la llengua polonesa. Traduir l'obra de l'escriptor polonès va ser tot un repte per al poeta català i segurament aquest fet va contribuir a l'interès que va demostrar Gabriel Ferrater per la literatura de Witold Gombrowicz.

Gràcies a l'exhumació de les cartes inèdites fins ara i a la seva atenta lectura, vaig poder respondre moltes de les preguntes inicials. Tot i que algunes han quedat sense resposta i les mateixes cartes han suscitat encara més dubtes, crec que l'edició d'aquesta documentació podrà aportar llum a la relació entre els dos escriptors. Alhora, es podrà conèixer millor la faceta de Gabriel Ferrater com a traductor excepcional, ja que amb l'ajuda de la traducció francesa i alemanya de la novel·la *La seducción* i d'una gramàtica i d'un diccionari polonesos, va ser capaç d'elaborar una traducció molt respectuosa i alhora accessible al lector espanyol. Sens dubte, Gabriel Ferrater va ser el valedor de Gombrowicz i de la seva entrada al mercat literari espanyol. Més endavant altres traductors, com Sergio Pitol traduint *Kosmos* l'any 1969 o *Transatlántico* l'any 1971, van continuar aquest procés impulsat per Gabriel Ferrater.

Al mateix temps, no es pot oblidar el paper de l'editorial Seix Barral. Carlos Barral va apostar per Gombrowicz i va possibilitar l'edició de la novel·la i, convençut per Ferrater, va donar suport a la seva candidatura els anys 1965 i 1967 al Prix International de Littérature a Valescure i Gammarth. Els membres de l'Editorial Seix Barral estaven convençuts que era rendible promocionar autors d'un gran potencial literari, encara que fossin poc coneguts o de lectura difícil. Per això, van apostar per una literatura ambiciosa i variada, malgrat les dificultats imposades pels dirigents franquistes i la censura editorial, i van fer conèixer al lector català i espanyol la gran literatura europea contemporània.

1.2. JUSTIFICACIÓ METODOLÒGICA I OBJECTIUS DEL TREBALL

A part d'un clar interès personal pel tema expressat en l'apartat anterior, la meua recerca es justifica per un evident buit bibliogràfic. En primer lloc, no es troben publicacions que analitzin la traducció que va publicar l'any 1968 l'Editorial Seix Barral de *Pornografia* de Witold Gombrowicz, ni tampoc estudis sobre el procés d'introducció de l'autor polonès al mercat literari català i espanyol. En segon lloc, manca un estudi exhaustiu de la correspondència que el poeta català i el novel·lista polonès van mantenir, majorment en llengua francesa, durant dos anys (1965-1967). Finalment, gràcies a les memòries de Josep Maria Castellet recollides al seu llibre *Seductors, il·lustrats i visionaris* (2009), podem resseguir el procés de l'adjudicació del Prix International de Littérature primer a Valescure (França) l'any 1965 quan va fracassar la candidatura de Gombrowicz i després l'any 1967 a Gammarth (Tunísia), on Ferrater, gràcies al seu do per l'oratória, va aconseguir el premi pel seu admirat novel·lista polonès. No obstant això, no disposem d'un estudi del procés previ a aquest èxit: d'una explicació de les causes de tant d'interès per part de Ferrater per Gombrowicz, de la seva trobada a Vence al maig de 1965 i finalment de l'elaboració de la traducció de la novel·la al castellà.

Aquest modest treball és un primer intent d'omplir aquest buit bibliogràfic mitjançant l'edició crítica de les cartes. Prèviament es va iniciar un procés de recerca que va consistir a realitzar una sèrie d'entrevistes, entre altres amb Janet Rodney, l'ex-companya de Gabriel Ferrater, actualment resident a Santa Fe de Nuevo México. Gràcies al seu correu electrònic rebut el dia 24 de maig de 2012, es podia donar llum als motius d'interès de Ferrater per l'obra literària de Gombrowicz i al mateix temps confirmar la trobada dels dos escriptors a Vence l'any 1965. A més, es va realitzar una entrevista amb un dels marmessors de l'herència dels germans Ferrater, Jordi Cornudella, que va confirmar l'absència tant de més traduccions d'obres de Gombrowicz entre les traduccions inèdites de Ferrater, com d'informes de lectura o articles inèdits d'autoria de Ferrater sobre l'escriptor polonès. Finalment, es va realitzar el mateix dia, el 16 de maig de 2012, una entrevista amb Josep Maria Castellet, un dels membres de Seix Barral i delegat al Prix International de Littérature, juntament amb Gabriel Ferrater i Joan Petit. Aquest assagista i editor, actualment president del Grup 62, va ser un dels col·laboradors més pròxims de Ferrater. Gràcies al seu testimoni es van poder reconstruir els fets relacionats amb les trobades dels editors europeus a Valescure (1965) i Gammarth (1967), on el protagonisme de Ferrater durant els debats dels delegats va ser indiscutible.

La correspondència fins ara inèdita entre Witold Gombrowicz i Gabriel Ferrater es

conserva a l'Arxiu Witold Gombrowicz de la Beinecke Library (Universitat de Yale, Estats Units). La primera carta data del 18 de maig de 1965 i l'última data del 23 de setembre de 1967. No obstant això, no sabem si la correspondència entre els dos escriptors va continuar i potser es va interrompre l'any 1969 amb la mort de Gombrowicz o la carta de setembre de 1967 és realment l'última carta escrita per Witold Gombrowicz adreçada a Gabriel Ferrater. La correspondència conservada va ser venuda l'any 1998 a la casa de subhastes Sotheby's i va ser adquirida per Beinecke Library on es troba inclosa, a banda de la pròpia correspondència entre els dos autors, la de l'editorial Seix Barral, d'Edicions 62 i d'altres persones relacionades amb les traduccions de les novel·les de Gombrowicz al castellà: Sergio Pitol, Juan Manuel Torres, Gabriela Makowiecka, etc.

L'única carta publicada fins ara es troba recollida al volum *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos* (FERRATER, 1995: 126-127) en l'edició de Joan Ferraté i Manuel Martos. Segurament, va ser l'única conservada en els documents de Gabriel Ferrater o en la documentació de l'editorial Seix Barral. Data del 14 de març de 1967 i conté una explicació per part de Ferrater sobre la interrupció de la seva correspondència amb el destinatari de la carta, Witold Gombrowicz. A aquesta mateixa carta fa referència Dolors Udina (2010: 111) en el seu article publicat en *Quaderns*: “Es conserva una carta que Ferrater va escriure a Gombrowicz al març de 1967 en la qual es lamenta que no li hagués arribat una traducció espanyola d'un tal Andrzejewski que li havia enviat per demanar-li'n l'opinió.” Totes les cartes, menys una escrita en castellà que data del 21 de juliol de 1965 i que és de caràcter purament formal, estan escrites en francès; llengua amb la qual es comunicaven els escriptors no només de manera epistolar, sinó, com recorda Janet Rodney, també van utilitzar el dia que es van conèixer a la casa dels Gombrowicz a Vence.

En relació a la metodologia del treball, en primer lloc hem realitzat un estudi de l'estat de la qüestió juntament amb una anàlisi bibliogràfica i un treball de camp. S'ha efectuat una cerca i una anàlisi de la documentació dipositada en els arxius tant espanyols i catalans, com polonesos i nord-americans. Gràcies als contactes establerts amb el Museu i Arxiu de Witold Gombrowicz a Wsola (Polònia) i l'Arxiu Witold Gombrowicz a la Beinecke Library (Estats Units), s'ha pogut realitzar una recerca completa i aconseguir documentació d'un interès considerable per l'estudi del tema. Al llarg del període de la investigació, s'han fet consultes *in situ* o a distància en arxius, hemeroteques, biblioteques i centres de documentació de l'Estat espanyol (Biblioteca de España, Biblioteca Nacional de Catalunya) i a Polònia (Institut de Documentació i Estudis de la Literatura Polonesa a Varsòvia, Museu i Arxiu de Witold Gombrowicz a Wsola, entre d'altres). Gràcies a aquesta investigació realitzada en els països d'origen dels dos escriptors, s'ha pogut reunir la documentació suficient per analitzar el procés d'iniciació de la traducció i les relacions entre tots dos escriptors. L'accés a la documentació, a les ressenyes i a les crítiques de les novel·les editades,

a la correspondència de l'escriptor polonès amb l'editorial catalana i amb els seus col·laboradors, ha portat a una anàlisi més profunda del tema i va possibilitar la delimitació del camp de treball.

A part d'aquest estudi i les entrevistes que s'han realitzat, era imprescindible descriure el context i les circumstàncies de l'aparició de la traducció a Espanya, per a la qual cosa era necessària una anàlisi dels expedients de la censura que es troben a Alcalá de Henares. Els expedients, que daten dels anys 1965, 1966 i 1968, i que estan adjunts en l'apartat dels apèndixs d'aquest treball, constitueixen un element important que mostra les dificultats amb les quals es trobaven escriptors i editors al llarg de la dictadura franquista: l'editorial va sol·licitar l'autorització de *Pornografia* el 13 de juliol de 1965 però el permís de circulació no es va emetre fins el 21 de gener de 1966. La situació no va ser tan complicada l'any 1968, quan es va sol·licitar la seva edició en una tirada de cinc mil exemplars de 218 pàgines. La sol·licitud es va presentar el dia 9 de febrer de 1968 i va ser autoritzada l'edició de la novel·la ja el dia següent, 10 de febrer de 1968, ja que simplement es va renovar el permís de l'any 1966.

Com podem veure a continuació, la traducció de la novel·la per part de Ferrater va ser tot un repte no només per la dificultat intrínseca de la llengua polonesa, sinó perquè entre les traduccions alemanya i francesa de les que disposava el traductor, tal com afirma en la carta del 14 de març de 1967, existien diferències substancials que dificultaven la traducció. El mateix Gombrowicz admet que aprofitant els seus drets d'autor moltes vegades modificava el text, suprimia paraules o frases senceres per "facilitar" el procés de traducció en el qual intervenia. Efectivament, és el cas de *Ferdydurke* i la seva edició francesa, elaborada a partir de la versió argentina, que Ferrater compara amb l'alemanya. Una part important de les cartes són reflexions del traductor sobre l'estil, la sintaxi de les frases i la traducció de les paraules concretes. L'anàlisi del procés de traducció és, per tant, un element important d'aquest treball de recerca.

L'objectiu principal del treball és la realització d'un detallat estudi de les relacions intel·lectuals i literàries entre l'escriptor polonès Witold Gombrowicz i l'escriptor català Gabriel Ferrater, que l'any 1965 van iniciar una rica correspondència epistolar que va desembocar en la traducció per part del poeta de Reus de la novel·la *Pornografia* de l'escriptor polonès. Aquest treball de recerca és fruit d'una investigació sobre l'aparició de la figura de Witold Gombrowicz a Espanya i de l'anàlisi del procés de la difusió de la seva literatura en l'Europa mediterrània, especialment Espanya. Gràcies als recursos i la documentació obtinguda en la fase de recerca, s'intentarà descriure no només el procés de traducció, sinó també el seu context literari, social i històric. S'intentarà demostrar que la traducció de la novel·la *Pornografia* (1960) per part de Gabriel Ferrater i editada sota el títol *La seducción* (1968), ha obert el camí per altres traduccions de les obres de Witold Gombrowicz, principalment a Catalunya. Efectivament, van ser les editorials

catalanes com Seix Barral i Edicions 62 les que van apostar per editar i difondre a Catalunya i Espanya l'obra literària d'un autor conegut a Europa, però al mateix temps controvertit. Com ell mateix diu en una carta del 19 de gener de 1968 adreçada a Carlos Barral:

Ma situation en Europe est à peu près comme celle de Borges. J'ai mes partisans et mes fanatiques, on me publie en japonais comme en catalan ou finlandais... Je gagne énormément de terrain dernièrement, il y a beaucoup de critiques qui me considèrent comme un des meilleurs écrivains du monde.

Efectivament, Gombrowicz tenia els seus partidaris però també tenia crítics que no escrivien només elogis sobre la seva obra. El mateix autor sovint entrava en conflicte amb els seus crítics, com per exemple Konstanty Jeleński a propòsit del pròleg a l'edició francesa de *Ferdydurke* o Arthur Sandauer (1972), l'autor de l'assaig "Gombrowicz, el hombre y el escritor"¹. Tot i que va ser un autor difícil, i com molts recorden una persona amb la qual no era gens fàcil col·laborar, el crític literari català Gabriel Ferrater va decidir traduir una de les seves novel·les. Carlos Barral, per la seva banda, va estar convençut que la publicació de *Pornografia* seria tot un èxit. En una de les cartes adreçades a Gombrowicz del 6 de febrer del 1968, escriu:

Je suis très sûr de ce que le lancement d'abord en Espagne et ensuite en Amérique Latine sera un événement littéraire et que vous aurez, intelligente ou médiocre, une critique très abondante. Je ne m'étonnerais pas même si vous deveniez très à la mode dans les cercles des snobs à Madrid et au Mexique.

L'edició de les obres de Witold Gombrowicz tenia dos grans nuclis: Buenos Aires a l'Argentina i Barcelona a Espanya. Però és gràcies a les publicacions franceses que Gombrowicz va obtenir un reconeixement per la seva literatura.

Entre les editorials argentines que publicaven les seves obres, cal destacar l'Editorial Sudamericana on es van publicar *Ferdydurke* l'any 1964 amb un prefaci d'Ernesto Sábato i en una traducció del mateix autor amb la participació de Virgilio Piñera i Humberto Rodríguez Tomeu i l'Editorial Argos que va publicar com a primera la novel·la de Gombrowicz en espanyol. També van publicar obres de Gombrowicz Talia-Aquarius i El Cuenco de Plata de Buenos Aires. Entre les editorials barcelonines que van publicar Gombrowicz, a part de Seix Barral i Barral Editores, s'ha d'esmentar l'Editorial Tusquets, que va publicar l'any 1970 alguns dels contes de *Bakakai* sota el títol *La virginidad*, i l'Editorial Edhasa, que va publicar *Ferdydurke* (1984²) i *Los Hechizados* l'any

¹ L'assaig es va publicar originàriament sota el títol "Witold Gombrowicz, l'home et l'écrivain" i es va publicar a París l'any 1969 per *Les Temps Modernes*.

² Una traducció que no ha tingut en compte ni el prefaci de l'autor ni la nota dels traductors.

1986. Posteriorment, també van editar obres de Gombrowicz Anagrama, Versal i la Biblioteca Universal del Círculo de Lectores. En l'Editorial Alianza van sortir les dues parts del *Diari* els anys 1988 i 1989, i l'any 1987 l'editorial madrilenya va editar les *Peregrinaciones argentinas* en la traducció de Bożena Zaboklicka i Francesc Miravittles. Si es tracta de les edicions en català, la majoria de les obres es va publicar a Edicions 62. L'any 1998 Quaderns Crema va editar *Ferdydurke* en una traducció d'Anna Rubió i Jerzy Sławomirski.

La primera part d'aquest treball se centrarà en la figura i obra de Witold Gombrowicz, un escriptor d'un gran renom, conegut sobretot per la seva primera novel·la *Ferdydurke*. Sens dubte, Gombrowicz va ser un dels escriptors contemporanis polonesos més apreciats tot i que la seva obra no es va poder publicar sense censurar al seu país natal fins l'any 1986³. L'autor de *Ferdydurke* va ser un exiliat, que al moment de l'esclat de la Segona Guerra Mundial es va trobar al port de Buenos Aires desembarcant del creuer *Chrobry*, i al mateix temps va ser un exiliat per elecció ja que va decidir no tornar a Polònia, contràriament al que havien fet molts polonesos, passatgers de la mateixa embarcació. D'aquesta manera, es va trobar vinculat molts anys a la ciutat de Buenos Aires on era del tot un desconegut, un escriptor polonès anònim que s'havia de guanyar gairebé des del principi la fama que li havia proporcionat a Polònia l'edició de la seva primera novel·la, *Ferdydurke*. Com comenta un dels seus crítics, Arthur Sandauer (1972: 21) aquestes circumstàncies van influir en el seu sentiment d'inferioritat: “El problema de la inferioridad cultural, tan importante en sus escritos, expresa, pues, no tanto la situación del hombre (...) como la del escritor polaco, representante de una cultura condenada a permanecer en un segundo plano.”

La segona part d'aquest treball se centrarà en Gabriel Ferrater, no tant en la seva faceta com a poeta, sinó com a traductor. El treball intenta donar llum a aquesta labor de Ferrater que, tot i que sovint no va ser suficientment apreciada, va ser la seva font d'ingressos principal durant molts anys i va ocupar la majoria del seu temps. En una entrevista publicada a *Destino* titulada “Gabriel Ferrater y la poesía moral”, Baltasar Porcel (1967: 38) recorda dir a Ferrater:

-Esta vida que me gano traduciendo. Y es durísimo. Me pongo delante de la máquina de escribir, solo, en casa, y miro el papel blanco y me entra una especie de angustia, algo como un vacío en el estómago. Para poder ir comiendo, necesito traducir siete u ocho horas diarias, si soy capaz de resistirlo. Estoy deprimido.

Gràcies al seu esforç, podem comptar avui dia amb traduccions tant al català com al castellà del francès, alemany, anglès, suec i polonès.

³ Encara amb una lleu intervenció de la censura.

Una de les vies de continuació del treball de recerca seria l'anàlisi de les diverses traduccions que es van fer de *Pornografia*. Analitzant només el pròleg de la novel·la, escrit pel mateix Gombrowicz, podem trobar diferències substancials en la traducció. En el pròleg original a l'edició francesa (Gallimard, 1972) podem llegir a la pàgina 6:

J'ai déjà parlé de cela ailleurs, en serait-ce que dans mon *Journal*, par exemple dans un passage sur le Retiro de Buenos Aires (1955): "La Jeunesse m'apparut comme la valeur la plus haute de la vie... mais cette "valeur" a une particularité, inventée sans doute par le diable: étant jeunesse, elle se tient au dessous⁴ du niveau de toute valeur." Ces dernières paroles (au-dessous de toute valeur) expliquent pourquoi je n'ai pu prendre racine dans aucun des existentialismes contemporains.

Gabriel Ferrater en la seva traducció de l'any 1968 publicada per Seix Barral, es mostra bastant fidel a l'original francès tot i que no tradueix textualment el fragment que ens interessa:

Por lo demás, ya he hablado de todo eso, por lo menos en mi *Diario*, por ejemplo en un pasaje sobre el Retiro de Buenos Aires (1955): Me parecía que la juventud era el valor más alto de la vida... Pero ese valor tiene una peculiaridad, inventada sin duda por el diablo: en tanto que es juventud, su *valor* no alcanza al nivel de ningún valor. Estas últimas palabras, lo de no alcanzar al nivel de ningún valor, explican por qué no he podido arraigar en ninguno de los existentialismos contemporáneos.⁵

En canvi, en l'edició catalana de l'any 1986 feta per Dorota Szmidt per Edicions 62, llegim:

Ja he parlat d'això en un altre lloc, justament al meu *Diari*, per exemple en un passatge sobre el Retiro de Buenos Aires (1955): "La Joventut em va semblar el valor més alt de la vida, però aquest "valor" té una particularitat, sens dubte inventada pel diable: mentre la joventut és, es manté pel damunt del nivell de tots els valors." Aquestes darreres paraules (pel damunt de tots els valors) expliquen per què no he pogut arrelar en cap dels existentialismes contemporanis.

Sembla evident que la traductora simplement s'ha equivocat ja que les paraules franceses *au-dessous* (a sota, abaix) i *au-dessus* (a sobre) mostren una similitud no només gràfica, sinó també fonètica. Analitzant les traduccions podem trobar moltes més discrepàncies entre l'autor i els seus traductors però per evidents limitacions de temps i d'espai, aquest estudi no és objecte del nostre treball de recerca i segurament l'abordarem més endavant com a part d'un estudi més ampli.

Finalment, en la tercera part del treball s'intentarà explicar tot el procés de traducció de *Pornografia* per part de Gabriel Ferrater i fer un comentari sobre el seu context i el seu paper en la

4 El subratllat és nostre.

5 Error trobat gràcies a la gentilesa de la Dra. Bożena Zaboklicka.

introducció de Gombrowicz al mercat literari català i espanyol. Aquest comentari anirà acompanyat de la correspondència transcrita entre Witold Gombrowicz i Gabriel Ferrater, així com amb altres col·laboradors de l'Editorial Seix Barral i Edicions 62 que estaven vinculats al procés de traducció i edició de les obres de Witold Gombrowicz a Espanya.

2. WITOLD GOMBROWICZ: ENTRE FORMA I REALITAT

Indudablemente, Gombrowicz no es fácil. Al contrario; es muy difícil y complejo, tanto en su literatura como en su carácter. Irrita su estilo inquietante y muchas veces arrogante. Su crudo anticonformismo. Pero todos están de acuerdo en que Gombrowicz tiene una mente lúcida y una pluma aguda como un bisturí. (PAT LEROY, 1961: 20)

Witold Gombrowicz va néixer el 4 d'agost de 1904 a Małoszyce, un petit poble al costat d'Opatów, a 200 km al sud de Varsòvia. Era el més jove de quatre fills del matrimoni de Jan Onufry Gombrowicz (1868-1933) i Antonina Kotkowska (1872-1959), filla de terratinents. De petit, va ser educat a casa per dues institutrius, la francesa Mademoiselle Jeannette i la suïssa senyoreta Zwieck. L'any 1916 va ingressar al prestigiós col·legi Sant Stanisław Kostka a Varsòvia, on tota la família s'havia traslladat l'any 1911. Małoszyce va esdevenir una segona residència on la família estiujava. A causa de l'asma i problemes pulmonars, Gombrowicz passava molt de temps al camp, a la residència familiar i a les propietats dels seus germans; Janusz (1894-1968), a Potoczek, i Jerzy, (1895-1971) a Wsola. Aquesta última és l'única residència que va conservar la família. Avui dia és la seu del Museu Witold Gombrowicz. A part dels dos germans grans, Gombrowicz també tenia una germana, Irena (1899-1961), que es va quedar a viure a Kielce amb la mare fins la seva mort. Durant la Primera Guerra Mundial, la família es va refugiar a la residència estiuenca.

Després de finalitzar els estudis de dret l'any 1926 a Varsòvia, Gombrowicz va marxar l'any 1928 a l'Institut d'Alts Estudis Internacionals de París per estudiar filosofia i economia. S'interessava sobretot per l'obra de Nietzsche i Schopenhauer. Tot i que ràpidament va avorrir els estudis, va quedar fascinat per França, i sobretot per la regió dels Pirineus. Quan va tornar a Polònia, va començar a treballar en un jutjat, on va durar ben poc. L'interessaven més els imputats i els seus delictes que l'aplicació de la llei. L'any 1933 va editar la seva primera obra: una col·lecció de contes *Pamiętnik z okresu dojrzewania* (*Memòries del temps d'immaduresa*), editada per Rój i finançada pel seu pare que va morir el mateix any, el mes de desembre. Anys més tard els contes van ser reeditats sota el títol *Bakakaj* amb altres contes publicats a la revista *Kultura*. Witold Gombrowicz es va vincular a nombroses revistes literàries i culturals com *Kurier Poranny* on publicava els seus articles. Va conèixer molts membres dels cercles artístics polonesos de l'època, com l'escriptor Bruno Schulz o el pintor i escriptor Stanisław Witkiewicz "Witkacy".

L'any 1937 va publicar a la mateixa editorial, cobrint la meitat de les despeses d'edició, la seva primera novel·la, *Ferdydurke*. L'any següent va publicar una obra de teatre, *Ivonne, princesa de Borgonya*, a la revista *Skamander* de Varsòvia. No obstant això, mai es va integrar al

cercle d'escriptors que formaven el grup Skamander: com Jarosław Iwaszkiewicz, Julian Tuwim, Antoni Słonimski o Jan Lechoń. En canvi, va trobar el seu propi cercle d'amistats concentrat als cafès Ziemiańska i Zodiak. Un any més tard, va començar la publicació en entregues en una revista literària polonesa de *Poseídos*, que es va editar posteriorment a París l'any 1973 dins les *Obres completes*.

El 29 de juliol de 1939 Gombrowicz es va embarcar en el transatlàntic *MS Chrobry* en companyia d'altres escriptors com Czesław Straszewicz, convidats per la companyia Gdynia-Amèrica. El nom del vaixell feia referència al primer rei polonès, Bolesław Chrobry, coronat l'any 1025. L'amic de Gombrowicz, llavors empleat del Ministeri de la Indústria, Jerzy Giedroyc, va suggerir als seus superiors convidar Gombrowicz al creuer inaugural. *Chrobry* va arribar a Buenos Aires el 20 d'agost de 1939⁶ i Gombrowicz s'hi havia de quedar dues setmanes. Una setmana després de la seva arribada va esclatar la Segona Guerra mundial i, finalment, va quedar-se vint-i-quatre anys a l'Argentina, fins el 1963. Gràcies a l'ajuda econòmica de Cecilia Debenedeti, va poder traduir i editar la seva primera novel·la *Ferdydurke*. Els editors d'Argos, Luís Baudizzone i Jorge Romero Brest, es van arriscar a publicar la novel·la l'any 1947. En la traducció va participar un grup d'amics del cafè *Rex*, entre ells Virgilio Piñera, Humberto Rodríguez Tomeu, Adolfo de Obieta i Luis Centurión. Tot i això, l'obra no va aconseguir el reconeixement de la crítica. L'any 1955, Gombrowicz va deixar el Banc i va viure dels seus drets d'autor i de l'ajuda proporcionada pels amics i admiradors de la seva obra. També va aconseguir una petita pensió de *Radio Free Europe*, que el va contractar per escriure textos entre els anys 1959 i 1961.

El desembre de l'any 1947 va ingressar al Banco Polaco de Buenos Aires, filial del Bank Pekao S.A., on treballaria durant 8 anys sota la direcció d'Helena Zawadzka. Gombrowicz detestava aquesta feina que ell mateix havia sol·licitat per escrit el 19 de novembre de 1947, però li semblava l'única manera de poder sostenir-se i al mateix temps dedicar una part del temps a escriure. Com ell mateix comenta en una entrevista realitzada per Pat Leroy (1961: 20): “En 1950 mi situación era la siguiente: sepultado en Polonia (donde ni siquiera se permitía mencionar mi nombre), sepultado en la Argentina, con 10 ó 20 amigos y partidarios en todo el mundo... Y ¡empleado de un banco!”

Ni a Polònia ni a l'Argentina Witold Gombrowicz va trobar el reconeixement que buscava per la seva obra. En un article-entrevista publicat a *La Razón* de Buenos Aires el 30 de març de 1963, Gombrowicz diu: “Pero, ¿qué tengo que hacer yo aquí, donde ni se me lee, ni se me edita ni se me conoce? Evidentemente, una existencia tan anónima y tranquila es muy propicia para el trabajo artístico e intelectual, pero ya todos los mecanismos de mi situación me proyectan hacia

6 Klementyna Suchanow (2005). *Argentyńskie przygody Gombrowicza*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

afuera.” Més endavant, parlant de la nacionalitat i la pròpia identitat, comenta: “Me resulta curioso lo siguiente: después de 23 años soy tan polaco, tan europeo, tan extranjero, como el primer día de mi llegada, no cedí en lo más mínimo, no me adapté.” No és fins l’any 1964 quan obté una beca i es trasllada a París. Després se’n va a Vence i obté l’ajuda d’un dels seus amics i més grans admiradors de la seva obra, Konstanty Jeleński, que promociona la seva obra literària. Jeleński va ser un dels participants del Kongres Wolności Kultury (Congrés de la Llibertat de la Cultura) que va tenir lloc a Berlín del 26 al 30 de juny de 1950. El Congrés es va organitzar per la iniciativa d’Arthur Koestler, James Burnham, Ernst Reuter, Sidney Hook i Melvin Lasky. Entre els participants hi havia altres polonesos com Jerzy Giedroyc o Józef Czapki creadors de *Kultura*, la revista literària de la immigració polonesa que a partir de l’any 1947 tenia la seu a París. A part d’aquesta revista fundada a Itàlia, Jeleński estava estretament vinculat a la revista francesa *Preuves*. Gràcies a la seva insistència, la casa editorial Julliard es va interessar per l’obra de Gombrowicz, en particular per la seva novel·la *Ferdydurke*. El mateix Gombrowicz va participar en la traducció juntament amb Roland Martin. Com es pot veure en les cartes de Gombrowicz i Jeleński que es troben a l’Arxiu Witold Gombrowicz a la Beinecke Library i que es van publicar a *Zeszyty Literackie (Quaderns Literaris)*, hi va haver un malentès entre l’editorial, el novel·lista i l’autor del prefaci, Konstanty Jeleński. El text introductori va sortir sense l’aprovació de Gombrowicz. Tot i això, l’edició va tenir un èxit considerable i va provocar l’interès per l’obra de l’escriptor polonès a Alemanya i, a poc a poc a Espanya. A més, Jeleński va iniciar tota una campanya a *Les Nouvelles Lettres* i *Le Monde* a favor del novel·lista polonès.

A continuació, es va interessar per l’obra de Gombrowicz el redactor de la revista *Preuves*, François Bondy, autor d’un article sobre *Ferdydurke*. La traducció va sortir l’any 1958 a la col·lecció *Les Lettres Nouvelles*, impulsada per l’editor Maurice Nadeau. Com comenta el mateix Gombrowicz en un article de Pat Leroy (1961:21), devia molt a aquests dos editors: “(...) Bondy no sólo me consiguió pleno apoyo de *Preuves*, sino que también publicó sobre mi notas en Suiza y los Estados Unidos. Asimismo, debo mucho a Maurice Nadeau... y a Wladimir Weidlé, quien alertó a la prensa literaria de Bélgica.”

Al mateix temps, Jeleński va ser un “conseller literari” de Gombrowicz. En la primera traducció de *Pornografia* al francès, Gombrowicz fa referència en el seu prefaci a Jeleński de la següent manera: “K.A. Jeleński, à qui mon œuvre doit tant et de si précieuses suggestions, estimait que *La pornographie* se présentait de façon trop définie; il me conseillait d’y effacer quelques-unes de mes traces, à la façon des animaux ou de certains peintres” (GOMBROWICZ, 1962: 11). *Pornografia* va ser publicada en polonès a la revista *Kultura* de París l’any 1960. Dos anys més tard, va sortir aquesta primera edició francesa en la traducció de Georges Lisowski. És, per tant, el segon llibre de

Gombrowicz que s'edita a França. Tot i que *Ferdydurke* (1937) i *Pornografia* (1960) estan separades per més de 20 anys, el mateix autor insisteix en una relació entre les dues novel·les:

La pornographie a ses origines dans *Ferdydurke*. (...) La Jeunesse, biologiquement supérieure, physiquement plus belle, n'a pas de peine à charmer et conquérir l'adulte, déjà empoisonné par la mort. De ce point de vue *La pornographie* est plus courageuse que *Ferdydurke* qui utilise avant tout le sarcasme et l'ironie – et l'humour implique la distance. (GOMBROWICZ, 1962: 8-9)

Gombrowicz va fer una síntesi de la mateixa novel·la i del seu tema principal, la joventut, en una de les entrevistes recollides al volum *Autobiografía sucinta, textos y entrevistas* (1972) publicada originàriament per l'editorial francesa Herne l'any 1970:

En mi novela *La seducción*, dos viejos *voyeurs* excitan a los jóvenes a través de los cuales quieren sentir algo; pero esa misma fascinación que les suscitan, les hace inferiores. Desde un punto de vista político o ideológico, el movimiento de la juventud no me interesa en absoluto. Sus nuevas ideologías han sido previamente moldeadas por las personas mayores y son de mala calidad; son apariencias, palabras vacías. Veo en la crisis de la juventud una crisis de adultos. (GOMBROWICZ, 1972: 40)

El 8 d'abril de 1963 Gombrowicz es va embarcar al transatlàntic *Federico Costa* que el va portar a Europa. Mai més va tornar a l'Argentina. Va arribar a París el 23 d'abril del mateix any. El 16 de maig va anar a Berlín on es va instal·lar com a convidat de la Fundació Ford dins el programa *Artists in residence*. Un any més tard es va traslladar a Royaumont, a prop de París a una residència per a escriptors on va conèixer la seva futura secretària personal i esposa, Marie Rita Labrosse, una canadenc de Montreal. L'any 1964 es va estrenar la seva obra de teatre *El casament*, dirigida per Jorge Lavelli, guanyador del premi del Concours des Jeunes Compagnies. Posteriorment, el mateix Lavelli va presentar la seva escenificació d'*Ivonne, la princesa de Borgonya*, primer en el teatre de Beaune, després en la Biennal de Venècia i finalment al Théâtre de France (Odéon), convidat pel seu director Jean Louis Barrault. Aquest esdeveniment va donar molt de ressò a la seva obra literària. Més endavant altres directors com Albert Camus, Alf Sjöberg o Ingmar Bergman es van interessar per la seva obra.

Segons la revista *France-Pologne*, en un article sense signatura titulat “Un romancier dramaturge” publicat al març de 1964: “Après un récent séjour en Pologne, il (Gombrowicz) est actuellement à Barcelone où il a l'intention de se fixer. Witold Gombrowicz perpétue l'espèce de ces écrivains cosmopolites et itinérants qui jalonnent brillamment l'histoire de la littérature.” Efectivament, Gombrowicz va visitar la capital catalana en una parada del viatge des de l'Argentina.

La ciutat li va agradar molt, però no va decidir quedar-s'hi. L'any 1964 es va traslladar amb Rita Labrosse a Vence, prop de Niça, on Gombrowicz va morir el 24 de juliol de 1969 per insuficiència respiratòria, una malaltia hereditària. Ja abans, l'any 1964 la seva asma s'havia agreujat considerablement i Gombrowicz va haver de passar dos mesos ingressat en una clínica a Berlín. Encara durant la seva estada a Polònia passava llargs períodes al sud, en la muntanya Tatry i a la residència de camp del seu germà gran a Potoczek. Tot i els problemes de salut, va gaudir dels anys del seu èxit literari i l'any 1965 va passar l'estiu a casa d'uns amics, Maria i Bogdan Paczkowscy, a Chiavari a Itàlia. El 28 de desembre de 1968, mig any abans de la seva mort, es va casar amb Rita. També l'any 1968 va ser un dels candidats al Premi Nobel de Literatura.

Tot i que mai va estar vinculat a cap partit polític al seu país natal, després de la guerra les autoritats comunistes el van tractar com a enemic i van prohibir l'edició dels seus llibres fins l'any 1986, quan es van editar els primers nou volums de les seves obres completes. Abans, durant el període de Gomulka, l'any 1957 es va permetre la publicació d'algunes obres lleugerament censurades però ràpidament es van tornar a prohibir. Potser les autoritats es van espantar perquè en només uns dies es van esgotar més de deu mil exemplars i els diaris i revistes literàries es van emplenar d'articles elogiosos sobre l'obra de Gombrowicz. El mateix Gombrowicz, en un article-entrevista de Jorge Calvetti (1962) comentava la prohibició de les seves obres a Polònia: “Creo que se dieron cuenta de que habían cometido un error considerándome un pájaro raro cuyos complicados cantos eran inofensivos.” Tot i això l'any 1957 va ser un any molt important per a la promoció de la seva obra a Europa. *Yvonne, princesa de Borgoña* va ser representada a Cracòvia i François Bondy va publicar un article molt entusiasta a la revista *Preuves* sobre *Ferdydurke*, el que va convèncer Maurice Nadeau a publicar-la en l'Editorial Julliard. Malgrat aquest entusiasme, l'autor va haver de pagar les despeses de traducció. L'any 1958 es va tornar a prohibir a Polònia l'edició de la seva obra, però la novel·la *Ferdydurke* ja es traduïa a altres idiomes. Les portes de l'èxit es van tancar a l'Europa de l'Est però es van obrir, al mateix temps, a l'Occident.

Existeix una nombrosa bibliografia sobre l'obra literària de Witold Gombrowicz, especialment en polonès i francès. No obstant això, podem trobar nombrosos comentaris sobre la seva literatura en castellà, ja que va viure a l'Argentina durant més de vint anys. Després de deixar Amèrica Llatina, els diaris i revistes argentines es van començar a interessar més per la seva obra. Nombrosos crítics han assenyalat, així mateix, la identificació entre l'autor i la seva obra literària: “Witold Gombrowicz es un caso demostrativo de hasta qué punto es cierto el resobado aforismo: «el estilo es el hombre». Hasta tal extremo que en su caso habría que invertir los términos: «el hombre es su estilo» (GONZÁLEZ LANUZA, 1968: 81). Efectivament, la mateixa idea l'expressa la vídua de Gombrowicz, Rita Labrosse, en un article-entrevista de Maite Obieta (1981: 21): “(...)

Witold fue su obra, enteramente. El hombre y la obra Gombrowicz es un todo orgánico, pues para él, el escritor con E mayúscula no existía.”

Sovint els crítics de l'obra de Witold Gombrowicz destacaven tres temes crucials, presents d'una manera més o menys explícita en totes les seves obres. El primer tema és la forma. Com comentava l'autor; “(...) toda mi obra tiene sus raíces, desde su origen, en este drama de la forma. El conflicto del hombre con su forma, he aquí mi tema fundamental” (GOMBROWICZ, 1972: 25). En la primera novel·la de l'escriptor polonès, *Ferdydurke*, la forma imposada està present a través de les “ganyotes” dels personatges que tot i que intenten fugir del paper imposat per la societat, acaben realitzant-ho. A *Transatlántico*, tot el que fa la immigració polonesa és artificial, superflu, ja que intenten imposar les tradicions i les divisions socials en un país estranger, la cultura del qual no té res a veure amb la polonesa. En efecte, la novel·la és una mena de paròdia de l'epopeia nacional polonesa on tot és polonès però falta la mateixa Polònia.

Els homes necessiten la forma per relacionar-se entre si. Sense la forma serien incapços d'establir vincles. Per això s'imposen formes, maneres de comportar-se, papers socials, es deformen mútuament per aconseguir la forma a través de la qual es poden relacionar. Com comentava el mateix Gombrowicz (1972: 27) en referència a l'ésser humà:

Para manifestarse hacia lo exterior y, sobre todo frente a los demás hombres, necesita la forma (y entiendo por “forma” todas nuestras posibilidades de manifestación, como la palabra, las ideas, los gestos, las declaraciones, actos, etc.). Pero esa forma le limita, le deforma y le viola. Expresándose a través de un ritual ya establecido de actitudes y formas de ser, está siempre falseado y se siente actor. ¡La forma es el traje que nos ponemos para cubrir nuestra vergonzosa desnudez!... Y, sobre todo, para parecer delante de los demás más maduros de lo que somos.

La forma no és només una simple conveniència social ja que afecta no només la superficialitat del comportament, sinó també la naturalesa de l'individu. Per això, els personatges de Gombrowicz actuen no per si mateixos sinó pels altres. És més, volen ser la seva funció social. És a dir, el senyor feudal de *Pornografia* vol ser el Senyor Feudal, el professor de *Ferdydurke* vol ser un Pedagóg, etc. Gràcies a l'ús de les majúscules, l'escriptor polonès vol mostrar el prototip, el model al qual aspiren els seus protagonistes. Volen aconseguir un ideal que per suposat no existeix i que els allunya encara més de la seva pròpia naturalesa. En aquest context l'autor opta per lluitar per la forma pròpia tot i que aquesta lluita segurament acabarà en un fracàs.

Un altre tema és el de la relació entre allò superior i inferior. Una relació inestable que l'autor canvia i altera al llarg de les seves novel·les. En *Pornografia* el joc entre els adults que haurien de representar la maduresa i la raó i els joves que serien sinònim de llibertat i

irresponsabilitat s'altera quan el control del joc s'escapa a tothom. Com comenta Ricardo Cano Gaviria (1972: 68):

Entre lo Superior y lo Inferior es posible reconocer una continuidad en el “instinto”, del cual Gombrowicz hará, de una manera explícita o no, su caballo de Troya. Bien que se proponga evocar las fronteras de la realidad (*Cosmos*), bien que se proponga someter la naturaleza humana a las alquimias, las astucias del pensamiento (*La seducción*) – es decir, en una doble vertiente: ontológica y antropológica – Gombrowicz procederá siempre tácitamente de acuerdo a una concepción del mundo que une el sentimiento de lo vivido a la lógica de las cosas, la Metafísica y la Erótica.

Gombrowicz veu l'essència de la tensió entre la superioritat i la inferioritat en la Polònia post-feudal, amb una aparença de modernitat encara fundada sobre els principis del feudalisme. El senyor feudal sempre se sentirà superior al pagès i per la seva banda el pagès serà incapaç de sortir del paper de l'inferior. No obstant això, la jerarquia feudal, ja no era en aquell moment un reflex de la verdadera disposició de forces dins de la societat polonesa. Tot i això, les formes seguien intactes. El simbolisme d'aquesta relació, tant característic a la cultura sàrmata de la noblesa polonesa, era massa fort per ser aniquilat immediatament i ha perviscut durant molts anys en la societat moderna. Malgrat els intents d'un dels protagonistes de *Ferdydurke* de fraternitzar amb un peó, tots dos estan massa arrelats dins de la seva forma per poder establir una altra relació que la del terratinent i el seu treballador.

Al mateix temps, els intents dels personatges d'actuar d'acord amb llocs comuns de l'epopeia nacional polonesa com són la partida a la caça, el rapte d'una donzella, etc. resulten ser grotescos ja que no responen a motius naturals sinó a una necessitat de realitzar la forma corresponent. No és possible imitar el que ja no existeix a la vida real, sinó a les pàgines d'unes novel·les. És una fal·làcia, una falsa interpretació de la realitat, una visió absurda de la Polònia post-feudal. D'aquesta manera les tradicions feudals es transformen en el seu contrari mitjançant l'ús de l'auto-paròdia i l'auto-ironia que aplica Gombrowicz en la seva obra literària (SANDAUER, 1972: 19).

Aquesta relació entre l'esfera Superior i Inferior és també aplicable a la noció de la cultura que fascina el novel·lista polonès per la seva complexitat. En efecte, havia vist des de molt a prop aquests mecanismes de marginació d'una cultura sent polonès exiliat a l'Argentina que contemplava des de lluny l'horrible espectacle de la guerra. Una guerra que ha alliberat una força violenta inabastable. Tot i que Gombrowicz havia viscut prop de 24 anys a l'exili, mai havia perdut el vincle amb el seu país natal. Totes les seves obres van ser escrites en polonès i posteriorment traduïdes a altres idiomes. Tot i que rebutjava el patriotisme populista, se sentia profundament

identificat amb la pàtria i amb les seves desgràcies. Gombrowicz coneixia bé els complexos dels polonesos relacionats amb la seva història, la nostàlgia pel passat gloriós i el sentiment d'inferioritat cultural cap a altres països de l'Europa Occidental. En les seves novel·les és ben visible l'estranya relació entre els senyors feudals i els representants de la pagesia i les classes socials humils. Gombrowicz transposa aquesta relació a les tensions entre els polonesos i els seus sentiments patriòtics i nacionalistes. El sentiment d'inferioritat cap a l'occident es manifesta, al mateix temps, en un esnobisme, un intent d'imitar tot allò que és occidental. No obstant això, Gombrowicz mostra una altra via, no relacionada amb el nacionalisme ni amb el pro-occidentalisme, que consisteix en definir-se com a nació pròpia davant de l'Occident i seguir altres principis.

Finalment, el tercer gran tema de les obres de Witold Gombrowicz és la maduresa i la immaduresa. Ser madur significa per Gombrowicz tancar-se dins la forma, estar immòbil, aconseguir el model de comportament, el tipus de personatge dins de la societat. Per això, l'atreu més la immaduresa, la joventut que encara no ha entrat en la forma, que està en procés de formació, de buscar la autenticitat i fugir de la forma imposada. No obstant això, tots tendim cap a la maduresa, no volem quedar-nos immadurs, joves, imperfectes. Com comenta Gombrowicz (1972: 34): “El joven está dominado por el adulto, pero el adulto está fascinado por el joven. La belleza, el encanto y la gracia están del lado de la juventud, están poderosamente ligadas a la inferioridad.” Tot i que tots acabem, segons l'autor polonès, atrapats en una forma, aquest temps d'adolescència i la prèvia infantesa és l'única etapa d'una relativa llibertat de l'ésser humà. Però Gombrowicz complica la seva visió del món encara més demostrant que dins de la falta de convencionalisme de la joventut també es cau dins la forma. La convenció de ser jove és ser poc convencional, inconformista, rebel, que en essència també porta a una convenció social. El culte del progrés de la família de *Ferdydurke* la porta a un estat absurd on tot el que fan és per mostrar els altres que són progressistes i al mateix temps res és suficientment progressista per a ells.

El tema de l'envelliment, etapa posterior a la maduresa, afecta als personatges de *Pornografia* que, a costa de la seva reputació, els seus principis i les convencions que pertanyen a la seva classe social, intenten mantenir un vincle amb la joventut. Intenten sotmetre dos joves, unir-los en una relació no desitjada i oposar-los a l'ordre social establert. Els dos madurs, Witold –el narrador–, i Fryderyk –l'iniciador de la trama–, es veuen implicats en una història aparentment ridícula. El seu caràcter absurd és potenciat pel context històric on es desenvolupa: l'any 1943 a Polònia en plena ocupació i guerra on la resistència polonesa AK encarrega a Siemian, un altre protagonista de la novel·la, una missió. No obstant això, i no se sap ben bé per què, Siemian es converteix en un covard i intenta treure's la responsabilitat de complir les ordres. Com a traïdor se l'ha de matar, però, qui ho podrà fer? Finalment el crim s'encarrega als joves, en un desesperat

intent dels madurs d'unir-los a través del crim (de la mort), ja que fracassa l'intent d'unir-los a través d'una relació eròtica.

Les novel·les de Gombrowicz són difícils de classificar. Al mateix temps combinen la imatge de la Polònia tradicional, sàrmata, de la noblesa feudal i la modernitat, el progrés, els valors occidentals que s'oposen a la "vella Polònia". No obstant això, Gombrowicz no ironitza només sobre aquesta imatge de la Polònia antiquada, sinó que es burla dels cercles progressistes, dels intents d'imitar l'occident, de ser modern. El lector no sap finalment qui burla a qui, quina forma substitueix a l'altra, qui és superior i qui inferior. Les seves novel·les són ambigües, al mateix temps madures i joves, trencadores i rebels. Moltes vegades s'ha acusat Gombrowicz de traïr els valors polonesos, les seves obres es van qualificar d'obscenes, burletes i inadequades. No obstant això, el valor innegable de la seva obra és la sinceritat, la fidelitat a sí mateix, a la seva pròpia individualitat. Després de desprendre's de tota moral artificial i del patriotisme imposat, Gombrowicz ha pogut crear no el que s'esperava d'ell com a escriptor polonès a l'exili, sinó el que li dictava el seu propi judici, vinculat a la seva experiència vital. Lluny d'obeir les regles preestablertes, Gombrowicz ha creat els seus propis criteris i els ha sabut transmetre a la seva obra literària. Com comenta l'autor en una entrevista recollida en el volum *Autobiografía sucinta, textos y entrevistas*: "(...) ¿dónde encontrar un terreno común para poder comparar las exploraciones caprichosas y ondulantes del arte con los resultados de un pensamiento disciplinado? ¿No podría ser ese denominador común, la forma misma de ver al hombre?", i més endavant: "He llegado a la conclusión de que lo que sostiene mi "yo" es mi voluntad de ser yo mismo. No sé quién soy pero sufro cuando me deforman, eso es todo" (GOMBROWICZ, 1972: 24, 30).

3. ELS DIES DE GABRIEL FERRATER

Creia en les exigències glorioses de la vida de cadascú i tenia un escepticisme sorneguer davant tota mena de grans mots. Va encarnar la llibertat com ningú que jo conegui no ho ha fet mai. (PORCEL, 1972: 16)

El pare de Gabriel Ferrater, Ricard Ferraté Gili, va ser una clara influència en l'educació humanística dels seus fills. Des de petits, Gabriel, Joan i Amàlia van tenir accés a la biblioteca familiar, que va ser un estímul per a l'autoaprenentatge. El pare, tot i que era advocat, va continuar amb els seus tres germans el negoci d'exportació de vi fundat amb èxit abans de la Primera Guerra Mundial per l'avi de Gabriel. No obstant això, mai va deixar de banda l'activitat intel·lectual i política, ja que era membre d'Acció Catalana i regidor de l'Ajuntament de Reus. En efecte, va ser ell qui va llegir la Proclamació de la II República des del balcó de l'Ajuntament de Reus. Gabriel va néixer el 20 de maig de 1922. La seva mare, Amàlia Soler Rosselló va estar igualment preocupada per l'educació dels seus fills i la seva salut. La seva primera casa va ser un pis del Raval de Santa Anna, 80 a Reus, situat al centre de la ciutat. Gabriel no va anar a l'escola fins l'any 1933, quan va iniciar el primer curs de batxillerat a l'Institut d'Ensenyament Mitjà de Reus. La seva educació es va interrompre amb l'esclat de la Guerra Civil i tota la família es va traslladar primer al Mas Picarany on es van quedar entre la tardor del 1937 i març del 1938. Després van anar a Barcelona i a Tolosa, per finalment establir-se a Bordeus. Allà, el pare, gràcies a l'amistat amb el conseller de la Generalitat Serra Pàmies, del PSUC, va ser nomenat conseller del Consolat d'Espanya, per Álvarez del Vayo.

El jove Ferrater es va matricular al Lycée Michel Montaigne, on va estudiar amb deteniment autors com Baudelaire, Valéry o Racine. Posteriorment, durant la seva estada a França, Ferrater va començar a afegir la “r” al seu cognom, com consta en la documentació acadèmica conservada. Tot i aquesta educació en tradició francesa, posteriorment es va inclinar per mestres anglosaxons i germànics. Com comenta Jordi Llovet (2003): “(...) se decantaba por unos modelos de crítica literaria que no sólo carecían de tradición en nuestro país, sino que chocaban frontalmente con los hábitos histórico-positivistas más frecuentados por los escolásticos.” A França, Ferrater va escriure textos que desgraciadament no s'han conservat com assaigs o poemes surrealistes en francès. Va mantenir una correspondència amb Joe Bousquet i amb Jean-Paul Sartre. La família es va traslladar de Bordeus a Libourne a la primavera del 1939 i posteriorment va tornar a Reus a finals de l'any 1941, exactament el 31 de desembre. Gabriel no va poder acabar el batxillerat ja que entre els anys 1943 i 1946 estava obligat a fer vint-i-cinc mesos de servei militar entre Tarragona i Barbastre.

Quan va tornar definitivament a Reus, la imatge del seu país era depriment. La falta de llibertat es notava en tots els aspectes de la vida. Finalment, va acabar el batxillerat l'any 1947, a l'edat de 25 anys. Tot i que havia estudiat lletres, se li va despertar un gran interès per les matemàtiques i es va matricular a la Universitat de Ciències Exactes, que va deixar al cap de tres anys. Com ell mateix comenta en una entrevista amb Baltasar Porcel (1972) va tenir problemes amb algunes assignatures, com l'astronomia, i a causa de la mort del seu pare, havia de començar a treballar. Posteriorment, va matricular-se als estudis de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona.

L'any 1950, el pare Ricard Ferrater va contractar una assegurança de vida amb una clàusula que incloïa la mort per suïcidi. Com que no era habitual, la companyia Assegurances Adriàtica va exigir que entrés en vigor al cap d'un any des de la signatura de l'assegurança. Ricard Ferraté es va suïcidar al cap d'un any i un dia, el 16 de juny de 1951 al pis de Reus. Tota la família es va traslladar definitivament a Barcelona i Gabriel va començar a treballar de traductor. L'any 1955, Ferrater va obtenir una beca de l'Institut Francès i va viatjar a París. Posteriorment va conèixer Londres i l'any 1963 va anar a Hamburg per treballar com a lector per l'editorial Rowoholt Verlag. En l'entrevista amb Baltasar Porcel (1972: 19) comenta d'aquesta manera aquella època:

Aleshores vaig començar a estudiar gramàtica i a llegir-ne, més o menys, llibres. A Alemanya, el 63, i per estudiar alemany, que jo sabia només d'una manera passiva, vaig empollar molta gramàtica, bàsicament Bloomfield. I cap a finals del 65 vaig tenir curiositat per la gramàtica catalana, i és a partir de llavors que vaig dedicar-me seriosament a la lingüística, perquè cada vegada veia millor que la cosa era més complicada del que em semblava.

És allí on va començar el seu interès per la lingüística i l'estudi d'obres de Chomsky i Bloomfield als quals traduiria posteriorment. Abans, l'any 1961 va conèixer la jove filla del seu amic Eduard Valentí, Helena Valentí amb la qual va mantenir una relació amorosa que es va trencar l'any 1963. La relació es pot resseguir gràcies a les seves cartes que es van conservar i editar en el volum *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos* (1995). El mateix any, 1963, va conèixer Jill Jarrell, una jove periodista nord-americana amb qui es va casar l'any següent a Gibraltar. Després de dos anys la parella va decidir separar-se. El divorci es va fer efectiu l'any 1969. L'any 1968 va conèixer Marta Pessarrodona, una jove poetessa que seria la seva última parella sentimental. Gabriel Ferrater es va suïcidar el 27 d'abril de 1972 al seu pis a Sant Cugat del Vallès.

El poeta de Reus va publicar el seu primer article a la revista *Laye* l'any 1951, titulat "Sunyer rodeado de silencio: ¿Vuelta a Taine?". A través de la revista i el cercle d'intel·lectuals que s'hi relacionaven, va establir amistat amb Jaime Gil de Biedma, Carlos Barral, Josep Maria Castellet

i Juan i José Agustín Goytisolo. Carlos Barral (1990: 281, 289) comenta en els seus *Años de penitencia* que Gabriel en aquella època

(...) era más bien un provocador, un pirata de la paradoja ocasional, de la teoría inventada exclusivamente para crear el desconcierto. (...) Gabriel Ferrater, (...), no escribía poemas entonces. Definía pintores, en lengua castellana, y teorizaba ocasionalmente sobre *il fatto del sapere*. La resaca de la guerra civil nos había hecho a todos de lengua castellana, a todos, a los más y a los menos mediocres.

Com comenta el mateix poeta, Carles Riba i Eduard Valentí eren les persones que més admirava en aquella època. L'últim va ser el seu professor de llatí. Ferrater li atribuïa el seu interès per la llengua: “(...) va ser la persona més intel·ligent que hi havia a Barcelona (...). Ell va ser, a conseqüència d'un examen de llatí, qui em va dir que jo no sabia gramàtica i que em convidria estudiar-ne: va ficar-me en el camí en el qual estic” (PORCEL: 1972: 19). Al mateix temps, Ferrater és autor de pròlegs d'edicions d'obres de Josep Carner o de J.V. Foix. La seva trajectòria intel·lectual com a lingüista acaba amb una sèrie d'articles *De causis linguae* que publica a *Serra d'Or* entre els anys 1969-1972. La lectura crítica de la *Gramàtica Catalana* de Badia i Margarit li provoca un desig d'elaborar un gran assaig sobre la llengua catalana. Desgraciadament, mai completa aquesta tasca.

L'obra assagística va ser una de les tres grans branques en les quals va destacar Ferrater, al costat de poesia i traducció. No obstant això, aquesta part de la seva trajectòria va ser reconeguda posteriorment ja que la majoria de la seva obra crítica es va editar pòstumament, gràcies a Joan Ferraté. A més a més, no tenim el coneixement, encara ara 40 anys després de la mort del poeta català, de tots els seus escrits. Podem dividir els textos editats en tres grups: crítica pictòrica cronològicament la més antiga, crítica literària i textos de caràcter lingüístic. Com ja havíem comentat, el primer text publicat data de l'any 1951 i l'últim de l'any de la seva mort, 1972. És a dir que són gairebé 2.000 pàgines escrites durant 21 anys (JULIÀ, 2012: 96). A més, Ferrater mai va aplegar aquests textos en un volum, sinó que va ser la tasca realitzada pel seu germà Joan. És tracta, per tant de textos fragmentaris publicats majorment en revistes. En efecte, els textos de crítica pictòrica van ser publicats a la revista *Laye* i les ressenyes i crítiques literàries es van concebre com a informes de lectura, encàrrecs editorials. Finalment, els articles que tractaven sobre lingüística formaven part d'un conjunt que periòdicament s'editava a la revista *Serra d'Or*. Tot i això, segons Jordi Julià (2012: 106-107), Ferrater va tenir una gran influència sobre la “(...) manera de fer i de procedir críticament envers els textos literaris.” Va ser un divulgador de pensament crític i “(...) un dels intel·lectuals més destacats de la crítica espanyola dels anys 50 i 60 (...).”

Si es tracta de la seva activitat docent, un any després de llicenciar-se, imparteix classes de Lingüística General i de Crítica Literària a la Universitat Autònoma de Barcelona. A l'estiu de l'any 1971 treballa de professor a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada i comença un curs sobre la gramàtica transformacional del català a la Universitat de Barcelona. Com comenta un dels seus alumnes:

Les seves classes de crítica tenien també per a nosaltres l'atractiu d'acabar a casa seva on, junt amb el seu germà Joan, es discutia de literatura i, especialment, de poesia, totalment al marge d'excessives consideracions historicistes i, no cal dir-ho, de qualsevol valoració establerta pel temps sobre els autors i llurs creacions. (Morgades, 1972: 29)

Efectivament, no era un professor convencional. Era un apassionat.

Una de les ocupacions principals de Ferrater va ser la traducció, que va iniciar l'any 1951. Com comenta ell mateix en una entrevista amb Baltasar Porcel (1972: 19):

Vaig embolicar-me amb l'ofici que encara continuo practicant: el de traductor. Els començaments van ser amb en Lara: em pagava vuit pessetes per plana. Em va anar molt bé, perquè posava el rellotge al costat de la màquina, i una plana m'havia de durar només vuit minuts. Ell ja m'havia dit que no em preocupés gaire i que tirés al dret. Vaig aprendre l'ofici, sí. Ha estat sempre, encara que crec que millorant-me, la meva font principal d'ingressos.

Ferrater tradueix majorment al castellà ja que en els anys cinquanta o seixanta poques editorials s'atrevien a editar en català. El mercat en llengua castellana era molt més ampli. Tot i això, com menciona en una de les cartes a Gombrowicz, el diverteix molt més traduir al català, llengua en la qual se sent molt més còmode. Ferrater no es limita ni s'especialitza en la traducció d'una sola llengua, sinó que el seu interès pels idiomes és molt més ampli. S'interessa per realitats culturals, socials i lingüístiques diferents i supera, al mateix temps, el dualisme castellà-català. La intromissió d'altres idiomes no es limita, no obstant això, només a les obres que tradueix. En la seva correspondència epistolar, amb Gombrowicz o altres personatges del món literari, fa servir expressions en anglès, escriu cartes senceres en francès. En efecte, gairebé totes les cartes de Gombrowicz-Ferrater estan escrites en francès tot i que els dos escriptors parlaven i escrivien perfectament en castellà. Com comenta Stefano Torresi (2008: 7) en el seu article “Gabriel Ferrater, entre tradició (catalana) i europeisme (lingüístic i literari)”

Per a Ferrater les llengües estrangeres representen no només una manera privilegiada d'apropar-se als textos de la literatura europea (i també americana) sense l'auxili de traduccions, sinó també l'instrument

ideal per copsar realitats, tant concretes com fictícies, que altrament – de la manera que es poden arribar a conèixer altres realitats a través del llenguatge – serien desconegudes; un instrument, doncs, per endinsar-se en universos als quals no hauria pogut arribar limitant-se al català o, com a màxim, al castellà.

La seva aguda consciència lingüística i la seva il·limitada curiositat es presenten com a concausa (i alhora conseqüència) de la seva vasta erudició, i li ofereixen la possibilitat de conèixer àmbits culturals i literatures que molts dels seus contemporanis, també lletrats i lletraferits, ignoren (...).

En aquest article, l'autor defensa la idea, segurament correcta, que Ferrater estava estretament lligat a la cultura catalana però que al mateix temps tendia a un europeisme obert, lingüístic i literari. Dues corrents que es complementaven. No era d'estranyar ja que Ferrater era un home amb moltes facetes i molts nuclis d'interès: va ser matemàtic, lingüista, traductor, poeta, crític literari i professor universitari. Reunia tant les característiques de la tradició, com de la modernitat a través d'estudi de la literatura medieval catalana i la literatura contemporània europea o nord-americana.

L'ofici de traductor va ser, per tant, una conseqüència natural de l'interès per les llengües. La seva primera traducció conservada són dos poemes de Federico García Lorca “Ciudad sin sueño” i “Niña ahogada en el pozo” del castellà al francès. Envia les dues traduccions en una carta del 17 de maig de 1940 adreçada a Georges Hugnet, editor de *L'Usage de la Parole*, suplement literari bimestral de la revista *Cahiers d'Art* dirigida per Christian Zervos. La carta i les traduccions de poemes es conserven en els documents d'Hugnet a la Col·lecció Carlton Lake de Manuscrits Francesos, adscrita al Centre de Recerca en Humanitats Harry Ransom de la Universitat de Texas a Austin (BLANES, 2012: 34-37).

Tradueix al català *El procés* de Franz Kafka (Proa, 1966) i dos actes de *Coriolà* de William Shakespeare (Quaderns Crema, 1986) de l'alemany i *El llenguatge* de Leonard Bloomfield (Seix Barral, 1978), *La lingüística cartesiana: un capítol de la història del pensament racionalista* de Noam Chomsky (Seix Barral, 1970) de l'anglès. Les obres que tradueix al castellà de l'alemany són nombroses i provinents de camps molt diversos: *El estructuralismo: historia, problemas y métodos* de Manfred Bierwisch (Tusquets: 1971), *Los enanos gigantes: contribución a un estudio* de Gisela Elsner (Seix Barral, 1965), *India* de Hermann Goetz (Beix Barral, 1961), *La imagen de la naturaleza en la física actual* de Werner Heisenberg (Ariel, 1976), *La escultura del siglo XX* de Werner Hofmann (Seix Barral, 1960), *Historia de la literatura alemana* de Fritz Martini (Labor, 1964), *Encuesta sobre la pornografía* de C.H. Rolph (Seix Barral, 1965), *El Tercer Reich y los judíos: documentos y estudios* de Léon Poliakov i Josef Wulf (Seix Barral, 1960) i *Informes* de Peter Weiss (Lumen / Alianza, 1974).

De l'anglès ha traduït a *Nadie sabe mi nombre* de James Baldwin (Lumen, 1970), *Paul Gauguin* de Robert Goldwater (Labor, D.L., 1964), *Arte e ilusión: estudio sobre la psicología de la*

representación pictórica de E.H. Gombrich, *El saqueo de Couffignal* de Dashiell Hammet (Planeta, 1955), *París era una fiesta* d'Ernest Hemingway (Seix Barral, 1964), *Idiotas primero* de Bernard Malamud (Seix Barral, 1969), *Una vida encantada* (Lumen, 1971), *Escrito en la pared, y otros ensayos literarios* (Lumen, 1972) de Mary McCarthy i *Uniforme de dolor* de Leslie Wood (Planeta, 1961). Del francès va traduir *Murphy* de Samuel Beckett (Lumen 2a ed., 1990).

Finalment, del suec va traduir *El doctor Glas* de Hjalmar Söderberg (Seix Barral, 1968) i del polonès *La Seducción* de Witold Gombrowicz (Seix Barral, 1968)⁷. Traduïa tant literatura com llibres divulgatius, assajos, obres de teoria de l'art o lingüística. A més de traduccions, principalment fetes per l'editorial Seix Barral, va elaborar a partir de l'any 1961 informes de lectura. Entre els anys 1964-1965 va exercir de director literari de l'editorial. Pòstumament, el seu germà Joan Ferraté publica textos, molts fins llavors inèdits, de Gabriel Ferrater en reculls: *Sobre literatura* (1979), *La poesia de Carles Riba* (1979), *Sobre pintura* (1981), *Sobre el llenguatge* (1981) i *Papers, cartes, paraules* (1986).

A part d'això, Gabriel Ferrater inicia una aventura poètica insòlita que es plasma en tres reculls de poemes: *Da nuces pueris* (1960), *Menja't una cama* (1962) i *Teoria dels cossos* (1966) que edita conjuntament i amb algunes modificacions el 1968 sota el títol *Les dones i els dies* que compta amb 114 poemes en general breus amb excepció de “Poema inacabat” i “In memoriam” que tenen el caràcter més narratiu. L'erotisme, la postura moral i el pas del temps són unes constants dins de la seva obra. Com comenta Luis Alberto de Cuenca (1996: 124) Gabriel Ferrater “representa para la poesía catalana (...) la expresión de la experiencia diaria, que funde serenamente los niveles de la ironía, del sentimiento amoroso y de la reflexión cívica.” La poesia devia tenir, per Ferrater, un sentit i un significat, despulat d'ornamentació supèrflua. Devia tractar d'homes i dones però no com la poesia social, sinó “expressar situacions humanes” (PORCEL, 1972: 20), tenir interès i captar el lector com ho feia la novel·la. Salvador Oliva (2012: 148) s'hi refereix d'aquesta manera: “Per Ferrater era molt més interessant la forma interior, el to narratiu aparentment col·loquial que va ser completament inèdit a la poesia catalana i un ús mesurat i contingut, però intensíssim, del llenguatge figurat.” La seva poesia no sempre estava d'acord amb la crítica oficial tot i que era culta i refinada. Però la seva aparent senzillesa, amagava una poesia difícil i independent. Jordi Martí (2012: 137) anomena aquest tipus de poesia “poesia de l'experiència” entesa com a aquella que “(...) provoca una emoció en el lector, des del moment que se suposa que tots dos, poeta i lector, comparteixen unes afinitats, experiències, interessos comuns”

Gràcies a la lectura de Brecht, Ferrater va veure que la poesia s'havia de justificar per ella mateixa i prescindir d'elements innecessaris i concentrar-se a la vida: “Entenc la poesia com la

⁷ Udina, Dolors (2010). “Gabriel Ferrater, traductor”. *Quaderns*. Núm. 17. Pàgs. 105-114.

descripció, passant de moment en moment, de la vida moral d'un home ordinari, com ho sóc jo (...). Òptimament, tot poema hauria d'ésser clar, sensat, lúcid i apassionat, és a dir en una paraula, divertit” (FERRATER, 1987: 73). En els anys cinquanta i seixanta quan la cultura espanyola i catalana passaven la seva època fosca, Ferrater es va centrar en un tipus de poesia que no es concentrava en ella mateixa, no feia un exili intern, sinó que hi reflectia la realitat que l'envoltava, li donava una estructura narrativa. Un dels admiradors de la seva obra poètica i amic personal de Ferrater, Josep Maria Castellet (1972: 23), així escriu sobre la seva poesia:

els poemes de Gabriel Ferrater (...) formen una totalitat coherent i homogènia, amb una estructura interna d'una gran solidesa, feta d'imatges recurrents i de metàfores obsessives, i una gran preocupació lingüística, justament amb una no gens menyspreable voluntat de perfecció formal, és a dir, el tipus exacte de creació literària predestinada a perdurar i a créixer en qualsevol literatura no tan sotmesa, com la nostra, a circumstàncies històriques crònicament anormals.

Les seves poesies, aparentment senzilles, ocultaven un treball minuciós, una anàlisi meticulosa del llenguatge. La poesia per Ferrater havia de ser intel·ligent, lluny de deixar anar l'inconscient, de versar-hi un seguit d'emocions incontrolades. Al mateix temps, el poeta tenia en compte tota la tradició prèvia, el bagatge de la història literària i sabia treure'n profit. No tenia la ingenuïtat de ser el primer que escrivia sobre la decepció, l'enamorament o el pas del temps, però sí que ho va fer d'una manera innovadora, insòlita. A més a més, s'ha de tenir en compte que Ferrater comença a escriure poesia tardanament, als 36 anys. És a dir que és una producció poètica d'un home que sap quin és “el pa que es dóna”, que ja ha viscut alguna tragèdia personal, algun desengany, alguna gran alegria. I sap plasmar-ho a la seva poesia que és una poesia conscient. Conscient de les capacitats i limitacions del mateix poeta i del món que l'envolta.

Ferrater busca en aquests temps foscos de l'Espanya dels anys cinquanta i seixanta solucions no convencionals tant a la seva obra crítica, traductològica com a poètica. El seu estudi de llengües, com molts dels seus contemporanis comenten, “massa rares” com rus, polonès o suec, la seva curiositat intel·lectual i l'afany de convèncer els altres que, per exemple “(...) el règimen colonial era el único deseable para los países pobres o que la decadencia en literatura había terminado con la Edad Media” (BARRAL, 1990: 288), li proporcionaven una fama d'un home almenys “estrany”. Entre els temes recurrents a la seva obra poètica s'ha de distingir el pas del temps i el record que provoca tant en la dimensió històrica com personal, i d'altra banda, les relacions humanes, independentment dels sexes, en totes les seves facetes: amor, amiatat, etc. Molts dels seus poemes estan basats en una imatge que evoca un record, una vivència personal. L'obra de Ferrater, se situa molt lluny de la poesia normativa, ja que la transgressió de normes i fronteres era el que

pretenia justament el poeta català. Com comenta Castellet (1972: 25, 26):

Potser per això la literatura és important. Preserva de l'oblit el temps passat, el reviu, en deixa constància escrita, tradueix les mil formes personals de viure'l, l'utilitza – finalment – per convertir-lo en una altra matèria de vida: l'art, el poema, la perpetuació de l'instant. Això en porta a l'enfocament, pròpiament dit, del tema del temps en Ferrater. (...) La vivència personal del poeta és molt íntima i precisa: el temps, subjectivament viscut, sembla que només existeixi en funció de donar-nos consciència del seu escoltament. En aquest sentit, és una angoixa constant, una obsessió permanent, un pes insuportable. (...) Però lligat al tema de l'angoixa davant el curs ineluctable del temps, ens fa adonar de fins a quin punt la poesia de Ferrater recull (...) el drama de la subjectivitat contra el món, en un context de quotidianitat sense sublimacions, ni mitificacions, i l'irremeiable fracàs personal d'una vivència conscient d'aquest tipus.

Aquesta experiència individual del jo poètic és sempre resultat de la seva experiència personal en la qual ha estat un dels participants o un observador i on es realitza aquesta experiència moral o imaginativa. A més a més, és singular la relació que s'estableix amb el jo poètic i el record de l'experiència evocada, els fets, el lloc on va transcórrer, la reflexió moral que comporta. L'experiència evocada és individual, és a dir que, com tota producció poètica, la vivència presentada és subjectiva i personal i que no és refereix a cap veritat objectivable. Per això, en alguns poemes assistim a un desdoblament de la veu, fins i tot a una multiplicitat de veus narratives que poden correspondre a més d'una faceta del jo poètic. Tot i aquests aspectes diferenciadors que semblen fragmentar la narració poètica de Ferrater, l'experiència viscuda a través del poema esdevé universal.

Tenint en compte tot això, hauríem d'intentar explicar per què Gabriel Ferrater es va interessar per l'obra de Witold Gombrowicz, un autor gairebé desconegut a Espanya dels anys seixanta. Com comenta Janet Rodney, dona de Gabriel Ferrater, el poeta català es va interessar tant per l'obra del novel·lista polonès perquè veia una mena de semblança entre ell i Gombrowicz i entre les seves llengües. És a dir entre la metodologia de la gramàtica del català i de les llengües eslaves, entre elles el polonès. En la conversa amb Baltasar Porcel (1967: 39) que aquest reconstrueix en *Destino*, Ferrater deia:

Pero las gramáticas del francés o del inglés, o del castellano si sobre este idioma existiera alguna, no pueden servirnos de modelo. Se trata de gramáticas de un uso literario muy fijado, y el uso del catalán es fluctuante y estirajeado por los dialectos. Las únicas lenguas que se hallan en un estado en parte similar al nuestro son el rumano y el noruego, y especialmente el polaco, el checo y el eslovaco. Pero, hoy por hoy, todo lo que yo sé de eslavo puede envolverse en una hoja de brezo. Tengo trabajo para rato.

Ferrater les va estudiar amb profunditat i gràcies a aquesta labor, com senyala Bożena Zaboklicka (2007: 32), va ser “(...) en los años sesenta del siglo XX (...) uno de los intelectuales más influyentes en los círculos literarios y editoriales de Barcelona.”

A més a més, com Gombrowicz, s'interessava per la joventut i li agradava la seva companyia:

(...) m'interessa molt tota la gent jove, sense distincions de sexes, i pel mateix motiu m'agrada fer classes d'Universitat: són, què et diré?, com ocells, com fruites, i ara em cito a mi en un poema. (...) una noieta o un noi ens són simpàtics i ens poden donar una reacció de frescor davant de la vida que ni tu ni jo no tenim. Els intel·lectuals sempre tenim, sobre la vida, reaccions secundàries. En canvi, tractar gent que té reaccions primàries, no interferides per ideologies, és sa. (PORCEL, 1972:19)

Entre les similituds, es pot distingir el fort sentiment d'identitat, de responsabilitat relacionat amb la pròpia cultura i la llibertat d'expressar-se. Gombrowicz no va veure la seva obra completa editada sense censura al seu país natal, Polònia. I Ferrater estava profundament afectat per l'obscurantisme i el decadentisme cultural i social en el qual es trobava el seu país al llarg de la dictadura. A més a més, el preocupava la inclusió de la cultura científica al costat de la literària dins de la Cultura nacional. Estava en contra de la separació de ciències i lletres. Veia el coneixement com un tot que necessitava les dues vessants, les dues cultures, per ser complet.

En l'article titulat “Witold Gombrowicz” i publicat a *Presència* l'any 1966, Ferrater (1966: 15) és el primer que defineix Gombrowicz, com a “(...) uno de los más notables escritores de la lengua española.” El mateix Gombrowicz es diverteix amb aquesta idea, com podem veure a la seva carta del 21 d'abril de 1966: “Je suis émerveillé par votre article. L'idée que je suis un écrivain espagnol est grandiose dans sa démagogie!” Ferrater no veu un problema en la qüestió d'“identitat lingüística” de Gombrowicz, un escriptor polonès que ha passat 24 anys a l'Argentina i llavors escriu en polonès i francès majorment. El text havia de servir de presentació, preparació del lector espanyol per a l'edició de *La seducción* que estava prevista per l'any següent. Desgraciadament és el primer i l'únic comentari crític que va escriure Gabriel Ferrater sobre el seu admirat Witold Gombrowicz.

4. CORRESPONDÈNCIA INÈDITA

Als anys seixanta del segle XX, Witold Gombrowicz, un autor d'un gran renom a Europa i traduït a nombroses llengües com el francès, l'anglès o l'italià, era encara gairebé desconegut a l'Espanya franquista. Gabriel Ferrater, poeta i director literari a l'editorial Seix Barral de Barcelona, va ser clau en la seva introducció al món literari català i espanyol. La correspondència epistolar conservada entre els dos escriptors comença l'any 1965. Tot i això, la relació es va iniciar almenys uns mesos abans, quan el poeta català es va interessar per l'obra literària de l'escriptor polonès i, li va proposar una edició en castellà de la seva novel·la *Pornografia*. Gràcies a aquesta correspondència, que es troba avui dia dipositada en els fons de la Beinecke Library a la Universitat de Yale als Estats Units, es pot resseguir el procés de traducció i d'edició de la novel·la que va contribuir considerablement al coneixement de l'autor polonès a Catalunya i Espanya.

Des de la seva trobada a Vence a principis de maig de 1965, quan Ferrater va anar a veure Gombrowicz per demanar-li personalment els drets de traducció, el poeta català es va mostrar fascinat per l'obra de Gombrowicz. Així mateix, l'autor de Sant Cugat va ser un dels seus principals "ambaixadors" a Valescure (1965), on va tenir lloc la penúltima entrega del Prix International des Éditeurs, un premi establert a iniciativa de Carlos Barral i Giulio Einaudi. El primer lliurament es va celebrar l'any 1961 a Formentor (Mallorca), i és allà on els editors volien seguir trobant-se cada any per debatre idees, intercanviar opinions, conèixer obres interessants pendents de traduir i de publicar. Desgraciadament, l'any 1963 es va prohibir l'entrada a l'Estat espanyol d'alguns dels editors estrangers i es va decidir traslladar el premi a Corfú (Grècia). A partir d'aquest moment, cada any els editors es reunien en una ciutat diferent: a Salzburg (Àustria), a Valescure (França) i finalment a Gammarth (Tunísia) l'any 1967. Entre els membres de la delegació que representava les literatures hispàniques, a part de Gabriel Ferrater, hi havia Joan Petit, Carlos Barral (que no va poder assistir a totes les entregues quan li va ser retirat el passaport per part de les autoritats espanyoles) o Josep Maria Castellet. Aquest últim recorda que "En Gabriel, cal dir-ho, des del primer moment s'hi va trobar com peix a l'aigua. (...) La seva personalitat va destacar sempre enmig d'aquell gruix cosmopolita de lletraferits d'*élite* (...)" (CASTELLET, 1980: 70).

En les primeres entregues les delegacions disposaven d'un sol vot, independentment del nombre de membres que en formaven part. Els propis delegats, membres del jurat, defensaven un candidat, tot i que en representaven diversos. Molt sovint era difícil arribar a un acord, ja que la divergència d'opinions entre els membres d'una sola delegació solia ser força gran. A més, s'havien de convèncer altres delegats per tal que hi haguessin possibilitats de fer guanyar un candidat.

Castellet (1980: 71) ho anomena “la política de passadissos”. En aquesta etapa prèvia a la votació era molt útil el coneixement de diferents idiomes que tenia Ferrater. A part de català i castellà, també parlava francès, anglès, alemany i italià, i el seu do de paraula, la seva capacitat de convèncer, influïen en l’opinió d’altres delegats.

Entre els editors “fundadors”, a part dels ja esmentats Barral i Giulio Einaudi d’Itàlia, hi havia Claude Gallimard (França), Heinrich Ledig-Rowohlt (Alemanya), George Weidenfeld (Anglaterra), el nord-americà Barney Rosset, de Grove Press i Georg Svensson de Suècia. A banda dels membres habituals del jurat com Joan Petit, Ferrater o Castellet, n’hi havia d’ocasionals com Octavio Paz, Mario Vargas Llosa, Camilo José Cela o Max Aub. Jaime Salinas exercia de secretari general de les trobades. Com assenyala Xavier Moret (2002: 194) al volum *Historia de la edició en España, 1939-1975* les trobades de Formentor eren una oportunitat de desenvolupament i d’intercanvi en els dos sentits:

Los Encuentros de Formentor tuvieron el mérito de abrir la edición española al ámbito internacional. El procedimiento de apertura funcionó en ambos sentidos: de un lado, los escritores españoles encontraban vías para ser publicados en el extranjero y, del otro, los escritores extranjeros encontraron en Seix Barral un canal importante de publicación en España.

Efectivament, les trobades beneficiaven tant els autors guanyadors del premi, com d’altres, la candidatura dels quals havia estat presentada. D’aquesta manera els editors tenien l’oportunitat de conèixer obres interessants, potser desconegudes al mercat editorial del seu país.

L’any 1965 el jurat es va reunir a Valescure, i en aquesta reunió Ferrater va impulsar una intensa campanya a favor de Witold Gombrowicz. El poeta estava convençut que la novel·la *Pornografia* de l’escriptor polonès, encara poc coneguda a la península Ibèrica, es mereixia el premi. No obstant això, havia de convèncer Mario Vargas Llosa, que formava part de la delegació i que era partidari de João Guimarães Rosa, un novel·lista brasiler. Les autoritats van retirar el passaport a Carlos Barral i en el seu lloc presidia la delegació la seva companya Yvonne Hortet. Com recorda Castellet (1980: 72-73):

Aquell any, al nostre jurat hi havia Mario Vargas Llosa que defensava aferrissadament algun escriptor sud-americà, no recordo ara quin. La nit abans de la votació final, en Gabriel – que venia ja amb la Jill, acabats de casar, em sembla - va beure massa, com de costum. L’endemà al matí no es va poder llevar i malgrat un tractament d’urgència – a més dels analgèsics habituals, prenia grans dosis de Librium - no va baixar a dinar amb nosaltres, que era el moment acordat per a fixar el vot final de la delegació.

Finalment, el premi de l'any 1965 el va rebre Saul Bellow per 4 vots a 3 en relació amb Gombrowicz. Ferrater lamentava aquest fracàs, que considerava un fracàs i una decepció personal. En la carta a Gombrowicz del 18 de maig de 1965 escriu: “Je suis resté tellement écœuré et fatigué par toute l’histoire de Valescure, que ce n’est qu’aujourd’hui que je trouve l’humeur pour vous écrire un mot. Ce que je ne me pardonnerai jamais, c’est que vous avez raté le prix par mon manque d’habilité, ou plutôt par mon manque d’énergie (...)” (FERRATER, 1965). A més, atribueix el recolzament de Vargas Llosa al novel·lista brasiler al seu nacionalisme sud-americà. Després d’aquests esdeveniments, Ferrater va presentar la seva dimissió, el dia 9 de maig, com a membre del jurat, però va continuar treballant a l’editorial Seix Barral com a director literari.

No obstant això, la relació dels dos escriptors i l’entusiasme que sentia Ferrater per l’obra de l’autor polonès no es va acabar aquí. A partir d’aquest moment Gabriel Ferrater mostra un interès encara més gran per traduir i editar les obres de Gombrowicz a Catalunya. Demana a l’autor polonès els drets de la novel·la *Pornografia*, que es presenta a la censura espanyola en l’edició de Neske Verlag. El dia 13 de juliol de 1965 l’editorial Seix Barral presenta *La Seducción* (*Verführung*), en traducció alemanya, de 190 pàgines amb el número d’expedient 5193-65 a la Dirección General de Información. Pot semblar estrany que Seix Barral decideixi presentar el llibre en traducció alemanya i no per exemple francesa, molt més fàcil d’aconseguir, però Ferrater explica a Gombrowicz en una de les cartes que l’original polonès segurament no trobaria lectors en el departament de la censura i la traducció francesa en trobaria massa.

Tal com consta a l’expedient, conservat a l’Archivo General de la Administración d’Alcalá de Henares, l’editorial va demanar l’autorització per una tirada de 3 mil exemplars. Ferrater, com a director literari de Seix Barral, en una carta de l’11 de juny de 1965 adverteix Gombrowicz sobre els possibles impediments que pot ocasionar la censura: “La chose ennuyante c’est que comme vous savez en Espagne il y a une censure préalable (...)” (FERRATER, 1965). En el cas que la censura rebutgi *Pornografia* Ferrater proposa presentar-hi una altra novel·la de l’autor polonès, *Transatlántico*.

Gabriel Ferrater assegura Gombrowicz, en la seva carta del 20 de juliol de 1965, que a principis de setembre del mateix any ja s’hauria de conèixer la decisió de la censura. Per si no és favorable, el director literari de Seix Barral proposa editar-la a Mèxic a l’editorial Joaquín Mortiz, com ja s’havia fet amb altres autors com Günter Grass. No obstant això, en l’informe del lector P. Álvarez Turienzo, amb el número 21, qui el 26 de juliol de 1965 autoritza l’edició sencera al·legant que l’obra només seria entesa per un públic molt reduït, i per tant tindria un impacte escàs, podem llegir:

Novela con un significado difícil de captar. En lugar de lo perfecto, parece proponer lo imperfecto como ideal de vida. Contiene ciertas alusiones ligeramente irreverentes contra la religión y ceremonias religiosas católicas. Al no ser alusiones graves y al contenerse en un libro de difícil acceso al público común, PUEDE AUTORIZARSE.

Novela que viene a desarrollarse como una especulación filosófica de la lucha entre la tendencia a la plenitud y la tendencia a lo inmaduro, a la no plenitud. Los reparos que pudieran denunciarse en una obra de carácter más popular puede admitirse en este libro difícil y dirigido a un público muy reducido. Por todo ello PUEDE AUTORIZARSE. (AGA, 1965)

No obstant això, el Cap de la Secció del Lectorat no emet la seva autorització fins al dia 21 de gener de l'any 1966: “Vistos el informe de la Sección de Lectorado, las disposiciones vigentes y las normas comunicadas por la Superioridad, este Servicio estima que la obra a que se refiere este expediente puede ser AUTORIZADA” (AGA, 1966).

En paral·lel Ferrater ha entrat en contacte amb dues senyores poloneses: Ciechomska i Makowiecka, relacionades amb el món de la traducció. El seu objectiu és intentar traduir la novel·la amb la seva ajuda i assessorament. Com comenta a la mateixa carta:

(...) je suis maintenant plongé dans des grammaires et des dictionnaires polonais, et dans vos ouvrages. Je commence à être capable de déchiffrer un texte polonais, - ce qui évidemment ne veut pas dire “savoir le polonais”(…). Si Mme. Ciechomski (?) est vraiment capable de lire un texte littéraire et de m'en expliquer les nuances, je crois qu'on pourra donner une bonne traduction de vos ouvrages (FERRATER, 1965).

El retard de la resposta de part de la censura –que acabarà impacientant Gombrowicz–, s'explica pel bloqueig que es va efectuar contra Carlos Barral i la seva editorial a partir de l'any 1965, problemes resolts amb una visita a Madrid de l'editor català i algunes gestions, que malgrat això no van impedir la demora d'algunes autoritzacions de censura.

Ferrater compara, al mateix temps, les traduccions prèvies a l'alemany i al francès i hi veu moltes divergències amb l'original polonès. Veu modificacions en els fragments de *Ferdydurke* i en els apartats del *Diari* que estava llegint i analitzant des del punt de vista lingüístic i traductològic en aquell temps. Així mateix, assenyala diferències en les traduccions de *Pornografia* que li provoquen dubtes sobre la futura traducció al castellà. Gombrowicz ho explica en la carta no datada però que segurament va ser escrita entre juliol i desembre de l'any 1965:

Sans doute il y a des différences marquées entre les différentes traductions. Il m'est impossible de tout contrôler. La version française de la *Pornographie* a été révisée par moi, mais un peu a la hâte. Il se peut que j'ai éliminé simplement certains mots qui sonnaient mal en français – je ne me rappelle plus. La traduction de *Ferdydurke* a été faite en 1947, par moi avec l'aide d'une vingtaine de collaborateurs; c'était

un travail difficile et bien des fois je changeais le texte profitant de mes droits d'auteur. La version allemande est directement de l'original. La version française est une retraduction de l'espagnol, faite avec ma participation.

En la carta del 15 de desembre de 1965, Ferrater expressa la seva voluntat de traduir una altra novel·la de Gombrowicz, *Ferdydurke*, al català: “(...) j’aimerai (...) traduire *Ferdydurke* au catalan, qui est ma vraie langue. En principe, j’ai déjà trouvé un éditeur (“Edicions 62”) (...)” (FERRATER, 1965). A més, comenta que Jill Jarrell, la seva dona, està llegint en aquells moments la novel·la i “(...) elle s'amuse follement.” Efectivament, Edicions 62 publicarà la traducció catalana de la novel·la l’any 1968 però en una traducció realitzada de la castellana de Ramon Folch i no la de Ferrater.

A part dels detalls tècnics de la traducció, podem trobar a les cartes comentaris personals per part dels dos escriptors. Així, Gabriel Ferrater escriu a Gombrowicz sobre la malaltia de Jill en una carta del 10 d'abril de 1966: “Je ne sais pas si je vous ai déjà écrit que Jill, étant à Madrid, s'est découvert un gros kyste et a dû être opérée. Elle se récupère d'une façon satisfaisante, mais elle est très affaiblie et n'a pas pu encore revenir.” I més tard, en una carta del 20 de maig de 1966, escriu: “En fait, ces derniers jours ont été pour moi particulièrement agités. Jill est revenue, et elle est bien mais très faible, et il lui faut la mer, et nous avons dû déménager encore, etc.” Per la seva part, Gombrowicz comparteix amb Ferrater els problemes que li provoca l'asma que pateix des de la joventut: “Je suis dans un état piteux. Il pleut et l'asthme me travaille” (carta del 21 d'abril de 1966).

Mentrestant, Ferrater havia donat a traduir a Ciechomska⁸ un llibre de Jan Kott que qualifica de “baby-talk” (FERRATER, 1965) per tenir una mostra del seu treball i per veure si seria una bona assessora d’una futura traducció de *Pornografia*. En la seva resposta, Gombrowicz accepta les condicions proposades per l’editorial, però dubta sobre la capacitat de Ferrater de traduir la novel·la: “J’admire votre heroïsme: étudier le polonais! Et je crains que même votre évidente capacité idiomatique ne parviendra pas si facilement à résoudre les problèmes de la traduction” (GOMBROWICZ, 1965). A més, l’autor polonès expressa el seu profund interès en la promoció de la seva obra que hauria d’acompanyar l’edició de la novel·la. Demana a Ferrater d’escriure una sèrie d’articles sobre la seva obra, el que podria ajudar a convèncer la censura per autoritzar la publicació del llibre a Espanya. “Je suis un auteur qui se prête à être «découvert»” afegeix a la carta del 5 de gener de 1966 (GOMBROWICZ, 1966).

Finalment, a finals de gener de 1966 l’agent de Seix Barral a Madrid informa l’editorial

⁸ No coneixem el seu nom de pila.

sobre l'autorització del llibre sencer i Ferrater acaba de convèncer Edicions 62 per editar al cap d'un any la traducció catalana de *Ferdydurke*, que desgraciadament el poeta català mai va acabar. Ferrater ja té l'autorització de la censura però li falta un traductor del polonès. És llavors quan Gabriela Makowiecka recomana com a possible traductor Sergio Pitol, que des de feia dos anys vivia a Varsòvia i ja havia traduït *Les Portes del Paradís* de Jerzy Andrzejewski. Ferrater, per la seva part, entusiasmat per l'obra de Gombrowicz, vol llançar-se a traduir una part del *Diari* de l'autor polonès per l'Editorial Sudamericana, que editava aquesta obra a l'Argentina.

Finalment, l'any 1967 a Gammarth (Tunísia) Ferrater no deixa passar l'oportunitat com dos anys enrere i gràcies a la seva famosa defensa aconseguix que Witold Gombrowicz sigui guardonat amb el Prix International de Littérature. L'últim any de l'entrega del premi el sistema de votació va canviar i cada membre del jurat disposava d'un vot. Ja no es comptava només un vot per delegació com els anys anteriors. A més, la recompensa econòmica que rebia el guanyador s'havia duplicat (de deu mil a vint mil dòlars). La seva defensa de Gombrowicz, última de totes, va ser memorable:

en Gabriel, que havia tingut prop de dos anys per no deixar-hi de pensar i sabia el que els altres jurats esperaven d'ell, va fer una presentació majestuosa de Gombrowicz, esmaltada d'anècdotes al costat de petits detalls erudits i abundants notes d'humor. No hi va haver color a l'hora de la votació, que va ser l'endemà al matí. Gombrowicz va guanyar, vull dir que en Gabriel, després de dos anys d'espera, davant d'una nodrida representació de la més sonada elit europea havia guanyat. (CASTELLET, 2009: 141)

Com recorda el mateix autor (1980: 74): “En Gabriel, des del primer moment, havia preparat totes les cartes –tapades o destapades– per tal de no fallar el tret. (...) Tot va anar com una seda: Gombrowicz va guanyar enfront del japonès Mishima (...) i en Gabriel, finalment, estava content, exultava.” Efectivament, l'escriptor català va aconseguir la victòria del polonès malgrat el recolzament que van proporcionar a Yukio Mishima els delegats anglòfons i alemanys. L'editor Carlos Barral (2001: 545, 561) recorda aquesta trobada i sobretot la manera d'actuar de Gabriel Ferrater:

No olvidaré nunca dos escenas de esa discusión, que se celebraba en el interior de una enorme jaima militar, en la playa de Gammarth. Por una parte Gabriel Ferrater, aullando más que gritando, con la voz cortada por la resaca y las gafas recién quebradas, en favor del escritor polaco (...). Gabriel Ferrater, que ejercía de vedette del encuentro y que sabía que acabaría arrancando el premio para el polaco, cuya lengua había aprendido sólo para leerlo y cuyo reconocimiento sería una de las satisfacciones que llevaría a la tumba, estaba alegre y desusadamente divertido y nos contagiaba un poco a todos (...).

Efectivament, Gombrowicz anomena Ferrater “l'instrument de la Providència” a la carta del 8 de

maig de 1967 i li dóna les gràcies per l'ajut i el recolzament de la seva candidatura: “(...) mes grands et chaleureux remerciements pour cette belle victoire” (GOMBROWICZ, 1967). Tot i això diu que “A vrai dire je ne crois pas que le prix puisse beaucoup m'aider, mais les 20,000 me procurent le vertige!” (GOMBROWICZ, 1967). Clarament, Gombrowicz no pensava que el fet de guanyar el premi li donaria més prestigi com a escriptor o ajudaria la venda dels seus llibres.

En la carta del 14 de març de 1967, Ferrater confirma la seva voluntat de traduir la novel·la: “(...) la seule solution est que je me lance moi-même à travailler sur les textes allemand et français, et sur mon peu de polonais glané dans les grammaires” (FERRATER, 1967). A més, a la carta del 4 de maig de l'any 1967, a part de felicitar el Premi a Gombrowicz, li explica l'avançament del seu treball de traductor: “lorsque j'ai reçu votre lettre où vous disiez que M. Pitol est un bon traducteur, je m'étais déjà lancé moi-même dans la traduction de *Pornografia*. Elle est faite aux deux tiers, et je compte la finir dans quelque deux jours – pardon! dix jours!” (FERRATER, 1967). Tot i que Gabriel Ferrater havia assegurat Gombrowicz que la traducció seria enllestida en un període molt breu, el termini del lliurament s'allarga i Gombrowicz s'impacienta. A la seva carta a Ferrater del 23 de setembre de 1967 podem llegir:

Mais que se passe-t-il avec *La Pornographie*? Selon notre contrat elle devait paraître jusqu'en juillet 1966. Eh bien, nous sommes en septembre 1967. Je crains que je ne pourrai pas prolonger pour beaucoup de temps ce délai. (...) *La Pornographie* n'est pas encore prête, je n'ai signé aucun contrat avec Seix Barral. (...) Peut-être Seix Barral n'a pas trop d'intérêt à me publier?

A la mateixa carta, però, expressa el seu entusiasme per una possible traducció de *Ferdydurke* al català: “j'ai reçu la proposition d'éditer *Ferdydurke* en Catalan et je l'ai acceptée. C'est un honneur pour moi d'être traduit en catalan!” (GOMBROWICZ, 1967). Ferrater explica aquest retard per “une époque de troubles personnels” (FERRATER, 1967). L'editor Carlos Barral, que mantenia amb Gombrowicz una correspondència oficial, de caràcter menys personal que la de Ferrater, decideix escriure una carta a l'autor polonès per excusar Ferrater i assegurar l'edició de la novel·la.

En général quand (Ferrater) se charge des traductions on risque avoir des ennuies vis-à-vis de la ponctualité de son travail. Mais *La Pornographie* – et bien probablement parce qu'il s'agit d'un livre qu'il aime beaucoup (...) a été la victime plus voyante des névrosés de notre ami commun. Il a commencé à livrer la traduction au mois de janvier et la moitié du livre est déjà en plomb. Mais les livraisons se sont arrêtées au mois de février (...) Je sais, par Ferrater lui-même, que vous vous inquiétez pour la marche de vos éditions espagnoles (...). C'est pour cela que je vous écris cette lettre confidentielle (confidentielle vis-à-vis de Ferrater (...)). Ferrater, vous savez, n'est sûrement pas un personnage fait pour tenir compte

des disciplines (BARRAL, 1967).

Finalment, la novel·la s'edita l'any 1968, dins la Colecció Biblioteca Breve. La seva campanya publicitària estava basada en les crítiques literàries i les Notes de Premsa. Així mateix, es van imprimir cartells publicitaris que es van col·locar en les vitrines de les llibreries on es venia *Pornografia*. Al mateix temps, l'editorial va enviar notes de premsa a directors de diaris, revistes literàries, crítics, etc. Gombrowicz al principi estava en desacord amb l'estratègia de l'editorial i criticava fins i tot el text de la coberta, la nota biogràfica i la tria de la seva fotografia de la contraportada de la novel·la. Retreia a Barral la precarietat de la informació continguda en el text, ja que considerava que un autor pràcticament desconegut a Espanya hauria de ser introduït d'una manera més exhaustiva. En una de les cartes adreçades a Barral, deia: “Je mérite quelque chose de mieux” (GOMBROWICZ, 1968). Tot i això, l'editorial estava satisfeta de poder vendre gairebé 3.500 exemplars des del llançament del llibre fins gener de l'any 1969.

L'entusiasme que sentia Ferrater cap a l'obra de Gombrowicz es veu plasmada en un article seu publicat l'any 1966 a *Presència* i titulat “Witold Gombrowicz”. Estava dedicat més a la novel·la *Ferdydurke*, però Ferrater hi destacava així mateix trets universals de l'obra de l'autor polonès:

A quien posea sensibilidad literaria, (...) le fascinará ver cómo va realizándose una potencia estilística muy original, muy deliberadamente querida y buscada: cómo se obliga al castellano a ponerse maleable y a verterse en un nuevo molde. Y en un orden ya no de lengua, ocurre (...) la obtención de la forma pasando por la ilimitada maleabilidad, por los agudos tormentos y las no menos agudas delicias de la fluidez y de la inestabilidad morales (...). Gombrowicz es divertidísimo, y lo es siempre, incluso cuando sus temas son (y lo son a menudo) atroces (FERRATER, 1966).

Desgraciadament, no sabem si els dos escriptors van continuar la seva correspondència i aquesta no s'ha conservat al fons Gombrowicz, o és que simplement van deixar d'escriure's. Tot i l'entusiasme que tenia per les futures traduccions de les obres de Gombrowicz, com parts del *Diari* al castellà o *Ferdydurke* al català, Ferrater no va continuar la seva labor. Tot i això, gràcies a la seva correspondència conservada, podem resseguir el procés d'aquesta traducció i la manera com s'ha introduït el conjunt de l'obra de Gombrowicz al mercat literari català i espanyol. Finalment, altres col·laboradors de Seix Barral, com Rosa Regàs o Yvonne Hortet, es van encarregar de dur a terme l'edició de la novel·la i les futures traduccions d'altres obres de Gombrowicz com *Kosmos* traduït del polonès al castellà per Sergio Pitol i editat l'any 1969 o *Transatlántico*, novel·la traduïda per Sergio Pitol i Kazimierz Piekarec l'any 1971 i editada per Barral Editores.

Analitzant la correspondència entre Witold Gombrowicz i Sergio Pitol podem veure que l'interès sobre l'escriptor polonès creixia entre els lectors catalans i espanyols i allò comportava una necessitat de traduir les seves novel·les i editar-les ja no només en castellà, sinó també en català. El mateix Gombrowicz que ja havia "conquerit" els mercats literaris francès i alemany, estava disposat a bolcar-se en una campanya de promoció de la seva obra en Espanya. Com que Gabriela Makowiecka en la seva carta del 10 de març va refusar la traducció del segon volum del *Diari*, aquesta es va proposar a Sergio Pitol que ja tenia experiència en la traducció del polonès al castellà (*Las tiendas de canela* de Bruno Schulz). Al mateix temps, l'escriptor mexicà resident a Varsòvia (1964-1966), estava preparant una antologia del conte polonès contemporani on volia incloure un dels relats curts de Gombrowicz. En una altra carta, del 14 de novembre de 1966 Gombrowicz, per la seva part, es queixa que Gabriel Ferrater no compleix amb els terminis de la traducció de *Pornografia*. Després de traduir els fragments del *Diari* per l'Editorial Sudamericana i les obres de teatre de l'escriptor polonès, Pitol ha de renunciar a la proposta per part de Seix Barral a traduir *Kosmos* a causa de les seves obligacions com a director de l'Editorial Universitaria de Veracruz a Mèxic. No obstant això, recomana com a traductor a Juan Manuel Torres que inicia la seva curta correspondència amb Gombrowicz el 23 de gener de 1968. No obstant això, Pitol acaba traduint *Kosmos* que es publica l'any 1969, un any més tard que la seva traducció del *Diario argentino*. Al llarg dels anys setanta traduirà també *La virginidad* (1970), *Bakakai* (1974) i *Transatlántico* (1971). Juan Manuel Torres, per diverses circumstàncies, finalment no tradueix cap obra de Gombrowicz.

4.1. TRANSCRIPCIÓ DE LES CARTES

4.1.1. SÈRIE I. CORRESPONDÈNCIA. FERRATER, GABRIEL / 1965-67

1

Gabriel Ferrater,
Buenos Aires 23,
Montgat (Barcelona).

18 mai 1965.

Cher Monsieur Gombrowicz:

Je suis resté tellement écœuré et fatigué par toute l'histoire de Valescure⁹, que ce n'est qu'aujourd'hui que je trouve l'humeur pour vous écrire un mot. Ce que je ne me pardonnerai jamais, c'est que vous avez raté le prix par mon manque d'habileté, ou plutôt par mon manque d'énergie lorsqu'il fallait secouer les sudaméricains de ma délégation, et empêcher qu'ils donnent une voix perdue et sentimentale à je ne sais plus quel brésilien¹⁰ qui n'avait aucune chance. Mais vous connaissez les sudaméricains mieux que moi, et vous savez que le nationalisme est la pire forme d'infection qui puisse se saisir d'eux. Pour les en délivrer, il faut un émétique plus fort que ceux que j'ai su apporter sur le moment. Enfin, c'est fait. Let's not cry over spilt milk.

D'autres personnes ont dû vous raconter ce qui s'est passé. La seule chose que je tiens à noter, parce que ce serait dommage si tout le monde l'oubliait, c'est que Hans Mayer¹¹ a été cette fois très bien, en faisant amende honorable de ses bêtises de l'année dernière.

Le nationalisme sudaméricain a déjà commencé à donner un ton de haute farce aux réunions de l'année prochaine, en empêchant qu'elles aient lieu, comme c'était le projet, au "pays tyrannisé" qu'est Puerto Rico! - Moi, en tout cas, j'ai donné ma démission comme membre du Jury, mais il se

⁹ Ciutat francesa situada al sud-est del país, en la regió Provence-Alpes-Côte d'Azur, on l'any 1965 es va celebrar la cinquena entrega del Prix International de Littérature, concedit a l'escriptor canadenc Saul Bellow (1915-2005) per la novel·la *Herzog* (1964).

¹⁰ João Guimarães Rosa (1908-1967): novel·lista brasiler, la candidatura del qual al Prix International de Littérature l'any 1965 a Valescure va ser defensada per Mario Vargas Llosa, membre de la delegació de països de parla hispana.

¹¹ Hans Mayer (1907-2001) va ser un crític literari alemany, membre de la delegació alemanya al Prix International de Littérature a Valescure (1965).

peut que j'aille encore regarder la farce de près, comme employé de Seix Barral¹².

Je n'ai pas encore écrit à Editorial Sudamericana¹³, ayant trouvé à mon retour une masse de travail arriéré. Mais je le ferai incessamment, et, comme convenu, je vous enverrai copie de ma lettre, ainsi que de leur réponse.

Jill¹⁴ se joint à moi pour vous remercier, vous et Mlle. Labrosse¹⁵, de votre aimable accueil, et pour envoyer nos meilleurs souvenirs et souhaits. Si votre idée de venir en Espagne se précise, il va sans dire que vous pouvez compter sur nous pour toute sorte d'information ou d'aide qui puisse vous être utile.

Bien cordialement à vous,
Gabriel Ferrater

12 L'Editorial Seix Barral pertany actualment al Grup Planeta. Es va fundar l'any 1911 per Víctor Seix i Carlos Barral a Barcelona (Espanya). L'any 1955 es va iniciar la col·lecció *Biblioteca Breve* on es va publicar posteriorment *Pornografia* de Witold Gombrowicz.

13 L'Editorial Sudamericana es va fundar l'any 1939 a la ciutat de Buenos Aires (Argentina) per un grup d'escriptors i editors espanyols i argentins, entre ells Oliveiro Gironde, Victoria Ocampo i Carlos Mayer.

14 Janet Rodney (Jill Jarrell), periodista nord-americana, va estar casada amb Gabriel Ferrater entre els anys 1964 – 1966. Es van conèixer a Frankfurt i es van casar a Gibraltar. Posteriorment es van instal·lar a Sant Cugat del Vallès. Actualment Janet Rodney resideix a Santa Fe de Nuevo México.

15 Marie-Rita Gombrowicz (nom de soltera Labrosse) d'origen canadenc, va conèixer Witold Gombrowicz a Royaumont l'any 1964 i a l'octubre del mateix any es va instal·lar com a secretària seva personal a Vence (França) juntament amb l'escriptor polonès. Es van casar l'any 1968. Actualment Rita Gombrowicz resideix a París.

EDITORIAL SEIX BARRAL, S.A.

Barcelone, le 11 Juin, 1965

M. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand Jardin
VENCE (Alpes-Maritimes)

Cher M. Gombrowicz,

Nous sommes très heureux que vous soyez disposé à nous céder les droits de traduction de *Pornografia*¹⁶ sans attendre la réponse d'Editorial Sudamericana, avec laquelle d'ailleurs je n'ai pas le moindre doute que nous nous accorderons pour les formes possibles de publication plus ou moins conjointe de votre œuvre. Je joins une copie de la lettre que je leur avais adressée et à laquelle nous n'avons pas encore eu de réponse.

Quant aux conditions économiques pour *Pornografia*, nous pouvons vous proposer les suivantes: un pourcentage de 8% sur le prix fort des 5.000 premiers exemplaires, 10% sur les 5.000 suivants et 15% sur les exemplaires qui dépasseraient les 10.000. Et, bien entendu, un à valoir à la signature du contrat qui pourrait être de 400\$. La chose ennuyante c'est que comme vous savez en Espagne il y a une censure préalable, et que nous ne pouvons pas (pour toute sorte de raisons, dont la principale est qu'il nous faut l'enregistrement de Censure pour obtenir les devises) payer l'à valoir qu'une fois que la Censure a décidé. Normalement, le délai de Censure est de quelque deux mois. J'ai déjà demandé des exemplaires de l'édition allemande parce que je crois qu'il vaut mieux l'offrir en allemand¹⁷ qu'en polonais (qui ne trouverait pas de lecteur) ou en français (qui trouverait trop de lecteurs).

J'espère que nos conditions vous paraîtront acceptables, et certainement je peux vous assurer que

¹⁶ Novel·la de Witold Gombrowicz (1904-1969) editada l'any 1960 i publicada en castellà l'any 1967 per l'Editorial Seix Barral.

¹⁷ Es tracta de la traducció a l'alemany de Walter Tiel editada amb el títol *Verführung* per Verlag Günter Neske l'any 1963. La petició de l'edició en castellà es va presentar a la censura el 13 de juliol de 1965 i va ser autoritzada el 21 de gener de 1966.

nous donnerons un soin tout spécial à votre livre. Normalement, le premier tirage d'un roman n'est que de 3 ou 4.000 exemplaires, mais je tâcherai de convaincre mes gérants de commencer dans votre cas par un tirage de 5.000, car je crois sincèrement que votre livre peut avoir un grand succès parmi la jeunesse espagnole.

Justement je suis entré en contact avec une dame polonaise¹⁸ qui m'a donné l'impression d'être intelligente et compétente et donc il y a la chance que, avec une révision de ma part, nous puissions donner une traduction vraiment directe.

Il est bien entendu que nous ne sommes pas seulement intéressés à *Pornografia* mais encore ultérieurement à *Transatlantik*¹⁹ et aussi *Kosmos*²⁰. Si par hasard la Censure devenait sotte pour *Pornografia*, nous offririons tout de suite *Transatlantik*.

Ceci n'est qu'une lettre commerciale, je vous écrirai personnellement l'un de ces jours. Très cordialement à vous

Gabriel Ferrater
Directeur Littéraire

18 Es tracta de Ciechomska.

19 Novel·la de Witold Gombrowicz publicada l'any 1953 on l'autor fa referència al seu viatge a bord del creuer *Chrobry* que el va portar a l'Argentina el 21.08.1939 i als principis de la seva estada a la ciutat de Buenos Aires. La primera edició en castellà es va publicar l'any 1971 per Barral Editores en la traducció de Kazimierz Piekarec i Sergio Pitol.

20 Novel·la de Witold Gombrowicz publicada l'any 1967 i editada en castellà per Seix Barral l'any 1969 en una traducció de Sergio Pitol.

Barcelona, le 20 juillet 1965.

Cher Monsieur Gombrowicz:

Je suis tout honteux d'avoir mis un mois à répondre à votre dernière lettre. Les raisons sont multiples, mais se résument en ceci, que déjà en juin l'Espagne tombe dans sa décomposition estivale. Les secrétaires (qui sont généralement des jeunes filles qui travaillent "pour le plaisir" - c'est-à-dire pour échapper à l'horreur d'un foyer bourgeois espagnol) partent en vacances sans qu'on puisse les retenir, &c., &c.

Enfin, voici-joint votre contrat, avec une lettre "officielle" au sujet de l'à-valoir. Quant aux conditions du contrat, je crois vraiment que ce sont les meilleures qu'on puisse vous faire. J'ai examiné moi-même tous les contrats conclus dans les derniers mois avec des auteurs étrangers, et j'ai fait reproduire les conditions du contrat le plus favorable pour l'auteur. (Normalement, c'est la section commerciale qui s'occupe d'établir ces conditions, et j'étais donc tout-à-fait ignorant des usages en l'affaire.)

Neske Verlag²¹ s'était retardé pour nous envoyer les exemplaires allemands de *Pornografia*, ce qui fait que la censure les a eus il y a seulement deux semaines, et que, le mois d'août étant vraiment "mort", je n'espère pas connaître leur décision avant le début de septembre. De toute façon, en ce qui vous concerne, un refus de la censure ne signifierait, le cas échéant, qu'un léger retard. Nous sommes en effet en très étroite liaison avec une maison d'édition mexicaine. Joaquín Mortiz²², et lorsqu'un ouvrage de qualité ou renommé nous est interdit, nous leur cédon généralement les droits, et très-souvent nous nous occupons nous-mêmes de la traduction. (Cela nous est arrivé par exemple avec Günter Grass²³ et Saul Bellow, - et tout dernièrement avec *The Group* de la dame McCarthy²⁴.)

La dame polonaise à laquelle je songeais comme traductrice (son nom est Madame Ciechowski, si j'ai bien compris) était partie, elle aussi, en voyage, mais il paraît qu'elle sera de retour à la fin de

21 Editorial alemanya amb seu a Stuttgart que l'any 1963 va editar *Pornografia*.

22 Editorial mexicana fundada per Joaquín Diez-Canedo l'any 1962.

23 Günter Grass (1927) és un escriptor alemany nascut a la Ciutat Lliure de Gdańsk (actualment Polònia), autor de novel·les com *El timbal de llauna* (*Die Blechtrommel*, 1959).

24 Novel·la de l'escriptora nord-americana Mary McCarthy publicada l'any 1963.

cette semaine. Je vous enverrai un échantillon de son travail au moment où je l'aurai.

Pour la plus grande partie de mon temps libre, je suis maintenant plongé dans des grammaires et des dictionnaires polonais, et dans vos ouvrages. Je commence à être capable de déchiffrer un texte polonais, - ce qui évidemment ne veut pas dire "savoir le polonais", il s'en faut. J'ai pu par exemple lire trois chapitres de votre *Dziennik II*²⁵, pour lequel je n'ai pas de traduction qui m'aide, et quelques articles dans *Kultura*²⁶. Si Mme. Ciechowski (?) est vraiment capable de lire un texte littéraire et de m'en expliquer les nuances, je crois qu'on pourra donner une bonne traduction de vos ouvrages.

Je ne suis pas encore parvenu à les avoir tous dans l'original, vos ouvrages. Je n'ai que *Trans-Atlantyk* avec *Ślub*²⁷, *Pornografia*, *Dziennik II* et *Kosmos*. Ce que je regrette le plus pour le moment, c'est que le *Dziennik I* soit épuisé, car la prose de votre journal est évidemment bien plus facile que celle des romans, et, avec l'aide d'une traduction, elle me permettrait de me familiariser vite avec votre vocabulaire et vos constructions basiques. Croyez-vous qu'il y aurait moyen d'obtenir les numéros de *Kultura* où les chapitres de ce volume sont d'abord parus?

Quant à *Ferdydurke*, *Ywona* et *Bakakaj*²⁸, est-ce qu'on peut se les procurer? Si j'ai bien compris, ils n'ont été publiés qu'en Pologne, où ils ne sont pas dans le commerce. Mme. Ciechowski, qui ira là-bas en automne, m'a promis de les chercher, mais...

Je suis un peu déconcerté par les divergences entre vos traducteurs, et un peu choqué par leurs omissions, même le traducteur allemand qui semble pourtant excellent, mais qui, par exemple, dans la longue énumération de la page 18 de *Pornografia*, omet de traduire *nadziei*²⁹, dont le contraste

25 *Diario II (1957-1961)* no es va publicar sencer en castellà fins l'any 1989 en una traducció de Bożena Zaboklicka i Francesc Miravittles en l'editorial Alianza. Abans, l'any 1968, va sortir el *Diario argentino*, una recopilació de fragments triats pel mateix autor que feien referència a l'època quan va viure a l'Argentina.

26 *Kultura* (1947-2000) va ser una revista mensual polonesa d'emigració fundada per Jerzy Giedroyc (1906-2000), un escriptor, publicista i activista polític polonès. La revista constituïa el centre polític-cultural de la emigració polonesa després de la Segona Guerra Mundial on nombrosos escriptors, entre ells Gombrowicz, publicaven per entregues les seves obres.

27 *El matrimonio* (1953): una obra de teatre de Witold Gombrowicz publicada en castellà l'any 1948 a Buenos Aires, l'any 1967 en Colòmbia i l'any 1973 a Barcelona per Barral Editores.

28 *Ferdydurke* (1937) és la primera novel·la de Witold Gombrowicz i al mateix temps la més coneguda i la més traduïda. Es va publicar en castellà l'any 1947 a l'Argentina. *Iwona, princesa de Borgonya* (1938) és una obra de teatre traduïda del francès al castellà i publicada l'any 1968. *Bakakaj* (1957), el recull d'històries curtes publicades previament en *Memorias del tiempos de inmadurez* i a *Kultura*, es va editar l'any 1974 per Barral Editores en una traducció de Sergio Pitol.

29 En polonès: esperança.

avec *rozpaczy*³⁰ est, je suppose, frappant (la traduction française, elle, laisse tomber presque la moitié des mots dans ce passage). Je ne sais que trop combien il est facile, étant donné les conditions de hâte dans lesquelles on traduit les écrivains modernes, qu'un mot soit perdu, ou même une phrase ou un paragraphe, mais il est étonnant que la traduction française du journal omette le long passage sur Zieromski³¹, et que dans la traduction allemande on ne retrouve pas la page sur Jeleński³². (Et comment le traducteur français a-t-il pu ne pas se rendre compte que Witkacy s'appelait Witkiewicz³³?)

De toute façon, c'est le cas de *Ferdydurke* qui m'a étonné. Apparemment il y a deux textes, celui qui est à la base de la version espagnole, et celui, bien plus long, à la base de l'allemande. Quel est le rapport entre ces deux textes? Avez-vous allégé la première version, ou l'avez-vous étoffée? - Ceci m'intéresse particulièrement, parce que ce que j'aimerais, pas dans l'immédiat mais un jour ou l'autre, c'est de traduire *Ferdydurke* au catalan, qui est ma vraie langue. En principe, j'ai déjà trouvé un éditeur ("Edicions 62"³⁴), mais évidemment on ne peut pas aller vite. - Et je crois que je préfère le texte long...

J'aurais envie de vous poser bien de questions encore, mais je crois que pour aujourd'hui je vous ai déjà bien ennuyé comme cela. Le mois prochain je me mettrai sérieusement au travail d'ordonner mes idées et de rédiger l'étude sur vos romans pour *Revista de Occidente*³⁵, si je parviens à être *fertig*³⁶ avec un déménagement qui à présent couvre d'une affreuse moisissure de désordre toutes mes affaires.

Ma femme est plus "déménageante" encore, mais elle se rappelle à votre bon souvenir. Très-cordialement,

Gabriel Ferrater

30 En polonès: desesperació.

31 Stefan Żeromski (1864-1925), novel·lista, publicista i dramaturg polonès.

32 Konstanty Jeleński (1922-1987), escriptor i assagista polonès.

33 Stanisław Ignacy Witkiewicz "Witkacy" (1885-1939), dramaturg, novel·lista i pintor polonès.

34 Editorial catalana que es va fundar l'any 1961 i un any més tard va editar el primer llibre: *Nosaltres, els valencians* de Joan Fuster. Va editar *Ferdydurke* (1968), *Pornografia* (1986), *Ivonne, princesa de Borgonya* (1990), *Curs de filosofia en sis hores i quart* (1997) i *Dietari 1953-1956* (1999) en català.

35 Revista fundada l'any 1923 per José Ortega y Gasset sobre pensament, creació artística i literària i les seves corrents més innovadores.

36 al. llest, acabat.

EDITORIAL SEIX BARRAL, S.A.

Barcelona, 21 de julio de 1965

Sr. D. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE (Alpes Maritimes)

Distinguido amigo:

Adjunto tengo el gusto de remitirle el contrato para la edición española de *Pornografía* según las condiciones que convinimos.

Queda entendido que Vd. recibirá el adelanto de \$ 400 íntegro, aunque el Estado español deduce el 7% sobre los derechos de autor. Pero esta deducción la dejaremos para la última liquidación de la edición.

En realidad el contrato contiene una mentira sobre esta cuestión del adelanto, y por eso lo acompaño con la presente carta para corregirla. El adelanto no se le satisface en este acto sino que le será remitido en Francos franceses en cuanto tengamos la aprobación de censura, ya [que] para pedir la licencia de exportación de divisas necesitamos el permiso de publicación. Ya comprende Vd. que tantos retrasos y molestias nos desagradan a nosotros en primer lugar pero que no tenemos modo de evitarlos, y le rogamos nos excuse por los mismos.

Con muy cordiales saludos,

Gabriel Ferrater
Director Literario

Cher Monsieur Ferrater:

ci-joint le contrat, signé. On me paye en général un peu plus (je viens de signer deux contrats avec Feltrinelli et un avec Nadeau: 700 doll. d'à valoir et 10 %), mais comme vous dites que c'est le maximum en Espagne, j'accepte.

Je voudrais avoir au moins 30 exemplaires gratuits (art.4). J'ai beaucoup d'amis en Argentine. Je suppose, du reste, que ces exemplaires feront la-bas un peu de bruits et augmenteront la vente. Je voudrais obtenir aussi une réduction du prix, s'il me faut encore plus d'exemplaires pour l'Argentine.

Je comprends parfaitement vos difficultés avec la censure et je vais me munir de patience.

Je ne connais pas Mme Ciechomska (pour les femmes c'est "a" a la fin.)

J'admire votre héroïsme: étudier le polonais! Et je crains que même votre évidente capacité idiomatique ne parviendra pas si facilement à resoudre les problèmes de la traduction. *Le Journal* il me semble, n'est pas du tout plus facile à traduire, car, malgré la simplicité apparente de la phrase il y a de nuances qui ennoblissent ou renforcent le langage.

Quant aux éditions épuisées:

Dziennik I * Oui, épuisé. Giedroyć³⁷ peut vous envoyer les ex. de *Kultura*, mais en le publiant en livre j'ai fait des corrections, parfois importantes. Il faudrait acheter un ex. de ceux qui circulent. (*Dzie. I* est plus fort que *Dzie. II*)

Ferdydurke, Bakakai, Yvonne * en polonais sont aussi épuisés, ces éditions ont été faites en Pologne, en 1957. Quant au *Bakakai*, je pourrais peut-être vous envoyer un ex. mais seulement si vous avez vraiment besoin.

Sans doute il y a des différences marquées entre les différentes traductions. Il m'est impossible de tout contrôler. La version française de la *Pornographie* a été révisée par moi, mais un

³⁷ Mirar la nota 19.

peu a la hâte. Il se peut que j'ai éliminé simplement certains mots qui sonnaient mal en français – je ne me rappelle plus. La traduction espagnole de *Ferdydurke* a été faite en 1947, par moi avec l'aide d'une vingtaine de collaborateurs; c'était un travail difficile et bien des fois je changeais le texte profitant de mes droits d'auteur. La version allemande est directement de l'original. La version française est une retraduction de l'espagnol, faite avec ma participation.

Ferdydurke, *La Pornographie*, *Dziennik I*, *Yvonne* et *Le Mariage* (Théâtre) ont été publiés en français par Nadeau³⁸. Et aussi en allemand plus *Le Trans-Atlantique*. Tout cela par Neske Verlag, Pfullingen, Kloster, Wuttemberg, Allemagne Fédérale. Sauf *Le Théâtre* qui a été publié par Fischer³⁹.

J'espère que ces informations vous seront utiles. Je suis très curieux de votre étude en la *Revista del Occidente*. Je compte sur votre aide pour trouver aussi un traducteur pour l'Argentine. Il me semble qu'en Espagne c'est plus facile de le trouver.

38 Editorial francesa fundada l'any 1977 que a partir de l'any 1984 pren el nom d'Éditions Maurice Nadeau. El seu fundador, Maurice Nadeau (1911), és un crític literari, editor i escriptor francès.

39 Editorial alemanya fundada l'any 1886 per Samuel Fischer (1859-1934) a Berlín. Editava majoritàriament obres estrangeres. L'any 1934 l'editorial es va traslladar a Viena amb el nom de Bermann-Fischer Verlag i posteriorment la seu es va traslladar a Stockholm. A part de les obres de Gombrowicz, l'editorial va publicar a Thomas Mann, T.S. Eliot, Marcel Proust o Bertolt Brecht.

Rambla Ribatallada 26,
St. Cugat (Barcelona).

15 décembre 1965.

Cher Monsieur Gombrowicz:

Je retardais et je retardais de vous écrire, parce que j'espérais toujours de pouvoir vous communiquer la réponse de la censure – mais cette réponse ne vient toujours pas. Cependant, nous avons maintenant des chances de l'obtenir bientôt. Je m'explique: pendant quelques mois, notre maison a été "bloquée" par la censure, c'est à dire qu'on ne nous donnait aucune réponse à aucune demande d'autorisation – ni dans un sens ni dans un autre. Mais M. Barral a fait une certaine démarche qui apparemment a donné des résultats, et depuis trois ou quatre semaines des autorisations ont commencé à nous parvenir. On peut donc espérer qu'une décision sur *Pornografia* ne saurait tarder. Je suis désolé de cette ridicule histoire, mais vous savez par votre pays ce que c'est que ces affaires, et je vous prie d'être compréhensif.

On nous a autorisé le livre de Jan Kott⁴⁰ sur Shakespeare, qui n'a aucun intérêt, mais qui peut l'avoir indirectement pour vous, parce que je vais commander la traduction à la dame Polonaise dont je vous ai parlé, et cela nous permettra de contrôler la qualité de son travail. Si je jugeais que cette qualité semble acceptable, je vous en enverrais quelques pages d'échantillon, pour que vous puissiez décider. Évidemment, Kott écrit presque du "baby-talk" et non pas du style, mais on aura une indication.

De mon côté, la censure m'a sérieusement embêté, parce qu'elle m'a interdit un livre de poèmes que j'allais publier, et qui contient à peu près la moitié de tout ce que j'ai écrit.

J'ai été dévoré par un travail stupide pendant ces derniers mois – et c'est une autre raison de mon retard à vous écrire. Comme travail un peu moins stupide, je viens de finir la traduction au Catalan du *Procès* de Kafka, et ce contact de très près avec le livre m'a permis d'apprécier la justesse des observations que vous faites dans votre journal, et qui tout d'abord m'avaient un peu choqué. Vous avez raison, il y a des tas de pages illisibles et dépourvues de "sex-appeal", et, comme vous suggérez, c'est parce que Kafka conçoit son public comme une putain servile et disposée à tout

40 Jan Kott (1914-2001): escriptor, crític i teòric teatral polonès.

tolérer. - Mais il y a aussi des pages vraiment belles.

Ferdydurke a du “sex-appeal”, si j’en juge par le fait que Jill est en train de le lire, en Espagnol, et qu’elle s’amuse follement. - Ce qui d’ailleurs m’a donné l’idée que j’aimerais traduire *Ferdydurke* au Catalan⁴¹. Qu’est-ce que vous en diriez? Il y a deux maisons d’édition que probablement je pourrais convaincre, et je me fonderais sur les textes Allemand et Espagnol. Évidemment, vous ne pourriez pas contrôler la qualité de mon travail, mais j’ose penser que, *en Catalan*, je suis capable d’écrire. D’autre part, cela ne vous rapporterait pas grand chose, parce que chez nous un tirage de 3.000 est déjà un gros succès, mais les deux maisons auxquelles je pense sont honnêtes, ce qui n’est pas toujours le cas en Espagne, et paieraient vraiment tout votre dû. J’en ai déjà parlé au directeur de l’une d’elles (“Edicions 62”), et si je le persuade vous recevrez une lettre d’eux.

J’ai passé vos livres à José María Valverde⁴², un écrivain excellent qui habite à Sant Cugat (une petite ville où nous sommes maintenant), et il a été conquis, surtout par votre journal, ce qui m’a étonné un peu parce qu’il est catholique – mais enfin, comme vous dites, il est capable de faire de bonnes choses avec ses idées (il était professeur à l’Université de Barcelona, mais il a démissionné tout récemment, à cause de ces troubles dont vous avez peut-être lu quelque chose dans les journaux). Il serait un très bon traducteur pour votre journal – mais, est-ce que l’édition Argentine est déjà parue? Editorial Sudamericana s’est montrée d’accord que nous publions l’édition intégrale après la leur, mais nous a demandé de laisser passer au moins dix-huit mois. C’était en juillet, et depuis nous n’avons rien su d’eux.

Nous sommes installés dans un nouvel appartement, qui est minuscule mais bien placé, avec des forêts tout près, que Jill parcourt à cheval et moi à pied. Mais nous avons eu une automne humide et entêtante.

Je ne manquerai pas de vous écrire immédiatement, dès qu’il y aura une nouvelle concrète.

Nos meilleurs souhaits pour la nouvelle année, pour Mlle. Rita et pour vous. Bien cordialement,

Gabriel Ferrater

41 Finalment la traducció va sortir l’any 1968 en una traducció de l’espanyol de Ramon Folch i Camarasa en Edicions 62.

42 José María Valverde Pacheco (1926-1996): poeta, crític literari i assagista espanyol.

Cher Monsieur Ferrater,

Merci de votre lettre. Je pense que de toutes façons on arrivera à savoir quelque chose au sujet de la censure. Pour moi la chose la plus importante c'est de ne pas bloquer mes éditions en Argentine. Vous m'écriviez que la Sudamericana vous a demandé de laisser passer au moins dix-huit mois avant de publier votre édition du *Journal*, mais vous ne me dites pas si Seix Barral a accepté cette proposition. Voulez-vous m'écrire quelques mots à ce sujet? Je suis un peu étonné que la Sudamericana ne m'envoie pas le contrat.

Cela a dû pour vous être une vraie catastrophe, cette décision de la censure qui vous guillotinerait la moitié de votre œuvre. Je pense que, quand même, un jour ça va changer. Naturellement, je serais enchanté de voir *Ferdydurke* en Catalan dans votre traduction. Mais ce qui m'intéresse encore plus c'est cet essai, ou article, que vous vous proposiez d'écrire sur moi pour l'Occident. Est-ce que vous avez renoncé à ce projet?

Quant à M. Valverde, tous mes remerciements pour ses sentiments envers mon *Journal* (avoir du succès avec mon journal c'est pour moi un triomphe plus *personnel*), mais en ce qui concerne la traduction j'aimerais plus la faire directement du polonais (le texte en français n'est pas toujours exact).

Est-ce que vous ne croyez pas que quelques essais plus approfondis sur mes ouvrages dans la presse espagnole pourraient faciliter les pourparlers avec la censure? Dernièrement j'ai été surpris par l'effet produit par un bel essai dans une revue suédoise. Ça ce doit, il me semble, au fait que dans certains pays je suis totalement inconnu tandis que dans d'autres mon prestige est déjà assez solide. Je suis un auteur qui se prête à être "découvert".

Très heureux de savoir que Mme Jill rigole en lisant *Ferdydurke*! Mes salutations cordiales pour elle et pour vous de la part de Rita et de la mienne. Heureuse année 1966. (ah, quelle corvée ces félicitations!)

5.01.66

25 janvier 66.

Cher Monsieur Gombrowicz:

Merci de votre lettre du 5 (qui ne m'est parvenue que samedi dernier: les postes espagnoles ne résistent pas aux cahots du nouvel an). Je vous écrirai incessamment sur les divers points de votre lettre. Maintenant je ne vous envoie que quelques mots pressés pour vous dire qu'hier soir on a reçu à Seix Barral un coup de téléphone de notre agent à Madrid, nous annonçant que *Pornografia* a été autorisé intégralement. Enfin! - Je compte que nous recevrons dans sept ou huit jours la paperasse qui accompagne ces choses-là, et dès ce moment je m'occuperai qu'on vous envoie l'à-valoir avec toute la rapidité possible.

D'autre part, "Edicions 62" est d'accord pour me faire traduire *Ferdydurke* au catalan, mais en ce moment ils ont un programme de prochaines publications très chargé, et ils ne peuvent songer à le faire paraître que dans un an. Ils vous écriront directement.

Non, je n'ai pas renoncé à écrire l'étude sur votre œuvre, mais mon temps est tout dévoré. Il n'y a pas, pour un écrivain, de pire erreur que d'avoir un métier tant soit peu en contact avec la littérature. Je voudrais bien être épicier.

Enfin, je le répète, je vous écrirai plus posément, sur les possibilités pour la traduction de *Pornografia*, et sur tous les autres sujets.

Maintenant mes poèmes sont aussi autorisés, en gros, mais on exige des coupures. Seulement je ne connais pas encore le détail de ces coupures et donc si je peux les accepter. On verra bien.

Jill est allée faire un tour au Portugal, ce qui me laisse sans organisation domestique et donc contribue à manger mon temps. - Depuis vendredi, ici nous sommes déjà en plein printemps apparent, ce qui, comme presque chaque année, va être catastrophique pour les amandiers, qui sont naïfs et croient tout ce qu'on leur dit et se mettent à fleurir, et ensuite se trouvent gelés. Beau titre pour un roman du XVIIIe siècle: "Amanda ou les malheurs de l'optimisme".

Salutations très cordiales pour Mlle. Rita et pour vous.

Gabriel Ferrater

10 avril 66.

Cher Monsieur Gombrowicz:

L'à-valoir vous a été envoyé certainement. J'ai vérifié en recevant votre lettre, mais j'ai oublié de noter la date de l'envoi. Je vais vous envoyer cette lettre mardi en rentrant au bureau, et je vous noterai la date. Si votre banque n'avait encore rien reçu, vous pourriez faire qu'ils réclament. Pour toute démarche officielle espagnole, il faut toujours réclamer.

Quant à la question de la traduction, hier je suis allé visiter Mme. Makowiecka⁴³ – vous savez qui c'est. Ils ont une propriété près d'ici, et sont venus passer la semaine de Pâques. Mme. Makowiecka est trop occupée elle-même, et d'ailleurs son Espagnol parlé est loin d'être parfait. Mais il y a à Varsovie un certain mexicain, Sergio Pitol⁴⁴, qui s'est offert à nous comme traducteur, et d'un côté Mme. Makowiecka le connaît et a reçu de lui une bonne impression, et d'un autre côté j'ai examiné sa traduction (parue au Mexique) del *Portes du Paradis* de Jerzy Andrzejewski⁴⁵, et elle est écrite en un bon Espagnol. Je vais envoyer cette traduction à Mme. Makowiecka, qui possède le livre d'Andrzejewski dans l'original, et elle va me faire un rapport sur sa fidélité. - Cela peut rater encore, évidemment, mais maintenant je vois une possibilité satisfaisante, parce que vraiment il aurait été trop compliqué d'employer une personne qui ne soit pas vraiment de langue Espagnole. - Mme. Makowiecka m'a plus ou moins raconté les difficultés qu'a eu Sudamericana pour la traduction du *Dziennik*. Est-ce qu'une solution a été trouvée?

Je joins une petite note sur vous, que je viens de publier dans une revue d'ici⁴⁶. - Mais je ne trouve toujours pas le temps d'organiser mes notes pour une étude un peu détaillée. J'espère pouvoir le faire en été.

43 Gabriela Makowiecka (1906-2002): hispanista polonesa, professora a la Universidad Complutense de Madrid i una de les fundadores de la filologia eslava a Espanya i de filologia hispànica a Polònia. En una carta del 10 de març de 1966 adreçada a Witold Gombrowicz rebutja una traducció del seu *Diari* per l'Editorial Sudamericana proposada en maig de 1965.

44 Sergio Pitol (1933): escriptor, traductor i diplomàtic mexicà que va residir a Varsòvia com a attaché cultural. Va col·laborar amb l'Editorial Seix Barral (Kosmos, 1969) i posteriorment amb Barral Editores (*Bakakai*, 1974; *Transatlántico*, 1971 amb Kazimierz Piekarec), Editorial Sudamericana (*Diario argentino*, 1968), traduïnt del polonès. A l'Arxiu Witold Gombrowicz es troba la seva correspondència amb l'autor polonès (1966-1967) que tracta principalment de les obres de Gombrowicz que tradueix Pitol.

45 Jerzy Andrzejewski (1909-1983): escriptor polonès, membre de la Resistència durant la II Guerra Mundial, autor de novel·les com *Popiół i diament* (1948) o *Bramy rajy* (1960).

46 Segurament es tracta de l'article "Witold Gombrowicz" publicat a *Presencia* el 15 de març de 1966.

Je ne sais pas si je vous ai déjà écrit que Jill, étant à Madrid, s'est découvert un gros kyste et a dû être opérée. Elle se récupère d'une façon satisfaisante, mais elle est très affaiblie et n'a pas pu encore revenir. J'ai rencontré à Madrid, il y a un mois, tout un groupe d'exilés polonais (par exemple Tad Szulc⁴⁷, le correspondant de *New York Times*, qui a l'air d'être très intelligent), et on a pas mal parlé de vous. Ce qui m'a amusé c'est que chaque fois que je disais: "Gombrowicz est un grand écrivain", c'était automatique, on me répondait: "Oui, mais il a un très mauvais caractère". Je suppose qu'ils ne vous pardonnent pas *Trans-Atlantyk* – un livre que je voudrais bien faire connaître à mes compatriotes catalans, qui sont aussi des nationalistes hérissés et toujours sur la défensive.

Mes bons souvenirs à Mlle. Rita. Bien cordialement à vous,

Gabriel Ferrater

P.S. En effet, c'est les démarches officielles qui ont retardé l'envoi de l'à-valoir. On a déposé la somme mais on n'a pas encore l'avis d'envoi des devises.

⁴⁷ Tad Szulc (1926-2001): periodista i escriptor polonès que entre els anys 1953-1972 va exercir de corresponal per *The New York Times*.

Mon cher Ferrater: passons, je vous propose, à cette formule, plus amicale.

Je suis dans un état piteux. Il pleut et l'asthme me travaille.

Avec l'à-valoir, ce n'est pas si pressé.

Je suis émerveillé par votre article. L'idée que je suis un écrivain espagnol est grandiose dans sa démagogie! Après avoir lu cela, je regrette vraiment que vous ne trouviez pas le temps nécessaire pour quelque chose de plus grand. Vous avez le don, peu fréquent, hélas, de parler d'une façon *intéressante* des livres et des auteurs. Et on voit que vous vous sentez fort à l'aise dans ma littérature. Tous mes remerciements, cet article me fera du bien.

Quant aux traducteurs, je voudrais à tout prix mettre cela en marche.

1. Grand merci pour tout ce que vous avez fait (conversations, visites, informations, etc.)

2. Est-ce vous pourriez m'envoyer sans délai l'adresse de Sergio Pitol? Je voudrais en tout cas lui écrire pour savoir s'il aurait le temps, etc.

3. J'accepte avec grand enthousiasme votre proposition de traduire du français ou de l'allemand. Je vous propose de commencer par le chapitre XVIII (Mar del Plata) Quand vous aurez quelques pages veuillez me les faire parvenir. Si le résultat, comme je l'imagine, sera bon, il faudra que vous vous mettiez en contact avec la Sudamericana.

Mais de toutes façons il me faut un traducteur du polonais, car il faut traduire quelques chapitres du second volume de mon *Journal*.

Vous aurez à traduire 3 chapitres (XVIII, XIX, XX) puisque les autres sont déjà traduits (c'est-à-dire le XIV et le XV) Est-ce que vous pourriez le faire sans trop de délai?

Nous sommes, Rita et moi, fort émus par ce que vous dites au sujet de la très sympathique Mme. Jill. Envoyez-lui nos meilleurs vœux et n'oubliez pas, je vous prie, de nous écrire si elle est déjà tout à fait rétablie. Moi, j'avais quelque chose de pareil l'année passée, ce n'est pas un plaisir, quand même.

Bien à vous,

21 avril 1966

EDITORIAL SEIX BARRAL, S.A.

20 mai 1966.

Mon cher Gombrowicz:

Je suis plongé dans votre *Journal*, et vous recevrez incessamment les premières pages. Mais – encore une fois, je suis en retard. En fait, ces derniers jours ont été pour moi particulièrement agités. Jill est revenue, et elle est bien mais très faible, et il lui faut la mer, et nous avons dû chercher un appartement sur une plage et déménager encore, etc. - Et alors j'espérais chaque jour que deux jours après je vous écrirais, et cela n'arrivait jamais. Je suis désolé.

Voici l'adresse de M. Sergio Pitol:

Malczewskiego 47 m. 31,
Warszawa⁴⁸.

Il est bien entendu que je ne puis rien vous garantir sur la qualité de son travail (je n'ai pas encore reçu le rapport de Mme. Makowiecka). Je vais tâcher de vous envoyer un exemplaire de son *Andrzejewski*. Même si vous n'avez pas l'original, vous pourrez vous former une idée sur ce que le polonais devait être, et juger si c'est bien rendu.

Je suis très content que ma petite note sur vous ne vous ait semblé pas trop hors de propos. Espérons que cet été je pourrai faire quelque chose d'un peu solide. Nous avons le projet, maintenant que les lois sur la presse se sont un peu libéralisées ici en Espagne, de publier nous-mêmes, à Seix-Barral, une sorte de revue (un peu sur la même formule que les *Lettres Nouvelles*⁴⁹), et alors je pourrais le publier là, avec la garantie que je n'aurais pas de limitations ni d'espace ni de pudeur. D'ailleurs si la chose se fait je vous demanderai l'autorisation de traduire, pour le premier numéro, la "Frégate Banbury"⁵⁰.

48 Pl. Varsòvia.

49 Revista literària francesa fundada l'any 1953 per Maurice Nadeau i Maurice Sallet.

50 Una de les històries curtes del recull titulat *Bakakay* de Witold Gombrowicz publicat l'any 1957.

Bien qu'en le regrettant beaucoup pour ma part, je puis vous dire que certainement nous ne pourrions songer pour le moment à publier votre théâtre. - En Espagne, les éditions du théâtre sont tout à fait monopolisées par quelques éditeurs spécialisés, et tous les autres jugent que les pièces de théâtre sont invendables.

Très cordialement à vous,

Gabriel Ferrater

EDITORIAL SEIX BARRAL, S.A.

Barcelone, le 14 mars, 1967

M. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE (Alpes-Maritimes)

Mon cher Gombrowicz:

J'ai été vraiment consterné en lisant votre lettre du 6 dernier adressée à M. Barral. Je ne comprends vraiment pas ce qui a pu se passer, puisque mon idée était que je vous avais envoyé un exemplaire de la traduction espagnole d'Andrzejewski et que j'attendais votre opinion sur le traducteur. Il est vrai que j'ai passé par une époque de troubles personnels et de plusieurs ordres pendant l'été et l'automne derniers (et en effet j'ai cessé pendant un temps de travailler pour Seix Barral, où maintenant je travaille à nouveau, mais dans un régime plus limité pour ainsi dire qu'auparavant, parce que ce travail dévorait toutes mes journées), mais pourtant je ne crois pas être tombé dans un tel état de vague mentale que je puisse avoir omis de vous envoyer cela.

Enfin, le fait est que je n'ai pas non plus réussi à tirer de Mme. Makowiecka (la dame polonaise dont je vous ai parlé – et dans ce cas, je suis parfaitement sûr de lui avoir donné l'exemplaire dans sa main) une opinion sur le traducteur. Étant donné que tellement de temps a été perdu à chercher et à essayer de juger des traducteurs directes du polonais (l'autre dame polonaise que j'ai essayé pour le baby-talk de M. Jan Kott m'ayant servi un espagnol qui n'est même pas bon s'entendre avec les bébés), je crois que finalement la seule solution est que je me lance moi-même à travailler sur les textes allemand et français, et sur mon peu de polonais glané dans les grammaires. Ceci signifierait que, en tenant compte du temps qu'il faudrait pour la traduction et la production technique du livre, celui-ci pourrait paraître avec notre lancement du mois de novembre, qui est le moment le plus favorable pour le lancement d'un livre.

Quant à votre suggestion que l'on suive les allemands et les italiens en intitulant le livre *La Séduction*, en fait cette mesure avait déjà été prise par notre section de production, qui n'avait pas

osé soumettre le livre à la Censure avec son titre original: et probablement la mesure a été bien prise, puisque le censeur n'a pas bronché. Pour ce qui est d'une introduction informant les lecteurs sur l'ensemble de votre œuvre littéraire, je pourrais aussi bien la rédiger moi-même, en développant tout simplement le petit article de revue que je vous ai envoyé l'année dernière.

Je ne sais pas si vous êtes informé que le Prix International de Littérature, qui sera décerné cette année à Tunis, dans quelque cinq ou six semaines, suivra une formule nouvelle. L'on ne votera plus par délégation en bloc: chaque délégation se composera de trois membres, qui auront chacun une voix individuelle. Je n'ose pas dire si cela augmentera vos chances, parce que évidemment si l'on fait par exemple des prélèvements de trois membres, au hasard, sur les délégations de l'année dernière, l'on peut obtenir tous les résultats possibles. En tout cas, nous avons proposé pour la liste des candidats *Kosmos*, plutôt que *La Pornographie*, parce qu'il nous a semblé que de parler d'un livre nouveau au lieu d'insister sur le même rafraichirai l'intérêt et donc donnerait de meilleures chances.

Je répète que je ne comprends pas ce qui a pu se passer avec l'interruption de notre correspondance, et jusqu'à quel point j'en suis désolé. Croyez en tout cas à mon entière cordialité, et au plein intérêt que je porterai, aussi bien à défendre vos chances pour le Prix qu'à assurer la parution de *Pornografia* dans les meilleures conditions possibles. Bien à vous,

Gabriel Ferrater

4 mai 67.

Cher Gombrowicz:

Mes congratulations les plus cordiales -avec celles de Jill, qui est maintenant à Madrid, mais qui a été très heureuse lorsque je lui ai téléphoné la nouvelle.

Cette année on a réussi à ne pas faire de bêtises tactiques, et le mérite en revient en premier lieu à Manganelli⁵¹ et Ripellino⁵². Sanguinetti⁵³ et moi, nous nous égarions dans des plans que nous croyions machiavéliques (que si toc au premier tour de vote, que si tic au second tour...), et c'est Manganelli et Ripellino qui ont vu clair que, puisque nous avons la force, nous devons jouer les Panzer⁵⁴ depuis le début et ne pas donner lieu même à un second tour – et cela a réussi. - En fait, les trois scandinaves, les trois italiens et les trois espagnols nous formions un bloc monolithique pour vous, et avec Bondy⁵⁵ et Erval c'était déjà la majorité absolue. Michel Mohrt⁵⁶ s'est joint inopinément à nous, et il y a eu encore Caillois⁵⁷, qui ne disposait pas de voix, mais qui à un certain moment est intervenu avec beaucoup d'habileté pour préciser un point de procédure et pour le faire jouer en votre faveur. La réduction du nombre des membres du jury et le vote individuel ont été deux innovations très heureuses, parce qu'on ne s'est pas tué à discuter pendant trois jours, et parce que chacun a été personnellement responsable au lieu de se diluer dans la délégation. Et puis, dans la délégation espagnole, je n'avais avec moi que deux amis de longue date avec lesquels on s'entendait à demi-mot, et pas de sudaméricains à me casser les pieds.

Lorsque j'ai reçu votre lettre où vous disiez que M. Pitol est un bon traducteur, je m'étais déjà lancé moi-même dans la traduction de *Pornografia*. Elle est faite aux deux tiers, et je compte la finir dans quelque deux jours – pardon! dix jours! - Je vous enverrai une copie pour que vous y jetiez un coup d'œil. - Mais, si vous êtes d'accord, je vais m'adresser tout de suite à M. Pitol pour qu'il nous

51 Giorgio Manganelli (1922-1990): escriptor, traductor i assagista italià, membre del Gruppo 63 de la Neoavantguarda italiana.

52 Angelo Maria Ripellino (1923-1978): assagista, traductor i eslavista italià, col·laborador de Giulio Einaudi.

53 Edoardo Sanguinetti (1930-2010): poeta i assagista italià, membre de l'anomenat Gruppo 63, juntament amb Manganelli i Umberto Eco.

54 Abreviatura de la paraula alemanya *Panzerkampfwagen* que designa un vehicle de combat blindat.

55 François Bondy (1915-2003): periodista, assagista i novel·lista suís, un dels primers promotors de l'obra de Witold Gombrowicz a l'Europa de l'oest.

56 Michel Mohrt (1914-2011): assagista, historiador de la literatura i novel·lista francès, membre de la casa editorial Gallimard.

57 Roger Caillois (1913-1978): filòsof i crític literari francès.

traduise *Transaltantik*. Pour le moment, *Kosmos* me fait peur du point de vue de la censure, et je crois qu'il vaudrait mieux le réserver pour après. - Et je vais me mettre au plus tôt possible à la traduction catalane de *Ferdydurke*: c'est là où je compte m'amuser, car de traduire à l'espagnol, cela me tue d'ennui. Je ne sais pas si "Edicions 62" vous ont déjà écrit. En tout cas, ils sont certainement intéressés – le directeur est Castellet⁵⁸, qui était dans notre jury.

Merci pour l'envoi de *Bakakai*. Je connaissais déjà le "Banbury" dans la traduction allemande, et j'ai été surpris de connaître la date, parce que j'avais supposé que c'était une fantaisie sur votre traversée vers l'Argentine – ce qui montre, une fois de plus, qu'il ne faut pas faire de spéculations biographiques.

J'espère que votre crise d'asthme n'était pas grave. En tout cas, vous avez bien fait de ne pas venir en Tunisie, bien que j'aurais été heureux de vous revoir, parce que notre cirque littéraire n'avait aucun intérêt, et la Tunisie elle-même n'en avait pas beaucoup plus: la seule chose que j'ai réussi à voir là, c'était un âne attaché à un olivier – *wie seind!* - peut-être, mais moi je ne suis pas germanique, et j'avais déjà vu cela, en beaucoup d'exemplaires, lorsque j'avais trois ans.

Dites-moi, je vous prie: est-ce que ce critique, Manfred Kridl⁵⁹, qu'on loue tellement, a quelque intérêt? Je suis tenté de commander son livre sur la culture polonaise, mais c'est un livre cher, et je voudrais être un peu sûr.

Mes meilleurs souvenirs à Mlle. Rita. Tout à vous,

Gabriel Ferrater

⁵⁸ Josep Maria Castellet (1926): assagista, editor i crític literari català. Ha estat membre de l'Editorial Seix Barral i entre els anys 1964-1996, director literari d'Edicions 62 i posteriorment president del Grup 62. Va exercir de jurat en el Prix Internacional de Littérature i va ser membre del consell directiu de la Comunità europea degli scrittori.

⁵⁹ Manfred Kridl (1882-1957): historiador de literatura polonès.

Mon cher Ferrater,

on voit que, il y a deux ans, vous étiez l'instrument de la Providence qui voulait me faire bénéficier de \$10,000. de plus! Quelle chose horrible si j'avais reçu ce prix alors!

Je vous écris un peu à la hâte, car j'ai beaucoup à faire (encore) avec le prix. On voit que vous n'avez pas cessé d'être l'instrument de la Providence cette année. Mes remerciements chaleureux. A vrai dire je ne crois pas que le prix puisse beaucoup m'aider, mais les 20,000 me procurent le vertige!

Ci-joint une lettre pour M. Salinas⁶⁰ qui m'envoie (enfin) un télégramme de Madrid, mais dont l'adresse m'est inconnue. Est-ce que vous seriez assez gentil de lui faire parvenir cette lettre au plus vite? C'est surtout pour qu'on m'envoie les dollars directement à ma banque.

Quant aux traductions: je suis enchanté de savoir que vous avez presque fini la traduction de la *Pornographie*. Envoyez-moi quelques pages seulement, ça me suffira. Oui, écrivez à Pitol, je ne suis pas sûr s'il aura du temps. Mais il me semble qu'il vaudrait mieux lui proposer la traduction de *Bakakai* pour commencer, celle du *Trans-Atlantique* est un peu épineuse.

Manfred Kride? Je ne peux rien vous dire, je ne le connais pas.

Rita et moi nous vous envoyons nos meilleures salutations, à Mme Jill et à vous, et moi, encore une fois, mes grands et chaleureux remerciements pour cette belle victoire et dites à vos amis que je leur suis très reconnaissant de leur appui.

8 mai 1967

⁶⁰ Jaime Salinas (1925-2011): editor espanyol vinculat des de 1956 amb l'editorial Seix Barral, cofundador de l'Editorial Alianza.

Mon cher Ferrater.

j'ai reçu la proposition d'éditer *Ferdydurke* en Catalan et je l'ai acceptée. C'est un honneur pour moi d'être traduit en catalan! C'est à vous que je le dois, n'est-ce-pas?

Mais que se passe-t-il avec *La Pornographie*? Selon notre contrat elle devait paraître jusqu'en juillet 1966. Eh bien, nous sommes en septembre 1967. Je crains que je ne pourrai pas prolonger pour beaucoup de temps ce délai. Je pense que vous serez de mon avis que ça marche vraiment trop lentement. Il faudrait peut-être étudier sérieusement ce problème pour voir si dans le futur on pourrait accélérer le rythme de mes éditions en Espagne: c'est une chose importante pour moi. *La Pornographie* n'est pas encore prête, je n'ai signé aucun contrat avec Seix Barral. Écrivez-moi sincèrement à ce sujet, je vous prie. Peut-être Seix Barral n'a pas trop d'intérêt à me publier?

Voici l'adresse d'un très bon (paraît-il) traducteur du polonais:

Juan Manuel Torres⁶¹

Konstytucyjna 42 b, m.6

Lodz,

Pologne.

Je lui ai dit de vous écrire, il est très disposé à se mettre tout de suite au travail. Je vous suggère de l'engager au plus vite, il a le temps maintenant et il m'assure qu'il le fera avec grand plaisir. Profitez-en!

Je lutte avec mes maladies sans trop de succès. Rita est allée à Paris, elle est revenue déjà. Je fabrique avec Dominique de Roux un volume *Entretiens avec Gomb*⁶². Un cahier de l'Herne paraîtra sur moi l'année prochaine, est-ce que vous aimeriez y participer? On va publier peut-être encore deux bouquins sur moi à Paris. Je deviens à la mode. On fait de nouvelles éditions de *Ferdydurke*, *La Pornographie*, le *Journal* et le *Cosmos*.

Donnez-nous des nouvelles de vous deux et acceptez nos salutations bien amicales,

23 septembre 67

61 Juan Manuel Torres (1938-1980): escriptor, traductor i cineasta mexicà. L'any 1962 va obtenir una beca per viatjar a Polònia i estudiar a l'escola filmogràfica de Łódź juntament amb Roman Polański. A l'Arxiu Witold Gombrowicz es conserva la seva correspondència amb l'escriptor polonès (1967-1968) on parla de la traducció de *Kosmos* encarregada per l'Editorial Sudamericana i la seva traducció de *Sklepy cynamonowe* de Bruno Schulz.

62 Gombrowicz, Witold (1968). *Testament. Entretiens avec Dominique de Roux*. París: Belfond.

4.1.2. SÈRIE II. CORRESPONDÈNCIA. EDITORIAL SEIX BARRAL / 1963-68

16

Editorial Seix Barral, S.A.

JS/MP

Barcelona, 29 enero 1963

Sr. D. Witold Gombrowicz

Venezuela 615, Dep. 5

BUENOS AIRES

Re.: *Das Tagebuch des Witold Gombrowicz*,
by Witold Gombrowicz

Muy señor mío:

Hasta la fecha hemos recibido el ejemplar de su diario *Das Tagebuch des Witold Gombrowicz*⁶³ que nos anunciaba en su carta del 18 de abril.

Como nos interesa examinarlo para su posible publicación en lengua castellana, le agradeceríamos nos diera V. alguna noticia, o nos comunicara dónde podríamos obtener un ejemplar en Europa.

Le saluda atentamente,

Jaime Salinas
Secretario General

⁶³ Gombrowicz, Witold (1961). *Das Tagebuch des Witold Gombrowicz (1953-1956)*. Trad. del polonès Walter Tiel. Pfullingen: Günter Neske Verlag.

Editorial Seix Barral, S.A.

MP

Barcelone, le 20 Février, 1965

M. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand Jardin
VENCE, ALPES MARITIMES

Cher M. Gombrowicz,

Nous sommes intéressés a la publicaction en langue espagnole de votre ouvrage *Yvonne*. FisherFisher Verlag nous communique que c'est vous même qui contrôlez les droits de traduction sur ce titre. Dans le cas où ils soient libres pour l'Espagne et l'Amérique du Sud, nous vous sérions très reconnaissants si vous pouviez nous accorder une option de deux mois, nous envoyer un exemplaire de lecture en langue originelle avec des conditions.

Dans l'attente de vos nouvelles, veuillez croire Monsieur, à le témoignage de mes meilleures sentiments.

Montserrat Puig
Droits Étrangers

Editorial Seix Barral, S.A.

Barcelona, 31 de mayo de 1965

Sr. Director de
Editorial Sudamericana
Alsina 500
BUENOS AIRES

Muy señor mío:

Hace tres semanas tuve una entrevista con el Sr. Gombrowicz en Vence para pedirle en nombre de Editorial Seix Barral los derechos de traducción en lengua castellana de *La Pornografía* y del conjunto de su obra. El Sr. Gombrowicz está dispuesto a cedernos en firme sus derechos, pero se cree en la obligación moral de consultarles antes a Vds. puesto que han publicado su novela *Ferdydurke*.

Me parece que dado que nosotros creemos que Gombrowicz es un gran escritor y ofrece muchas posibilidades, no será difícil un entendimiento entre nuestras dos casas. Le agradecería, por lo tanto, me dijese si no tienen Vds. inconveniente en que editemos nosotros *La Pornografía*.

Por otra parte, creo que Vds. van a editar en breve las partes del *Diario* de Gombrowicz que se refieren a la Argentina; podría eventualmente ser interesante tanto para Vds. como para nosotros, nuestra publicación más adelante del *Diario* completo aprovechando las partes traducidas por Vds. En el futuro creo pueden presentársenos otras posibles formas de colaboración.

Repito mi confianza en un fácil entendimiento y quedo a la espera de sus noticias.

Le saluda atentamente

Gabriel Ferrater
Director Literario

Editorial Seix Barral, S.A.

Barcelone, le 22 Avril, 1966

M. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand Jardin
VENCE, Alpes Maritimes

Cher Monsieur,

Ci-joint vous trouverez le cheque No. 8658/66, de 21 Avril 1966, étendu par Banca Catalana, à votre nom, contre First Chicago Internacional Banking Corp., par la somme de

\$ 400 USA

couvrant l'import convenu comme anticipe pour l'édition espagnole de votre ouvrage *Pornografia*.

J'espère votre conformité et vous prie de croire, cher Monsieur, à l'expression de mes sentiments les meilleurs.

Montserrat Puig
Droits d'Auteur

editorial seix barral, s.a.
provenza, 219
teléfono *2150820
apartado de correos 5023
dir. telegráfica: seibarh
barcelona 8

Barcelona, le 30 mai 1967

M. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand Jardin
VENCE (Alpes Maritimes)

Cher Witold Gombrowicz,

On me dit qu'on ne vous a jamais communiqué officiellement que votre roman *Kosmos* avait été couronné avec le Prix International de Littérature et cela est en partie ma faute parce que c'était moi qui présidait à Gammarth les réunions pour l'attribution du Prix en 1967. En fait cet oubli a été la conséquence des rumeurs selon les quelles vous étiez censé de vous rendre à Gammarth le 2 mai. En tout cas je veux m'excuser par cette impolitesse et en même temps vous faire parvenir ma chaleureuse félicitation.

Cordialement,

Carlos Barral⁶⁴

P.O. Ana Castellar

Dict. CB/AC

64 Carlos Barral i Agesta (1928-1989): editor, escriptor i polític català, cofundador de l'Editorial Seix Barral.

editorial seix barral, s.a.
 provenza, 219
 teléfono *2150820
 apartado de correos 5023
 dir. telegráfica: seibarh
 barcelona 8

Barcelona, le 3 octobre 1967

M. Witold Gombrowicz
 36, Place du Grand Jardin
VENCE (A.M)

Mon cher Witold Gombrowicz,

Comme vous savez, le poète catalan Gabriel Ferrater, l'un de vos plus enthousiastes admirateurs qui s'est battu des années de suite pour votre candidature au Prix International de Littérature, est un de nos conseillers littéraires et nous l'avons chargé de la traduction de *La Pornographie*. J'aime beaucoup Ferrater et mon amitié avec lui est plus ancienne que ma dedication au métier d'éditeur. Cette vieille amitié et le respect que je porte à sa puissante intelligence m'inclinent à pratiquer avec lui et avec ses défauts une indulgence surement contraire à mes intérêts de profession. Ferrater, comme la plupart de nous, les écrivains de sa génération qui nous sommes développés dans les années plus noires de la bêtise franquiste, est très névrosé et a une vie assez difficile. En général quand il se charge des traductions on risque avoir des ennuis vis-à-vis de la ponctualité de son travail. Mais *La Pornographie* – et bien probablement parce qu'il s'agit d'un livre qu'il aime beaucoup et dans lequel il s'est engagé davantage que dans d'autres traductions – a été la victime plus voyante des névrosés de notre ami commun. Il a commencé à livrer la traduction au mois de janvier et la moitié du livre est déjà en plomb. Mais les livraisons se sont arrêtées au mois de février et jusqu'à maintenant nous n'avons pas réussi à tirer de Ferrater que des promesses pour la semaine prochaine. Je dois dire que de toute façon j'ai l'impression que finalement nous aurons la deuxième moitié du texte dans 15 jours trois semaines au maximum, et que, finalement, la version castillane de *La Pornographie* pourra être publiée pour arriver aux librairies les prochains mois.

Je sais, par Ferrater lui-même, que vous vous inquiétez pour la marche de vos éditions espagnoles, et d'ailleurs je m'en doutais. C'est pour cela que je vous écris cette lettre confidentielle (confidentielle vis-à-vis de Ferrater qui, lui, m'a dit qu'il avait l'intention de vous écrire). Je voudrais vous rassurer au sujet de l'édition espagnole de *La Pornographie*, déjà très prochaine, et dorénavant de vos autres livres dont nous chargerons la traduction à des traducteurs peut-être moins enthousiastes mais plus ponctuels que notre ami Gabriel Ferrater. Ferrater, vous savez, n'est sûrement pas un personnage fait pour tenir compte des disciplines, même très légères comme celle de l'industrie éditoriale.

Je vous promets de vous tenir au courant de tout incident visant la publication de votre livre en Espagne ou qui tendrait à démentir les prévisions dont je vous fais part.

Avec mon estime et mon admiration,

Carlos Barral

Dict. CB/AC

editorial seix barral, s.a.
 provenza, 219
 teléfono *2150820
 apartado de correos 5023
 dir. telegráfica: seibarh
 barcelona 8

Barcelona, 23 de diciembre de 1967

Sr.D.
 Witold Gombrowicz
 36, Place du Grand-Jardin
VENCE (Alpes Maritimes, (A.M.)

Muy señor mío:

D. Carlos Barral me ruega le informe sobre la marcha de su *Pornografía*. El libro está listo de correcciones y está en estos momentos en la imprenta. Por correo separado le mando una prueba de la s/ cubierta. El título español, como Vd. debe probablemente saber, es *La Seducción* y formará parte de nuestra Colección Biblioteca Breve. La fecha prevista de lanzamiento es el 22 de enero, y estamos preparando una campaña de publicidad a base de Notas de Prensa a la crítica y al público, y una colección de carteles para las librerías.

En el momento que tenga ejemplares encuadernados se los haré llegar.

Si no le resulta muy molesto, y si ello le es posible, le agradecería me enviara material bio-bibliográfico para poder enviar la Nota de Prensa de la que le he hablado anteriormente, lo más precisa y amplia posible.

Quedo a su disposición y le saludo muy atentamente,

Rosa Regàs⁶⁵

65 Rosa Regàs i Pagès (1933): escriptora catalana que entre els anys 1964-1970 va treballar com a responsable de drets estrangers a l'Editorial Seix Barral.

Cher Monsieur Barral,

je viens de recevoir la couverture de *La Seducción*. Eh bien, je trouve qu'elle est très belle, la plus belle peut-être d'une quinzaine d'éditions qu'on a faites. Mais permettez-moi de vous dire en toute sincérité, le texte sur le dos ne me paraît pas suffisant pour lancer un auteur comme moi, méconnu en Espagne. En général, je ne me mêle pas de ces choses, puisque chaque éditeur a sa façon de présenter les livres. Mais je crains qu'avec une telle présentation nous allons perdre de l'argent, vous et moi.

1) Ma situation en Europe est à peu près comme celle de Borges⁶⁶. J'ai mes partisans et mes fanatiques, on me publie en japonais comme en catalan ou finlandais... Je gagne énormément de terrain dernièrement, il y a beaucoup de critiques qui me considèrent comme un des meilleurs écrivains du monde. Pas un mot de tout cela.

2) *La Seducción* parodie du roman traditionnel et surtout parodie de la littérature pornographique? Je comprends les intentions du commentateur, mais ma littérature n'a pas besoin de tels subterfuges. Il suffit de dire qu'il s'agit d'un roman ou l'Eros adolescent est considéré d'une façon sérieuse, profonde et sous des aspects nouveaux (ce qui est la pure vérité).

En somme je trouve que ce commentaire⁶⁷ est un peu fade. Je mérite quelque chose de mieux. Si vous ajoutez un autre commentaire, p.e. une préface, cela suffit, mais sinon, je vous suggère de réformer ce texte.

Même la photo n'est pas fameuse, quoique je vous aie envoyé dernièrement des photos plus réussies.

Excusez ma franchise, mais je pense que c'est autant dans votre intérêt que dans le mien.

Encore une chose: est-ce que vous voulez signer un contrat avec moi pour un autre ouvrage? Je vous propose le volume de mes contes *Bakakai*, ou un volume de mon théâtre, (comédie *Yvonne*, drame *Le Mariage*, comédie musicale l'*Opérette*). Si je ne me trompe, vous avez déjà un exemplaire de *Bakakai* en français. Voulez-vous m'envoyer un contrat identique à notre contrat pour *La Seducción*?

Avec mes salutations cordiales,

19 janvier 1968

⁶⁶ Jorge Luis Borges (1899-1986): escriptor argentí, autor de contes i assaigs.

⁶⁷ La nota bio-bibliogràfica de l'edició de 1968 es pot consultar en els annexos del treball.

editorial seix barral, s.a.
 provenza, 219
 teléfono *2150820
 apartado de correos 5023
 dir. telegráfica: seibarh
 barcelona 8

Barcelona, le 6 Février 1968

M. Witold Gombrowicz
 36, Place du Grand Jardin
VENCE (Alpes Maritimes)

Mon cher Witold Gombrowicz,

Je suis très flatté par vos éloges à la couverture de l'édition castillane de la *Pornographie*. J'ai beaucoup hésité devant cette photo dont l'évident érotisme pourrait inquiéter les gens de la censure, mais bien que je n'ai pas encore en main les documents qu'on appelle "permiso de circulación" je suis rassuré devant le fait que la plupart des gens interprètent l'image de la couverture comme représentant un bras ou une jambe en exercice.

Quant a vos inquiétudes sur la précarité de l'information sur votre personnalité d'écrivain consignée sur le dos de la couverture, je voudrais bien vous rassurer.

1) Le texte que nous imprimons au dos des couvertures des titres de Biblioteca Breve n'ont pas pour objet de renseigner les critiques. Il s'agit d'une sorte de texte identificatif que nous imaginons que l'acheteur en librairie lit d'un coin d'œil quand il est attiré par le titre d'un auteur qu'il ne connaît pas. Nous évitons dans ces textes les phrases publicitaires ou les éloges qui révéleraient une volonté de vendre, ainsi que des explications trop claires sur la matière du livre (ainsi que font aussi les éditeurs français). Ce texte ha été rédigé par votre traducteur.

2) Nous envoyons aux critiques en même temps que les exemplaires de lecture des "Notas de

prensa” à plusieurs reprises, la première étant une sorte de brève présentation. Parfois les critiques des petits journaux de province ne font que reproduire le texte avec sa signature. Je vous envoie la première de vos “Notas de prensa” déjà prête largement répandue.

3) Nous envoyons aux critiques d’Espagne et d’Amérique Latine plus de 300 exemplaires de presse. A plusieurs critiques que nous considérons plus importants, moi-même ou mes collaborateurs directs nous écrivons des lettres soi-disant personnelles en expliquant le choix du livre publié.

4) Dans certains cas, comme celui de *La Seducción*, nous nous faisons une affiche pour la devanture des librairies.

En fin. Je suis très sûr de ce que le lancement d’abord en Espagne et ensuite en Amérique Latine sera un événement littéraire et que vous aurez, intelligente ou médiocre, une critique, très abondante. Je ne m’étonnerais pas même si vous deveniez très à la mode dans les cercles des snobs à Madrid et au Mexique. Comme vous le savez la critique en Espagne est lente et elle l’est plus encore en Amérique Latine. Mais les recensions d’un livre s’étendent au long de plusieurs mois après sa parution. Notre département de Presse vous enverra, si vous le voulez, des photocopies des critiques plus importantes.

Vous recevrez du département des droits d’auteur une proposition de contrat pour *Kosmos*, que c’est le livre que je voudrais publier ensuite. On pourrait penser après a *Bakakai*, que j’aime beaucoup.

J’espère vous pouvoir envoyer dans trois ou quatre jours des exemplaires de *La Seducción*.

Très cordialement,

Carlos Barral

Dict. CB/AC

Estimado Señor Barral,

adjunto una nota para la distribución en la Argentina de mis ejemplares gratuitos y de los que destinaré para la publicidad.

Tengo 23 años de Buenos Aires, *Ferdydurke* y *El Casamiento* han sido publicados allí, tenía todo un grupo de “hinchas”. Estaba apartado de los círculos literarios, pero esto también me preocupaba cierta popularidad. Posiblemente tengo más fama por ser el único escritor extranjero que no hizo el peregrinaje a Madama Ocampo⁶⁸ que por otra cosa. Ahora las noticias que aparecen a veces en la prensa acerca de mis éxitos europeos despiertan cada vez más curiosidad.

La Sudamericana esta por publicar, el mes próximo, supongo, *Mi Diario Argentino*, es decir los capítulos de mi diario referentes a la Argentina... a veces algo provocantes.

Todo esto puede ayudar a la venta de *La Seducción*. Pero hay que movilizar un poco la gente y preparar el terreno, pues se sabe largo, pero no mucho, nadie esta muy al tanto de mis asuntos.

Le ruego mandar los ejemplares, según la lista adjunta, y supongo que hará llegar otros a sus relaciones. Muy importante: hay que adjuntar a cada ejemplar la Nota de prensa y mandarla a los diarios. Conozco el país, si no logremos demostrar que se trata de un autor confirmado en Europa, tendremos una prensa vacilante o nula.

18 Febr. 1968

⁶⁸ Victoria Ocampo Aguirre (1890-1979): escritora i editora argentina. L'any 1931 va fundar i dirigir la revista literària *Sur* a través de la qual es difonia l'obra d'escriptors estrangers a l'Argentina, principalment anglosaxons i francesos.

editorial seix barral, s.a.
 provenza, 219
 teléfono *2150820
 apartado de correos 5023
 dir. telegráfica: seibarh
 barcelona 8

Barcelona, 19 de febrero, 1968

Sr.D. Witold Gombrowicz
 36, Place du Grand-Jardin
VENCE

Estimado señor Gombrowicz:

Hasta ahora el señor Gabriel Ferrater mantuvo con Vd. una correspondencia particular, en la que todos creíamos que el futuro de su libro, *Kosmos*, estaba ya solucionado. Hoy cuando voy a enviarle el contrato para este libro, el señor Barral me pasa su carta en la que le comunica Vd. que ha ofrecido *Kosmos* a Editorial Sudamericana. Estoy verdaderamente sorprendida. Con la ilusión que nosotros teníamos, después de la publicación de *La Seducción*, los debates ardientes en la concesión del Prix Internacional de Littérature, las críticas. Era realmente un libro “nuestro”.

En su carta Vd. dice que va a intentar recuperar el libro a Editorial Sudamericana. ¿Le mando a Vd. el contrato? *Transatlantyk* y *Bakakay*, ¿están ofrecidos también a Sudamericana?

Le agradeceré me conteste lo antes posible a todas mis preguntas.

Cordialmente.

Yvonne Hortet⁶⁹

Derechos de Autor

⁶⁹ Yvonne Hortet (?): casada amb Carlos Barral (4.10.1954) amb qui va tenir cinc fills, col·laboradora de l'Editorial Seix Barral on va ser responsable dels drets de l'autor.

editorial seix barral, s.a.
provenza, 219
teléfono *2150820
apartado de correos 5023
dir. telegráfica: seibarh
barcelona 8

Barcelona, 2 de marzo de 1968

Sr.D.
Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE (Alpes Maritimes, (A.M.))

Estimado señor Gombrowicz:

D. Carlos Barral me pasa su atenta carta del 18 de febrero.

Hemos enviado 1.500 Notas de Prensa de su novela *La Seducción*, de las cuales 50 a Argentina: Directores de periódicos, Revistas Literarias, críticos, etc.

Algunos de los nombres de su lista están también en la nuestra, por lo que ya deben tener un ejemplar. A los demás se los envió hoy mismo. De todas formas, como los ejemplares destinados a Vd. salieron ya, envió sólo un ejemplar a cada uno de los componentes de su lista.

Dentro de un mes aproximadamente le enviaré las críticas aparecidas en la Prensa española.

Atentamente le saluda,
Rosa Regás

editorial seix barral, s.a.
provenza, 219
teléfono *2150820
apartado de correos 5023
dir. telegráfica: seibarh
barcelona 8

Barcelona, 22 de marzo, 1968

Sr.D. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE

Estimado señor Gombrowicz:

Contesto a su amable carta del día 18 en la que me dice le mande contrato para *Kosmos*. Estamos agradecidísimos de que haya podido Vd. arreglar la situación con Sudamericana.

Le adjunto dos copias del contrato, le agradeceré me mande una para nuestros archivos. Si quiere Vd. modificar la nota bio-bibliográfica mándeme otra nota, así como otra fotografía si no le gusta la que hay en *La Seducción*.

He pasado nota a nuestro departamento de traducciones y ya se han puesto en contacto con el señor Juan Manuel Torres.

En lo que se refiere a *Transatlantyk* y *Bakakay* espero su palabra, si no pudieran ser ninguno de estos títulos espero que nos dará una opción para su próximo libro.

Cordialmente.

Yvonne Hortet

Cher Monsieur Barral,

je vous renvoie le contrat pour *Kosmos* puisque je ne peux pas accepter la réduction de l'a-avoir de 400 dollars (pour la *Séduction*) à 300.

C'est un a-avoir très modeste que je vous demande; en général, sauf les pays très petits, on me donne de 700 à 1500 dollars.

Je voudrais vous prier aussi d'introduire la clause suivante en bas du contrat:

“El autor tiene derecho a autorizar la edición de *Kosmos* en la Argentina, con la condición que esta edición no podrá ser puesta en venta antes de haber transcurrido 18 meses de la puesta en venta de la obra objeto del presente contrato.”

Je m'excuse, j'ai oublié de vous dire que c'est un arrangement auquel nous avons parvenu, la Sudamericana, M. Ferrater et moi, quand on a discuté le problème de la synchronisation de mes éditions en Espagne et en Argentine. En conséquence mon contrat avec la Sudamericana pour le *Journal* contient cette clause (textuellement) ce qui me permettra de vous proposer cet ouvrage dans quelque temps.

C'est d'autant plus nécessaire que la Sudamericana est un peu offensée contre moi parce que je vous ai donné la priorité pour l'édition de *Kosmos*. Je vous prie donc d'accepter ces deux rectifications.

30 Mars 1968

editorial seix barral, s.a.
provenza, 219
teléfono *2150820
apartado de correos 5023
dir. telegráfica: seibarh
barcelona 8

Barcelona, 15 de julio, 1968

Sr. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE

RE, *Kosmos*

Estimado señor Gombrowicz:

Incidentalmente a comienzos de mayo escribimos al Sr. Torres, recomendado por Vd. para la traducción de *Kosmos*, y todavía no nos ha contestado. Hemos insistido hace dos semanas, y esperamos conteste pronto. Estamos inquietos por esta traducción.

Le agradeceré me indique como conseguir ejemplares de la edición polaca de este libro.

Atentamente.

Yvonne Hortet

editorial seix barral, s.a.
provenza, 219
teléfono *2150820
apartado de correos 5023
dir. telegráfica: seibarh
barcelona 8

Barcelona, 10 de septiembre de 1968

Sr.D.

Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE (Alpes Maritimes, (A.M.)

Estimado señor:

La Sra. Yvonne Hortet me pasa su carta del 25 de julio que no he podido contestar hasta este momento porque he estado de vacaciones.

No tenemos por el momento ninguna noticia del Sr. Torres y nos gustaría tener noticias lo antes posible. Me permito insistirle en este asunto por si Vd. puede acelerar una vez más el contacto que deseamos tener con el Sr. Torres.

Adjunto le envío algunas de las críticas que me han parecido más importantes. La crítica ha sido, en general, muy favorable y la prensa se ha ocupado extensamente de *La Seducción*. Gracias a esto y las 2 ó 3 campañas publicitarias, emprendidas en el territorio nacional y en Latinoamérica, el número de ejemplares vendidos es bastante elevado. Al ritmo que llevamos estamos casi seguros de poder llegar a los 3.500 ejemplares vendidos en febrero próximo, es decir, al año de su lanzamiento.

De todas maneras en esta fecha recibirá Vd. del departamento correspondiente la liquidación exacta. Quedo a su disposición y le saludo muy atentamente,

Rosa Regás

4.1.3. SÈRIE III. CORRESPONDÈNCIA. EDICIONS 62 / 1967

32

EDICIONS 62 S.A.

Ref. am.

Barcelone, le 11 mai 1967

Monsieur Witold Gombrowicz

36, Place du Grand Jardin

VENCE

Alpes Maritimes

Monsieur,

Nous avons su par notre ami et collaborateur Gabriel Ferrater, que vous êtes qui détenez les droits de vos ouvrages.

Nous sommes très intéressés à une possible traduction en langue catalane et dans notre collection de romans "El Balanci"⁷⁰ de votre roman, *Ferdydurke*. Nous vous prions donc de bien vouloir nous réserver cette option et nous faire envoyer deux exemplaires de lecture de votre ouvrage pour présenter à la censure.

Nous vous envoyons ci-joint le catalogue général de nos éditions en langue catalane pour votre connaissance.

Dans l'attente de vos prochaines nouvelles, nous vous prions de croire, Monsieur, à nos sentiments distingués.

Anna March

Rédaction

70 Col·lecció impulsada per Josep Maria Castellet en Edicions 62.

EDICIONS 62 S.A.

Ref. am.

Barcelone, le 28 août 1967

M. Witold Gombrowicz
36, Place du Grand-Jardin
VENCE (A.M.)

Cher Monsieur,

Comme suite à notre correspondance sur la possible traduction catalane de *Ferdydurke*, nous sommes heureux de vous informer que nous sommes en mesure d'entreprendre cette traduction. Nous vous prions donc de bien vouloir examiner les conditions de contrat que nous vous proposons pour cette édition: une avance de 150 dollars à la signature du contrat, et un royalty du 7,5% jusqu'aux premiers 3.000 exemplaires vendus et un 10% au-delà. Si vous y êtes d'accord, veuillez bien nous faire parvenir le contrat pour notre signature.

Dans l'attente de vos prochaines nouvelles, nous vous prions de croire, Monsieur, à nos sentiments distingués.

Anna March
Rédaction

EDICIONS 62 S.A.

Ref. am.

Barcelone, le 13 novembre 1967

Monsieur Witold Gombrowicz

36, Place du Grand Jardin

VENCE

Cher Monsieur,

Je vous remercie de votre lettre du 3 novembre et je vous prie de bien vouloir m'excuser du retard à vous répondre à votre aimable correspondance à propos de la traduction en langue catalane de votre roman *Ferdydurke*.

Veillez trouver ci-joint le contrat en double exemplaire que nous avons établi selon les conditions accordées dans notre correspondance antérieure. Si vous êtes d'accord avec toutes les clauses, veuillez bien signer une des copies et nous l'envoyer. Si, au contraire, il y a quelque correction ou rectification à faire, veuillez nous le communiquer et nous refaisons le contrat aussitôt.

Nous vous prions de croire, cher Monsieur, à l'assurance de nos sentiments les meilleurs,

Anna March

Annexe.

5. CONCLUSIONS

Tot i que la correspondència entre Witold Gombrowicz i Gabriel Ferrater acaba l'any 1967, és possible que els escriptors encara mantinguessin el contacte al llarg de l'any 1968, arran de la publicació de la novel·la *La Seducción* en traducció de Ferrater. És probable que Gombrowicz o la seva secretària personal, Rita Labrosse, no hagin conservat tota la correspondència, o que una part d'aquesta s'hagués perdut. Desgraciadament, només disposem de la documentació conservada a l'Arxiu Witold Gombrowicz de la Beinecke Library, ja que tota la documentació de l'Editorial Seix Barral ha estat destruïda per falta d'espai pel seu emmagatzemament o arxivament. Tot i això, les cartes conservades ens donen una imatge prou completa de la relació intel·lectual entre els dos escriptors. En el moment de la seva trobada, tots dos ja comptaven amb un gran reconeixement, no només en els cercles literaris dels seus països nats. Les obres de Witold Gombrowicz es traduïen a nombrosos idiomes com el francès, l'alemany o l'anglès. Gabriel Ferrater, per la seva part, ja havia publicat dos reculls de poemes: *Da nuces pueris* (1960) i *Menja't una cama* (1962). Quan, l'any 1967, va finalitzar la seva relació "epistolar", Gombrowicz era el guanyador del Prix International de Littérature i Ferrater havia rebut el Premi Crítica de poesia de *Serra d'Or* i el Premi Lletra d'Or pel recull de poemes *Teoria dels cossos*. A més, dues novel·les de l'escriptor polonès es van editar el mateix any en una traducció japonesa. És a dir, que la seva literatura començava a ser coneguda fora d'Europa. Irònicament, la seva obra completa no es va poder publicar al seu país natal fins l'any 1986.

És innegable que Gabriel Ferrater va ser un dels principals introductors de l'obra de Witold Gombrowicz al mercat literari espanyol. La seva traducció de *Pornografia* va obrir camí a altres traduccions i edicions com la de *Kosmos* (1969) o *Transatlántico* (1971). A més, *La Seducción* en traducció de Gabriel Ferrater es va fer conèixer no només a la Península sinó també a l'Argentina, on Gombrowicz va viure durant 24 anys, fins el 1963. En l'edició de setembre-octubre de 1968 es va publicar a la revista *Sur* una ressenya de la novel·la on Néstor Tirri analitza la doble perspectiva de la narració i la projecció d'un dels narradors que porta el nom de l'autor, Witold, a una època i situació no viscudes pel autor de la novel·la, la Polònia de l'any 1943. Gombrowicz, efectivament, passa tota la guerra i la postguerra a l'Argentina i coneix la realitat polonesa del moment només a través de testimonis indirectes que li arriben des del país ocupat. Com comenta Tirri (1968: 100):

En *La Seducción* los hechos son propuestos con la naturalidad de un relato corriente y luego viene la sorpresa de lo que está detrás. Y si a esto sumamos el recurso de la doble perspectiva de conciencia, la

trampa resulta total. Un realismo, pues, nada corriente, complejo, de regreso de otras experiencias: un realismo witoldiano (...).

L'autor de l'article, tot i que fa una crítica força completa i molt positiva de la novel·la, des del principi identifica un dels narradors, Witold, que al llarg de la novel·la es veu involucrat per l'altre narrador, Fryderyk, en una trama eròtica entre els dos joves immadurs, amb l'autor Witold Gombrowicz. Desgraciadament, aquesta simplificació condiona tota la seva anàlisi de la novel·la.

Tot i això, l'article de Néstor Tirri i l'article d'Eduardo González Lanuza titulat "Witold Gombrowicz y su diario argentino" en les pàgines precedents del mateix número de la revista *Sur*, són una clara mostra del ressò que es va fer de la traducció a l'altre costat de l'Atlàntic. L'edició no va ser un èxit immediat, ni a Espanya ni a l'Argentina, però amb el temps la novel·la es va vendre satisfactòriament. A més, s'ha de tenir en compte que a l'Argentina Witold Gombrowicz ja no era un desconegut. Les seves obres rebien ressenyes elogioses però al mateix temps l'autor era l'objecte d'atac de nombrosos escriptors i crítics argentins. No obstant això, la seva obra ja tenia un cert renom. En canvi, a Espanya, Gabriel Ferrater al moment de traduir i publicar *La Seducción* l'any 1968 s'adonava del total desconeixement per part del lector català i espanyol de l'obra literària de l'escriptor polonès. Tot i això, va saber presentar-lo d'una manera que suscitava la curiositat del lector i satisfieia, al mateix temps, les expectatives de l'editorial.

Tot i la bibliografia analitzada i la documentació descrita en aquest treball, el procés de recerca sobre la traducció de *Pornografía* i la introducció de l'obra de Witold Gombrowicz a Espanya està lluny de ser conclòs. La investigació es podria continuar a través d'una interpretació i una rigorosa anàlisi del text literari en qüestió en el seu context històric-cultural i les condicions de la seva producció i recepció mitjançant una metodologia crítica. També, seria aconsellable fer una aportació a l'estudi traductològic del text de la novel·la editada a Espanya sota el títol *La Seducción* l'any 1968. Analitzant els textos de les traduccions anteriors, alemanya i francesa, es podria realitzar un estudi comparatiu de les versions basat en una adequada bibliografia acompanyat d'un estudi teòric sobre la traducció analitzant els seus processos i mecanismes més rellevants. S'haurien d'estudiar, així mateix, els mecanismes de difusió utilitzats per l'editorial Seix Barral mitjançant una comparativa amb la introducció d'altres autors estrangers per part de la mateixa editorial per poder arribar a una anàlisi exhaustiva de l'impacte de l'obra de Witold Gombrowicz sobre el públic espanyol, necessària per poder establir una comparativa amb altres països europeus.

6. APÈNDIX

6.1. TEXT DE LA COBERTA DE L'EDICIÓ ESPANYOLA DE *PORNOGRAFIA* DE WITOLD GOMBROWICZ, ESCRIT PEL TRADUCTOR GABRIEL FERRATER (SEIX BARRAL, 1968)

Witold Gombrowicz nació en el sur de Polonia en 1904. Se dio a conocer como escritor en 1935 con el volumen de cuentos titulados *Notas de una adolescencia*, al que siguió en 1937 *Ferdydurke*, magistral novela de una insolencia que empieza ya por su título, absolutamente carente de sentido. En 1935 publicó su primera obra de teatro, *Yvonne, la princesa de Borgoña*. Al estallar la guerra mundial Gombrowicz estaba en Buenos Aires, y allí permaneció durante veinti-cinco años, adquiriendo la nacionalidad argentina. Se sucedieron después rápidamente una nueva obra de teatro, *La boda*, y dos novelas, *Transatlántico* y *La Seducción*. Su fama ha ido aumentando a medida que sus libros se traducían al alemán, francés e italiano, y ha culminado con la concesión del *Prix Intèrnacional de Littérature 1967* a su novela *Kosmos* (1966). Gombrowicz regresó a Europa hace unos pocos años y vive actualmente en el sur de Francia.

Exteriormente, *La Seducción* es una parodia, o más bien un divertidísimo juego de parodias que, como las cajitas chinas, se imbrican unas en otras. Parodia, en primer lugar, de la tradicional novela decimonónica ambientada en una finca aristocrática (ambiente que resulta grotescamente deformado al situarlo en la Polonia de 1943, entre ocupantes alemanes, guerrilleros, y una general criminalidad insensata), y parodia sobre todo que la fascinación de la literatura de hoy siente por el erotismo, y en particular por el vacilante erotismo adolescente. Pero por debajo de la parodia, corren algunos de los temas más profundos de Gombrowicz: la real fascinación por la juventud (no por la versión periodística de su erotismo, sino por el revulsivo que representa para todo hombre maduro: la tentación de abdicar su madurez); el tema existencialista de la “mirada del otro”, que nos deforma y crea de nuevo a cada instante; las relaciones del individuo con su patria, y en general con toda forma de colectividad en que se halla sumido; etc. Y si el autor ha querido “reformular” algo en su patria polaca, acaso la lectura atenta de su libro sugiera también reformas a los lectores de habla castellana, su segunda lengua.

6.2. EXPEDIENTS DE L'ARCHIVO GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN, ALCALÁ DE HENARES

L.A

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO
Dirección General de Información
Sección de Orientación Bibliográfica

EXPEDIENTE N.º 5193-65

Presentada con fecha **13 JUL. 1965**
instancia en solicitud de autorización para
imprimir la obra **SEDUCCION, La**
Verführung
de la que es autor **GOMBROWICZ, Witold**
editada por **Seix Barral**
con un volumen de **190** páginas
y una tirada de **3.000** ejemplares
Madrid, de **13 JUL. 1965**
El Jefe del Negociado de Registro,
pa
W. D. Bagan

ANTECEDENTES:
ho. 7.3.

El Jefe del Negociado de Circulación
y Ficheros,

PASE AL LECTOR Don **21**
Madrid, **14** de **VII** de 1965
El Jefe de la Sección de Lectorado,
[Signature]

Mod. 465.

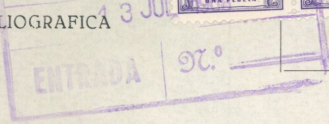
Exp. núm.

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO

DIRECCION GENERAL DE INFORMACION

ORIENTACION BIBLIOGRAFICA

Act. 20.5.66
fs

Ilmo. Sr.:

El que suscribe Editorial SeixBarral, S.A.

con domicilio en Barcelona calle Provenza núm. 219

solicita la autorización que exige la Orden de 25 de marzo de 1944 Orden de 29 de abril de 1938 (1), y disposiciones complementarias para la edición del texto que se adjunta y cuyas características se indican.

Autor { Nombre Witold
Apellidos Gombrowicz

Título LA SEDUCCION (Verführung)

Editor Seix Barral, S.A. { Domiciliado en Barcelona
Calle Provenza núm. 219

Volumen (páginas) 190 págs.

Formato 11 x 18 cms.

Tirada 3.000 ejemplares

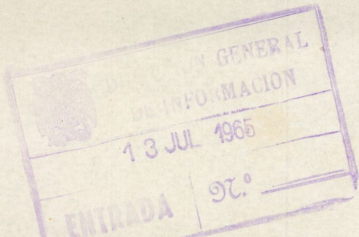
Precio venta 100 ptas. aproximadamente

Colección en que se incluyen (2) Biblioteca Breve

Madrid, 13 de Julio de 1965
El solicitante,

EDITORIAL SEIX BARRAL, S. A
Un Director

C. Gombrowicz

(1) Táchese lo que no proceda.
(2) Si es obra para niños o para público femenino dígase expresamente.

M. I. T. Mod. 158 - 5 000 ej. 3-63

Ilmo. Sr. Director General de Información.

I N F O R M E

- ¿Ataca al Dogma? Páginas
¿A la moral? Páginas
¿A la Iglesia o a sus Ministros? Páginas
¿Al Régimen y a sus instituciones? Páginas
¿A las personas que colaboran o han colaborado con el Régimen? Páginas
Los pasajes censurables ¿califican el contenido total de la obra?

Informe y otras observaciones: 0

Novela con un significado difícil de captar. En lugar de lo perfecto, parece proponer lo imperfecto como ideal de vida. Contiene ciertas alusiones ligeramente irreverentes contra la religión y ceremonias religiosas católicas. Al no ser alusiones graves y al contenerse en un libro de difícil acceso al público común,

Seix Barral
PUEDE AUTORIZARSE

ANTECEDENTES:
no. 3.3

Madrid, 26 de julio de 1965

El Lector,

P. Alvarez Turienzo
P. Alvarez Turienzo

Expte. 5193-65

TITULO: LA SEDUCCION (Verführung)

AUTOR: Witold GOMBROWICZ

EDITOR: Seix Barral

"C. Novela con un significado difícil de captar. En lugar de lo perfecto, parece proponer lo imperfecto como ideal de vida. Contiene ciertas alusiones ligeramente irreverentes contra la religión y ceremonias religiosas católicas. Al no ser alusiones graves y al contenerse en un libro de difícil acceso al público común,

PUEDE AUTORIZARSE"

Madrid, 26 de julio de 1965

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO
OFICINA DE ENLACE

Núm.

Fecha 20-1-66

A

MUY RESERVADO

"LA SEDUCCION" (VERFÜHRUNG)

Autor: WITOLD GOMBROWICZ

Editor: SEIX BARRAL

Novela que viene a desarrollarse como una especulación filosófica de la lucha entre la tendencia a la plenitud y la tendencia a lo inmaduro, a la no plenitud.

Los reparos que pudieran denunciarse en una obra de carácter más popular pueden admitirse en este libro difícil y dirigido a un público muy reducido.

Por todo ello PUEDE AUTORIZARSE.

= = = = =

Mod. 587

RESULTADO

se propone la

AUTORIZACION

21 ENE. 1966

Madrid, de de 196

El Jefe de la Sección de Lectorado,

RESOLUCION

VISTOS el informe de la Sección de Lectorado, las disposiciones vigentes y las normas comunicadas por la Superioridad, este Servicio estima que la obra a que se refiere este expediente puede ser

AUTORIZADA

21 ENE. 1966

Madrid, de de 196

El Jefe del Servicio,

CONFORME con el Servicio.

Madrid, de de 196

EL DIRECTOR GENERAL,

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO

Dirección General de Información

Servicio de Orientación Bibliográfica

DEPOSITO

D. 12 H

EXPEDIENTE N.º 1160-68

Presentada con fecha

9 FEB 1968

instancia en solicitud de autorización para imprimir la obra **SEDUCCION, La**

de la que es autor **GOMBROWICZ, Witold**

editada por **Seix Barral**

con un volumen de **218** páginas

y una tirada de **5.000** ejemplares

Madrid, de **9 FEB 1968** de 196

El Jefe del Negociado de Registro,

ANTECEDENTES

5193-65 Aut.

Citellm

El Jefe del Negociado de Circulación y Ficheros,

PASE AL LECTOR don

10

Madrid, **9** de **2** de 196**8**

El Jefe de la Sección de Lectorado,

Mod. 485

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO
 DIRECCION GENERAL DE INFORMACION
 ORIENTACION BIBLIOGRAFICA

Exp. núm. ~~5193-65~~

Ilmo. Sr.:

El que suscribe, Carlos Barral, con domicilio en Barcelona, calle Provenza, número 219, en representación de la Editorial Seix Barral S.A., deposita los seis ejemplares que exige el artículo 12 de la Ley de Prensa e Imprenta de 18 de marzo de 1966 («B. O. del Estado» del 19) de la obra ^{Si} ~~No~~ presentada previamente a consulta voluntaria.

TITULO LA SEDUCCION

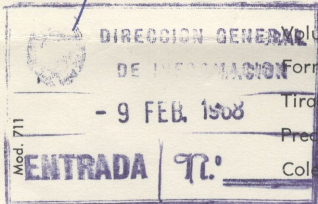
AUTOR: Nombre Witold pseudónimo

Apellidos Gombrowicz

EDITOR Seix Barral inscrito con el número en el Registro de Empresas Editoriales.

*Aceptado
10-2-68
Duy*

DEPOSITO

Volumen (páginas) 218 páginas
 Formato 12 x 19
 Tirada 5.000
 Precio venta 125 Ptas.
 Colección en que se incluye (1) Biblioteca Breve
 Madrid. Hora 12 Fecha 9 de febrero 1968.

Este libro fue autorizado el 21-1-66 con el nº de exp. 5193-65

EL SOLICITANTE,
EDITORIAL SEIX BARRAL, S. A.
 Un Director

Carlos Barral

Ilmo. Sr. Director General de Información.

(1) Si es obra infantil o juvenil, dígase expresamente.

RESULTADO

Se propone la

Cumplidos los requisitos del Depósito previo
a la difusión exigido por el artículo 12 de
la vigente Ley de Prensa e Imprenta.

Madrid, de

196

10 FEB. 1968

Madrid, de

de 196

El Jefe de la Sección de Lectorado,

RESOLUCION

VISTOS el informe de la Sección de Lectorado, las disposiciones vigentes y las normas comunicadas por la Superioridad, este Servicio estima que la obra a que se refiere este expediente puede ser

Madrid, de

de

de 196

El Jefe del Servicio,

CONFORME con el Servicio.

Madrid, de

de

de 196

EL DIRECTOR GENERAL,

6.3. ENTREVISTA AMB JOSEP MARIA CASTELLET I JORDI CORNUDELLA, 16.05.2012

Jordi Cornudella: Es dona el cas que quan en Carlos Barral se'n va amb una maniobra en la qual intervé el Josep Maria [Castellet], es fa càrrec de la direcció editorial de Seix Barral en Joan Ferraté, el germà d'en Gabriel. Aleshores, naturalment això des del punt de vista de Carlos Barral, no devia ser un gest simpàtic, diguem-ne. Me'n vaig d'allà i tu et quedes l'editorial i siguem amics, però... Bueno també hi ha hagut estira-i-arroses entre en Barral i en Joan Ferraté arran d'un llibre del Ferrater que van publicar. I en Ferrater es va empenyar molt amb en Carlos Barral i en Joan Petit que portava l'editorial des del punt de vista d'editor. Les relacions fluïdes, fluïdes, no eren, diem-ne, suaument. A mi em sembla que bé sigui la presentació de la literatura polonesa contemporània al públic castellanoparlant i subsidiàriament al catalanoparlant, perquè tots els catalanoparlants llegeixen en castellà o llegien en castellà, té aquest punt primer que és el Gabriel, i a partir de molt aviat sí que hi ha una importància pel mercat editorial espanyol el fet que hi hagués aquesta primera llançament d'en Gombrowicz perquè darrere hi van venir més polonesos. I de fet a Gombrowicz s'hi va apuntar tothom, no sé què va passar a Alemanya, França en aquell moment, però jo crec que hi devia haver, potser arran del Prix International des Editeurs, un esclat de la figura d'en Gombrowicz com un escriptor europeu a tenir en compte.

Josep Maria Castellet: Jo diria que el primer va ser Iwaszkiewicz perquè era president de l'associació d'escriptors polonesos, i en tant que això participava a les reunions de la Comis, la Comunitat Europea d'Escriptors, Comunità Europea degli Scrittori, que durant els anys seixanta tenia molta relació amb els escriptors europeus. Però es va trencar perquè allí hi havia escriptors de gent que estava sota règims comunistes i en el moment de la invasió de Txecoslovàquia, la Comis es va trencar perquè hi havia tot un grup d'editors, perdó, d'escriptors que no estàvem d'acord amb aquesta història. I vam forçar els soviètics a manifestar-se. Iwaszkiewicz era un tio alt amb una barba, més aviat simpàtic, si em recordo bé.

JC: Quan dius alt i ho dius tu, vols dir més alt que tu?

JMC: Sí, possiblement una mica més corpulent i tot (rialles). No, però era un tio simpàtic i no devia ser gaire comunista, perquè no tenia l'aspecte típic dels comunistes i parlava bastant lliurement.

JC: I a mi em sembla que Esther Tusquets també es va apuntar aviat a fer traduir algú a

Gombrowicz perquè van sortir...

JMC: Perquè hi havia allò del teatre.

JC: Sí, allò del teatre. Van sortir unes quantes coses en aquell moment. Era una època quan jo començava a comprar llibres i en vaig comprar molts. I els vaig llegir però ja la meva memòria no dóna per tant.

Zofia Stasiakiewicz: I la defensa que va fer en Gabriel Ferrater de Gombrowicz, no es va transcriure i guardar?

JMC: La defensa ell la va preparar de memòria. Es clar que, tota aquesta conxorxa que hi va haver internacional, en Gabriel volia venjar-se del fracàs anterior i ho tenia molt ben preparat. Va anar molt bé perquè el defensor del japonès, d'en Mishima, era una mena de professor, amb tots els respectes als professors, va fer una mena de defensa acadèmica i una mica avorrida i en Gabriel va posar tot el cos i tota l'ànima per fer una cosa entretinguda en que parlava un tros del moment, un tros de la vida de l'altre... Però això crec que en cap cas no va ser publicat, podia estar recollit segur, però ves a saber...Mai ningú se'n va recordar. Qui es podria recordar és en Jaime Salinas, és l'únic que podria fer aquestes coses però jo no crec..

JC: Abans de morir-se Jaime Salinas ja estavem perduts perquè Jaime Salinas ja havia perdut completament la memòria.

JMC: No sé on ho puguem trobar. No et sabia ni indicar ni qui pot tenir això. I és que fa molts anys d'això, el problema de la memòria és que es borra, és un problema dramàtic. I tenir una mica de memòria sobre això... L'altra persona que podria fer una mica de memòria sobre això seria la Monique Lange, la que va ser dona de Juan Goytisolo. Però va morir fa anys.

JC: És veritat que en aquesta època en els anys seixanta, el contacte entre els editors europeus era molt més directe i molt més intens que no pas ha estat després.

JMC: I molt més personal.

JC: I molt més personal.

JMC: Després de la intervenció dels agents literaris i els agents literaris tenien un gran pes, fan una mica d'intermediari entre l'autor i l'editor. I hi ha una altra cosa que és tenir la relació directe, tenir una relació directe amb l'autor, t'enriqueixes molt més tu i ajudes a l'autor .

JC: Però clar, els tractes també eren diferents dels que són ara. En el món editorial prima molt el criteri de la comercialitat, i el criteri de la convicció literària, diguem, pesa menys. En aquest moment àlgid de la convicció literària i la convicció es traça molt més parlant cara a cara i bevent una copa, dos o tres, les que faci falta, que no pas a través d'un agent literari que t'envia un document. Aleshores és molt possible que, per això et deia abans que miressis a França, Alemanya i a Itàlia i fins i tot a Anglaterra què passava, perquè és possible que quan Gombrowicz guanya el premi, segur, però és que inclús abans, la vegada que perd el premi, segur que una reunió d'editors no sé quants devien ser 20 o 25 o 30, 15 és igual, que sents parlar un tio que saps qui és, que hi tens confiança i no sé què no sé quantos i et fa un gran elogi d'un escriptor dius hòstia!, mirem-nos aquest escriptor encara que no en sabem res. Vull dir que és possible que tot això tingui alguna repercussió més endavant, vull dir que s'ha perdut el document perquè no era document perquè era tot purament oral i el Gabriel no me'l sé imaginar gaire escrivint-se una conferència per llegir.

JMC: Va guanyar sobretot perquè tenia una gran capacitat de persuasió i gesticulava molt, i parlava malament, tenia una fonètica diguem de la mare...

JC: De la mare, de la mare...

JMC: Però amb una gran empatia arribava a la gent. Però no es va preparar un document escrit.

JC: Res de res de res. Estava molt entrenat a fer grans discursos improvisats i s'havia passat la vida fent-ho. En certa manera.

JMC: El més important va ser d'en Foix. El primer any ell es va despenjar amb un gran elogi del poeta català J.V. Foix i els estrangers no van saber res de res però va ser tant convincent que la delegació va començar a buscar el pobre Foix que era poeta, si tenia agent literari i si tenia els drets lliures (rialles). Tenia una gran força de convicció.

JC: D'aquesta època va aparèixer, això encara està a la Fundació Foix, o els ho vaig passar jo quan

ho vaig trobar no sé on, ja no me'n recordo, fa tants anys, una traducció inèdita, no ha sortit mai, italiana de *Le omega irreali* per això segur que és algú que va dir traduïm-ho però després no ho van publicar.

(...)

JC: Ni tant sols que jo recordi no hi ha cap carta del Gabriel parlant amb qui sigui, amb el José Maria Valverde diguent-li “Oye José Maria, ¿has leído esto que es buenísimo?” Bueno, cartes d'aquestes, no és que n'hi hagi gaires. Del Gabriel, a part de les cartes publicades per en Joan que són les cartes a personalitats i això hi ha correspondències familiars molt interessants amb la inconveniència que no parlen de literatura, parlen d'altres cosetes de la vida diària. L'altra cosa seria, com que és en aquests anys, que tu li preguntessis a la Jill Jarrell que és la dona d'en Gabriel en aquests anys. La Jill i el Gabriel van durar junts del 63 al 67. Aquesta dona ha costat molt tornar-la a localitzar perquè s'havia canviat de nom, però ara la tenim molt ben localitzada. Aquesta dona viu a Nou Mèxic, i pots escriure-la en castellà tranquil·lament, perquè el parla i l'escriu la mar de bé. I clar, a la Jill si li dius Gombrowicz alguna cosa et sabrà dir. Perquè ella, em sembla que va passar alguns anys de... una mica de distanciament respecte a la figura d'en Gabriel per una sèrie de raons personals. Perquè jo li vaig enviar una sèrie de cartes d'ella que conservava el Gabriel i em va dir que s'havia tornat a ficar en aquella època i que estava tant bé, tant feliç, la vaig veure alguna vegada aquí Barcelona, ens vam veure amb la Carme Balcells. O sigui que segur que n'havien parlat.

(...)

JC: A part em sembla que la posteritat diguem de Gombrowicz almenys a Espanya.... deu n'hi do. Vull dir que hi ha autors que per importants que siguin es moren aviat des del punt de vista del públic, deixen d'interessar, però en canvi, en el cas de Gombrowicz això no ha passat i regularment va sortint alguna cosa. Ara fa uns anys hi va haver un gran rebombori quan va sortir aquell tros del *Dietari* contra els poetes i després no me'n recordo cap però vaja, vas a les llibreries i els veus.

JMC: Això s'ha traduït per la filla de Jordi Rubió.

JC: Sí, l'Anna Rubió que està casada amb Jerzy Slawomirski. I hi ha un altre traductor del polonès que em despista que és Miravittles que també està casat amb una polonesa establerta a Catalunya des de fa molts anys i va traduir *Kosmos*. Al menys als anys 80 va ser bastant activa traduint del polonès.

6.4. CORREU ELECTRÒNIC DE JANET RODNEY (JILL JARRELL), 19.06.2012

Estimada Zosia,

Perdone el tiempo que tardo en contestar a su email. Entre otras cosas quería ver si en los intersticios de la memoria saliese algún dato que pudiese serle útil.

Me temo que nada que yo pueda facilitarle sea los datos concretos que Vd. necesita, sin embargo tal vez mi experiencia es información que posiblemente le sirva de fondo.

Va sin decir que el primer motivo de interés que Gabriel tenía por Gombrowicz es que le consideraba importante como escritor y que como tal interesaba traducirle.

Basándome en lo que recuerdo de las conversaciones que teníamos, creo poder decir que compartía Gabriel con Gombrowicz un fuerte deseo de llevar la contraria a los elementos represivos de la cultura, fuese la Polaca, fuese la época franquista en España.

Por otra parte Gabriel tenía que simpatizar con lo que notaba en Gombrowicz, es decir la capacidad de sobrevivencia de una cultura como la Polaca, de adaptarse a condiciones adversas por medio de un humor un tanto negro, que viene a ser resistencia por la lingüística.

Recuerdo muy bien la visita con Gabriel a Vence para ver a Gombrowicz. También conocimos a Rita, entonces una mujer joven y muy atractiva con sentido de humor irónico. La mayor parte de la visita tuvo lugar en la cocina mientras ella preparaba algo de comer. De la conversación concreta referente a los derechos de traducción no recuerdo nada, aunque fuese el motivo de la visita. Hablábamos en francés.

No sé porqué Gabriel dejó de traducirle a Gombrowicz. Son muchos los años que han pasado desde aquellos tiempos y es posible que nos habíamos separado ya.

Espero que estas pocas líneas le sirvan de algo. Le deseo éxito en su proyecto, que me parece interesante.

Tengo que agradecerle haberme escrito: acabo de pedir ejemplares de *Ferdydurke* y *Pornografía*. Hace un siglo que no los he leído y no cabe duda que me inspirarán de nuevo.

Un cordial saludo,
Janet Rodney (Jill)

6.5. CORREU ELECTRÒNIC DE RITA GOMBROWICZ, 25.07.2012

Chère Madame,

Merci de votre mail.

Je suis heureuse d'apprendre que vous préparez une maîtrise sur la relation entre Gombrowicz et Gabriel Ferrater.

Il y a de cela tant d'années que je ne me souviens pas de tous les détails. Je sais que Ferrater était venu à Vence à l'occasion de la réunion des éditeurs à Vallescure, sur la Côte d'Azur, pour l'attribution du Prix Formentor. Gombrowicz l'avait raté d'une voix. Ses plus enthousiastes défenseurs sont ensuite venus lui rendre visite, dont Gabriel Ferrater.

Je ne sais pas si mes souvenirs peuvent vous aider mais je serai heureuse de vous rencontrer à Paris. J'y serai jusqu'au 24 août. Je voyagerai beaucoup en septembre et octobre mais je serai à Paris en novembre.

Avec mes meilleurs voeux,

Rita Gombrowicz

7. BIBLIOGRAFIA CITADA EN AQUEST TREBALL

- ARCHIVO GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN (1965). Expedient de censura de l'obra *La Seducción* de Witold Gombrowicz. Núm. 5193-65.
- BARRAL, CARLOS (1990). *Años de penitencia*. Barcelona: Tusquets Editores.
- (2001). *Memorias*. Pròl. Josep Maria Castellet i Alberto Oliart. Barcelona: Ediciones Península.
- BARRAL, CARLOS & GOMBROWICZ, WITOLD (1967-1968). “Correspondence”. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University. [inèdit]
- BLANES, ENRIC (2012). “Una carta de Ferrater des de Libourne, el 17 de maig de 1940”. *Veus baixes*, maig, núm. 0. Pàgs. 19-42.
- CALVETTI, JORGE (1962). “Reside en Buenos Aires un renombrado escritor polaco”. *La Prensa*, 20 de juliol, Buenos Aires.
- CANO GAVIRIA, RICARDO (1972). “Gombrowicz y *La seducción*” en Sandauer, Arthur, *Sobre Gombrowicz*. Barcelona: Anagrama. Pàgs. 59-104.
- CASTELLET, JOSEP MARIA (1972). “Alguns aspectes de la seva poesia”. *Serra d'Or*, 15 de juny, núm. 153. Pàgs. 23-26.
- (1980). “Gabriel Ferrater” en Faulí, Josep, *Vint-i-cinc anys de la Llettra d'Or*. Barcelona: Edicions 62. Pàgs. 69-76.
 - (2009). *Seductors, il·lustrats i visionaris*. Barcelona: Edicions 62.
- CORNUDELLA, JORDI & PERPINYÀ, NÚRIA (1993). *Àlbum Ferrater*. Barcelona: Quaderns Crema.
- CUENCA DE, LUÍS ALBERTO (1996). “Gabriel Ferrater”. *Nueva Revista*, octubre-novembre, núm. 47. Pàgs. 124-128.
- FERRATER, GABRIEL (1966). “Witold Gombrowicz”. *Presència*, 15 de març, núm. 39.
- (1987). *Da nuces pueris*. Barcelona: Editorial Empúries.
 - (1995). “Carta a Witold Gombrowicz”. *Cartes a l'Helena i residu de materials dispersos*. Ed. Joan Ferraté i José Manuel Martos. Barcelona: Editorial Empúries. Pàgs. 126-127.
- FREIXA I TERRADAS, PAU (2008). *Recepció de l'obra de Witold Gombrowicz a l'Argentina i configuració de la seva imatge a l'imaginari cultural argentí*. Tesis doctoral. En línia: http://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/2093/PFT_TESI.pdf?sequence=1.
- Data de consulta: 24 de maig de 2012.
- GOMBROWICZ, RITA (2004). *Gombrowicz en Argentine*. Montricher: Ed. Noir sur Blanc.

- GOMBROWICZ, WITOLD (1962). *La pornographie*. Trad. Georges Lisowski. Pref. Witold Gombrowicz. París: Julliard.
- (1968). *La seducción*. Trad. Gabriel Ferrater. Pref. Witold Gombrowicz. Barcelona: Editorial Seix Barral.
 - (1986). *Pornografía*. Trad. Dorota Szmidt. Pref. Witold Gombrowicz. Barcelona: Edicions 62.
 - (1972). *Autobiografía sucinta, textos y entrevistas*. Trad. Javier Fernández de Castro. Barcelona: Editorial Anagrama.
- GOMBROWICZ, WITOLD & FERRATER, GABRIEL (1965-1967). “Correspondence”. Witold Gombrowicz Archive, Beinecke Rare Book and Manuscript Library, Yale University. [inèdit]
- GONZÁLEZ LANUZA, EDUARDO (1968). “Witold Gombrowicz y su diario argentino”. *Sur*, setembre-octubre, núm. 134. Pàgs. 81-85.
- GRILLI, GIUSEPPE (1987). *Ferrateriana i altres estudis sobre Gabriel Ferrater*. Barcelona: Edicions 62.
- JULIÀ, JORDI (2012). “La valoració i el prestigi dels assaigs de Gabriel Ferrater”. *Veus baixes*, maig. Pàgs. 93-108.
- LEROY, PAT (1961). “Witold Gombrowicz, ese otro gran desconocido”. *Clarín*, 8 de gener, Buenos Aires. Pàgs. 20-21.
- LLOVET, JORDI (2003). “Trozos de una vida”. *El País*, 22 de febrer. En línia: <http://www.ducros.biz/corpus/index>. Data de consulta: 26 de juliol de 2012.
- MARTÍ, JORDI (2012). “Gabriel Ferrater i Jaime Gil de Biedma: els conxorxats”. *Veus baixes*, maig, núm. 0. Pàgs. 135-140.
- MORET, XAVIER (2002). *Historia de la edición en España, 1939-1975*. Barcelona: Destino.
- MORGADES, JOSEP (1972). “El mestre”. *Serra d'Or*, 15 de juny, núm. 153. Pàgs. 29-30.
- OBIETA, MAITE (1981). “Rita, la viuda de Gombrowicz”. *Diners*, abril. Pàgs. 17-21.
- OLIVA, SALVADOR (2012). “Un aspecte menor de la poesia narrativa de Gabriel Ferrater”, *Veus baixes*, maig, núm. 0. Pàgs. 141-148.
- PARIANI, LAURA (2006). *Gombrowicz i Buenos Aires*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- PORCEL, BALTASAR (1967). “Gabriel Ferrater y la poesía moral”. *Destino*, 23 de setembre, núm. 1572. Pàgs. 38-39.
- (1972). “In memoriam”. *Serra d'Or*, 15 de juny, núm. 153. Pàgs. 16-21.
- SANDAUER, A. (1972). “Witold Gombrowicz, el hombre y el escritor”. *Sobre Gombrowicz*. Barcelona: Editorial Anagrama.

- SENSE SIGNATURA (1964). “Un romancier dramaturge”. *France-Pologne*, març.
- SKIBINSKA, ELZBIETA (2004). *Gombrowicz i tłumacze*. Łask: Leksem.
- SUCHANOW, KLEMENTYNA (2005). *Argentynskie przygody Gombrowicza*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- TIRRI, NÉSTOR (1968). “Witold Gombrowicz: *La Seducción*. Traducción de Gabriel Ferrater. Barcelona, Editorial Seix Barral, S.A., 1968”. *Sur*, setembre-octubre, núm. 134. Pàgs. 97-100.
- TORRESI, STEFANO (2008). “Gabriel Ferrater, entre tradició (catalana) i europeisme (lingüístic i literari)”. *La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni. Associazione italiana di studi catalani. Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)*, 15 de setembre. En línia: <http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>. Data de consulta: 20 de juny de 2012. Pàgs. 1-8.
- UDINA, DOLORS (2010). “Gabriel Ferrater, traductor”. *Quaderns*, núm. 17. Pàgs. 105-114.
- ZABOKLICKA, BOŻENA (2007). “Una nueva interpretación de *El casamiento* de Witold Gombrowicz a la luz de la traducción de la obra al castellano realizada por el propio autor”. *Eslavística Complutense*, núm. 7. Pàgs. 31-47.